

Nikdy jsem nebyl podceňovanej

Ze slovenských osad do českých měst za prací
Poválečné vzpomínky

Vyprávění upravila a komentářem opatřila Kateřina Sidiropulu Janků

Nikdy jsem nebyl podceňovanej

Ze slovenských osad do českých měst za prací
Poválečné vzpomínky

Vyprávění upravila a komentářem opatřila Kateřina Sidiropulu Janků

Vydáno za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci projektu
NAKI Paměť romských dělníků (DF12P01OVV029), který v letech 2012–2015 realizuje
Katedra sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.

Vědecká redakce MU:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.

Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

PhDr. Alena Mizerová

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Mgr. David Povolný

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. RNDr. David Trunec, CSc.

prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.

prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.

Mgr. Iva Zlatušková

doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Recenzentka: Mgr. Helena Sadílková, M.A.

© 2015 Masarykova univerzita

Text © Kateřina Sidiropulu Janků

ISBN 978-80-210-7949-6

ISBN 978-80-210-7950-2 (online: pdf)

Obsah

Pamětníci z Ostravska

- 11 Prodělala jsem moc špatný život
Olga Dulaiiová (1933)
- 13 Bylo to těžké. Ale když člověk chce, tak to dokáže
Michal Čonka (1935)
- 17 Bude to jenom na rok, sliboval šéf. Tak jsem šel
Ladislav Dudi Kofo (1938)
- 25 Dětem jsem to sice všechno vyprávěl, ale neposlouchaly
Jan Leško (1944)
- 31 Víc nám bylo ze života doma
Barbora Ferková (1946)
- 33 Romové jsou Poruba
Andrej Červeňák (1947)
- 35 Do Ostravy mě vezli s mámou hned z porodnice
Jolana Bandyová (1950)
- 37 Děcka jsem měla tak vychované; a ona si v dnešní době dělá, co chce
Ribana Ferencová (1966)

Pamětníci z Brna

- 43 Tenkrát, jestli jsi byl černé, bílé, pro každého měli práci
Jan Horváth (1936)
- 49 Já dokážu na Facebooku komunikovat s Romy z celého světa. V romštině
Ignác Zima (1938)
- 55 O Romy nikdo nemá zájem, my jsme pro ně spodina, nic víc
Julius Absolon (1941)
- 65 Můj tatínek říkal: sám si děláš cestu k lidem
Margita Lázoková (1945)
- 73 Dnešní děti už připravujeme do lepšího života
Marie Absolonová (1952)
- 89 Tak prostě takovej jsem byl, pracovat jsem musel
Vladimír Gabčo (1952)
- 95 Od patnácti jsem furt dělal
František Tulej (1953)
- 99 Pokud žijeme a jsme z masa a kostí, tak ten hřích dělat budem
Vlasta Gabčová (1954)
- 102 Seznam zkratek
- 103 Seznam pojmů v romském jazyce
- 104 Informace k nahrávkám rozhovorů
- 108 Sociální konstrukce paměti
- 122 Literatura
- 126 Summary

Českému Honzovi. Ať si do světa na zkušenou přibalí k buchtám i marikľa.

Pamětníci z Ostravska

Prodělala jsem moc špatný život

Příběh paní Olgy Dulaiové, narozené v roce 1933 v okrese Prešov, nyní bydlištěm v Ostravě-Porubě

Pocházím z okresu Prešov. Na Slovensku jsme zažili válku, to bylo strašné. To se ani nedá vysvětlit, co jsme zkusili. Němci chodili až do bytu a kopali do mámy a do nás, tátu sebrali na výkopy pro Němce, zažili jsme těžký život. To jsme nevěděli, co jsou to bombóny, nikdy. Na Slovensku jsme nechali dům, tak pak táta delší dobu po válce zašel zpátky a barák prodal. Na Slovensku jsem takový život jak tady nezažila. Tady je lepší život. A všechno.

Do Čech jsem přišla s rodiči, bylo mi ani ne čtrnáct let. Rodiče dělali na statku v Koudelově u Čáslavi. Potom už nás bylo devět děcek. Rodiče museli dělat, táta chodil do maštale, maminka taky. Já jsem na statku pracovala, třikrát denně jsem dojila krávy. Krávy dojit, to je umění. A je to práce. Já jsem měla dvanáct krav. Museli jsme je umýt a teprve dojit, byla to práce, ale bylo to dobré. Na statku nás přijali dobře. Na Slovensko jsme se pak už vůbec nevraceli.

No a potom jsem se vdala a měla jsem za manžela Čecha, měla jsem s ním pět děcek, první mi umřelo, čtyři jsou živí. Brala jsem si ho v šestnácti a rozvedla jsem se s ním, když mi bylo čtyřicet. Rozvedla jsem se s ním, protože mně furt nadával, že jsem Cigánka, a furt mě bil, protože on strašně žárlil, tak jsme se po deseti letech rozvedli.

Pak jsme přišli tady do Poruby, táta sem šel dělat k zedníkům a bydlel tady, tak jsme se tady taky nastěhovali. Chvilku jsem dělala to, chvilku tamto. To víte, měla jsem čtyři malé děcka, to bylo hrozný. Tady jsem dělala ve Vítkovicích v závodě tři u strojů Freda, odebírala jsem tam špony. Střídali jsme se tam na noční, na odpolední, na ranní, to jsem chodila na tři směny. A hluk tam byl veliký, to bylo. Dva roky jsem tam dělala. Lidi tam byli moc dobří, na ně nezapomenu, a mistr byl skutečně vynikající. A potom, protože věděli, že jsem sama a že mám malé děcka, tak mě dali pod stejný závod, ale tady do Poruby, kde bylo zásobování tepla. Tak jsem dělala tam, abych nemusela tak brzy chodit do Vítkovic, kvůli dětem. No tak, co se vám budu chlubit, když neumím ani číst, ani psát, akorát se podepsat, tak jakou jsem měla jinou práci dělat, jen taková byla. Já jsem vůbec nechodila do žádné školy, protože byla válka.

No a potom jsem měla druhého manžela, byl Rom a byl strašně dobrý. Takový se už nenajde ani nebude. Mám s ním jednoho syna. Vzal si mě jako svobodný voják, vrátil se z vojny, kde byl jako pohraničář, bylo mu dvacet jedna roků. Ale to byl chlap. Ten dělal. To byl dělník na jedničku. Každý ho měl rád. Co jsem nezažila za mlada, tak on mně dal. Devět let to je, co je mrtvý. Já jsem vychovala čtyři děcka. Všecko jsem je učila, zdravit každého, do školy ať chodí, co nesmí dělat.

Jeden syn je v Praze, jeden na Slovensku a dcera je tady. Můj třetí syn je tady, bydlíme spolu. Bo on má cukrovku, nikdo ho do práce nevezme, čtyřikrát za den si píchá inzulín. Z vnoučat mám radost. Chodí do školy, dobře se učí, tenhle měl samé jedničky. A jedna vnučka od syna má maturitu. Vyučila se a má vyznamenání. Mysleli jsme si, že po prázdninách půjde do práce, ale rok nic. A přitom je chytrá, anglicky umí a pořad chodila, každých čtrnáct dní, a furt nic. Rodiče, sourozenci, všechno už je pryč. Bratři umřeli, mám ještě jednu sestru, ale ta už taky bloudí. Už má roky. Jenom já se ještě trochu držím, dvacátého září budu mít osmdesát roků.

Tady v tom bytě bydlím čtyřicet sedm let. Mezi lidma, co tady bydlej, je každý zaměstnaný. Tady jsou slušní lidi, byty si platěj. Já mám jenom sedm tisíc důchod, tak si půjčuju peníze po sousedech. Sousedy mám dobrý, půjčujou mi penízky, desátého mám důchod, odevzdám a jsem tak, jak jsem byla. Je to špatný. Moc špatný.

Víte, já jsem nebyla zvyklá žít mezi Romama. Já jsem byla furt mezi bílýma, manžela jsem měla Čecha, pomalu padesát let tedy mezi Čechama bydlím. Tak to víte, to se romsky vůbec nemluvilo, takže já mezi nima ani nejsem zvyklá. Rodiče romsky mluvili, ale mně už to nejde. Já když s nima mluvím, tak jedno řeknu česky, jedno romsky. Mně už to nejde, ta řeč, i když všecko rozumím. Já se za to nestydím, že jsem Cigánka, ale řeknu vám upřímně a od srdce, že za celý život ani nemám žádnou kamarádku, která by byla Cigánka.

Příběh pana Michala Čonky, narozeného v roce 1935 u Stropkova, nyní bydlícím v Ostravě a ve Frankfurtu nad Mohanem

Pocházím z osmi dětí, bylo nás pět bratrů a tři sestry. Bydleli jsme na Šariši, na vesnici blízko Stropkova. Tam jsem se v roce 1935 narodil, ale když byla válka, byli jsme pryč. Když jsme se v pětačtyřicátém vrátili, nezůstal tam kámen na kameni, všechno bylo zničené, to jsme zažili pořádný hlad a bídu, půl roku jsme neviděli chleba, od ledna do června. První noc jsme spali venku u ohně, v lednu. My jsme měli pěknou chalupu, ale všechno bylo zničené. Zima, mráz venku, a my jsme to přežili. Protože to byla zděná chalupa, tak nebyl problém znovu udělat střechu, tam byl blízko les, ale to bylo všecko zaminované. Jít do lesa znamenalo, že se taky už nemusíte vrátit. V červnu přišla americká UNRRA, dostali jsme špek. Vzpomínám si, že to byla samá sůl, aby se to nezkažilo; a mouku a cukr, a to už byl úspěch. To jsme zažili velkou bídu. Takže když jsme se ve čtyřicátém sedmém nastěhovali do Hronova, tak to bylo, jako byste přišli do ráje. Dovedete si to představit? Tam z takové bídy, kde je všechno zničené. No, ale vidíte, všechno dopadlo dobře.

Naši rodiče byli negramotní, ti neuměli číst ani psát. Ale byli nám velkým vzorem. Matka byla v mládí jako služka u Židů. A otec, bylo jich pět bratrů, zůstal v pěti letech sirotek, tak s těmi bratry vyrostl po sedlácích, pásli husy, později krávy, za to jim dali nějaké oblečení, žádné peníze, a tak se živili. Oni se neuměli jinak živit. Jenom prací, už od mala. A ten sedlák, u kterého byl, když už byl starší, byl také kovář. A otec když přišel z pole, tak s ním musel dělat ještě v kovárně. A to bylo na něco dobré, protože za ta léta se vyučil na vynikajícího kováře. Neuměl číst a psát, ale selským rozumem dokázal všechno, třeba vyměřit obruč, aby přesně pasovala na dřevěné kolo. Nebo svařovat v ohni, to jsem se i já od otce naučil. Dnes by to bylo jednoduché, ale tenkrát to tak jednoduché nebylo. Oni nás s matkou vždycky tlačili do školy, protože otec věděl, jaké měl sám problémy, že neuměl číst a psát. Čtrnáct dní dělal zkoušky, aby mohl mít živnost, teoreticky to neuměl, všechno musel předvést prakticky. Tenkrát měly ještě ty slovenské úřady celkem pochopení, tak nakonec živnost dostal a mohl podnikat jako kovář. Takže rodiče nás pořad tlačili do školy. Pomocť nám ale nemohli, když sami neuměli.

Bylo to těžké. Ale když člověk chce, tak to dokáže

Když mi bylo dvanáct let, bylo to po válce ve čtyřicátém sedmém, tak jsme se přestěhovali do Hronova. Tam jsem začal chodit do české školy přímo v Hronově na náměstí, dvanáct let mi bylo. Předtím jsme chodili do školy, ale tam, kde jsme vyrůstali, se ve škole mluvilo rusínsky. A ve čtvrté třídě se přidala slovenština a ruština. Ale do školy jsem pořádně nechodil, protože ve čtyřicátém třetím shořela celá vesnice, tak do školy se chodilo do takového provizorního baráku, pak zas byla válka, jednou tam chodili gardisti, jednou Němci, pak partyzáni, my jsme místo do školy chodili hrát si na louku. Takže když jsme přijeli do Čech, tak jsem vlastně poprvé začal pořádně chodit do školy a slovo jsem neuměl česky, nerozuměl jsem nic, musel jsem se učit řeč. A doma jsme mluvili romsky. Já ještě romsky umím, ale moje děti už ne. S nimi jsme romsky nemluvili, to byla chyba. Ono to bylo totiž tak. Moje žena i já jsme měli střední školu, já jsem věděl, jaké jsem měl problémy ve škole, tak jsme si říkali, nebudeme s nimi mluvit romsky, potom nebudou vědět, kam patří, budeme doma mluvit česky. A oni mi to teď vyčítají, mají pravdu, ale my jsme si mysleli, že jim pomůžeme. Pro mě to, že jsem Rom, celkem nic neznamená. Já jsem se za to nikdy nestyděl, spíš jsem byl na to hrdý. Náš děda bydlel vedle nás, ten s našimi dcerami romsky mluvil, tak ta nejstarší dcera něco pochytala, ty dvě mladší ale vůbec nic.

Takže, nejdřív šel do Hronova otec, dělal u města, my jsme za ním potom přijeli. V Hronově jsme nebyli nijak dlouho, asi půl roku, nebo déle, už si ani nepamatuju. A kvůli práci jsme se přestěhovali do Teplic. Tam jsem pokračoval ve škole do roku 1951 a otec chtěl, abych šel normálně do práce. A oni mě zaměstnali do zámečnického skladu. K tomu jsem měl strašně blízko, protože otec byl kovář a já jsem s ním odmala dělal v kovárně, takže to mě bavilo. A jednou jsem vypomáhal při skládání dřeva a na druhý den mě všecko bolelo. Tak jsem tomu skladníkovi, se kterým jsem dělal, byl to starý Němec, sudeťák, vynikající člověk, tomu jsem na druhý den říkal: „Pane Vilka, já nemůžu chodit, všechno mě bolí, mám odřené rameno, potřebuju si spočinout.“ A on mně tenkrát řekl: „Víš, Miško, to máš tak. Jak se nebudeš učit, tak tě celý život čeká jenom taková práce.“ No a já mu povídám: „Co mám probíhat dělat, abych se učil?“ No, tak mně to nakonec zařídil a šel jsem do učení do Karlových Varů, kde jsem byl na internátě. Za půl roku mě ale z učení vyhodili. Kluci, kteří měli měšťanku, byli o kolik napřed v učení

než já, copak já jsem jim stačil, když jsem uměl sotva násobilkou a s bídou dělení? Řekli, že zabírám zbytečně místo, ale přitom v dílně jsem byl nejlepší, tam mně kluci nemohli nikdy stačit. Tak jsem se šel rozloučit s instruktorem, který nás měl, a on měl takovou motorku z války, s rikšou, a jeli jsme do školy a tam on povídá, že on s tím nesouhlasí, že já jsem nejlepší učeň, takže když to nezvládnou ve škole, tak ať aspoň dostanu papíry, že jsem se vyučil. A mně jenom řekl: „Víš, já vím, že je to těžké, ale snaž se.“ A to bylo všechno. A za rok už jsem měl jenom jednu čtverku, jako vždycky z gramatiky. A když jsme dělali závěrečnou zkoušku, tak jsem měl nejhorší známku trojku, takže on měl ze mě velkou radost, že jsem ho nezlamal. A vrátil jsem se za prací do Teplic.

Moji rodiče mezitím odešli zpátky domů na Slovensko, postavili tam fakt pěknou chalupu. A nakonec tam zůstali sami. Oni Romové když přišli po válce sem, každý si chtěl vydělat peníze a vrátit se domů a postavit si tam domek. Ale my už jsme tam bydlet nechtěli, když jsme vyrostli ve městě, už se nám tam vůbec nechtělo. Já jsem je jel v roce 1954 navštívit a umluvili mě, abych tam zůstal, protože tam otvírali takovou menší fabriku a neměli žádného řemeslníka. Slíbil jsem, že zůstanu do vojny. Hodně lidí jsem tam naučil řemeslo. Pak jsem odešel na vojnu na letiště u Plzně, kde jsem dělal řidiče nákladů. Měli jsme smůlu, zrovna byly ty maďarské události v padesátém šestém, tak jsme byli o dva měsíce déle na vojně. A když jsem se vrátil na Slovensko, tak mě vůbec nechtěli pustit, ale já jsem se v roce 1960 přihlásil do celostátního náboru, když se v Ostravě zapalovala třetí nebo čtvrtá vysoká pec. A u nás jsem byl jedině já vyučený, tak mě museli pustit. A tak jsem v lednu 1960 přijel do Ostravy a už jsem tady zakotvil. Nastoupil jsem na Novou huť na výklopník. To byla taková práce, velké kladivo, autogen a elektrika. To mě nemohlo bavit, taková práce, tam ani člověk nemusel být vyučený, stačilo, když trochu uměl svařovat. Taky jsem chtěl, aby mi dali byt. A v Hrušově byl takový statek, který patřil k rekultivaci, tam se zúrodňovala půda tím, co se vyváželo z šachet, tak tam jsem získal práci jako opravář zemědělských strojů a k tomu byt. A v létě, v červnu šedesát, jsem v Nové svobodě četl, že Dopravní podnik města Ostravy přijme řidiče autobusu, že probíhá kurz do řidičské skupiny D2 a že podmínkou je dvouletá praxe. Tak jsem vzal ty noviny a šel jsem na Smetanovo náměstí na osobní oddělení a řekl jsem, že mám zájem, že bych

chtěl jezdit. No, tam mě hned vyznamenali, aniž by mě znali, nic nevěděli a řekli mně: „No, víte, my bychom rádi, ale my jsme tu od vás měli průvodčí a ti nám poutíkali i s kabelama.“ A já jí povídám, já jsem byl tenkrát ve straně: „Vážená soudružko, vy tady zavádíte rasismus, já splňuju všechny podmínky, které tady máte, a vy mě nechcete, to budeme řešit na stranické půdě.“ A slyšel nás nějaký chlapík a povídá mi, jak to kdysi bylo: „Soudruhu, ukaž mi řidičák.“ Tak jsem mu ho ukázal a on povídá: „Napište mu to všecko, ať ještě dneska nastoupí do kurzu.“ Dneska Romové rádi poukazují, že je všude rasismus, on byl kdysi taky. To bylo, je a bude. Tomu se dá ubránit jediným způsobem, když se člověk umí ne bránit, ale postavit k práci jako každý jiný, tak ten rozdíl v zacházení není takový velký. Ale samo mi nic do klína nepadlo. Takže v polovině června jsem začal jezdit u dopravního podniku autobusem a bavilo mě to velice, já jsem vždycky chtěl jezdit. A jezdil jsem asi rok a půl a uvolnilo se místo na zájezdovém autobusu. A přihlásilo se asi sedmdesát řidičů, zasloužilých, já jsem byl tenkrát ještě bažant. A já jsem jenom tak ze srandy před vedoucím řekl: „Já bych to taky vzal.“ A oni mě tam fakt dali. Protože já jsem jim tam na dílně, když jsme na začátku dělali souběžnou praxi s ježděním, udělal několik zlepšováků, kladku na zvedání motorů, aby se nikdo nezranil, a když potřebovali, tak jsem jim chodil pomáhat i potom. A ono to tak je, že když vy pro někoho uděláte něco dobře, tak on pro vás potom taky. Tak jsem jezdil zájezdy po republice, do východních států, na západ jsme moc nejezdili. To byl krásný život. A dělal jsem toho zájezdového řidiče až do sedmdesátého roku, kdy mi zemřela manželka. To potom nastala tragédie. Nejstarší dceři bylo jedenáct, prostřední šest a nejmladší tři a půl. Tak jsem toho musel nechat a jezdil jsem do osmdesátého roku už jenom linku.

Potom jsme se přestěhovali do Čech, začal jsem pracovat v Československé plavební a na lodi jsem emigroval do Hamburku. Dvacet let jsem pak pracoval v Německu, ve Frankfurtu jsem dodnes přihlášený k pobytu a v tom bytě bydlí jedna moje dcera. Ale nemyslete si, já jsem tam neemigroval jen tak z parády, ale to by bylo vyprávění na román.

Bude to jenom na rok, sliboval šéf.

Příběh pana Ladislava Dudi Kořa, narozeného v roce 1938 ve Snině, nyní bydlištěm v Bohumíně

Já jsem se narodil tak, že jsem vstal z mrtvých. Když mě maminka porodila, vypadalo to, že jsem mrtvý. Bouchali mě do zadku, ale neprobral jsem se. Tak mě zabalili do plachty a položili pod postel. A pod postelí jsem se probral. Stal se zázrak. Tak mi máma mluvila. Bylo to v květnu 1938 ve Snině. Snina je na východním Slovensku, v takovém slovensko-ukrajinsko-polském cípu. My ještě mluvíme slovensky, ale sedm kilometrů od nás už se mluví ukrajinsky. Třeba manželka už byla Ukrajinka, ona mluvila ukrajinsky. A můj děda se jmenoval Ertebecht, to je židovské jméno. Maminka byla v domácnosti. Ale pomáhala, jako každá žena, která pochází z kovářské rodiny. U Romů se říká, že housle, které hrajou, vezmou ty, co hrajou stejně, mezi sebe. Dělal to tak kováři, kotláři, košíkáři, korytáři, brusiči. Celkem měla maminka jedenáct dětí, devět nás zůstalo naživu. Můj tata byl poddůstojník v rakouské armádě, narodil se v roce 1891. On nás učil sebedisciplíně a kázni, všechno muselo být, jak má. Ale uměl třeba i muziku, ovládal kovařinu a více řemesel. Dělal studny, lámal kameně, páčil cihly. A my jsme jako děti pomáhali. Naši rodiče ještě museli těžce pracovat. Ono to bylo, že čím víc umíš, tím líp pro tebe, že? A naše děti už to neumějí, protože dědičné práce skončily. Tam, kde jsme bydleli, byly čtyři místnosti, tata měl dost velkou kovářskou dílnu. Ale tu mu komunisti zabrali, všechnen materiál znárodnili a dali do závodů, tak už potom kovařinu nedělal. Mohl dělat v tom závodě, ale on i tak bez práce nebyl. Asi dva roky zametal ulice na výboru a potom si udělal sběrnou surovin a měl se královsky, skončil s tím až dva roky před smrtí.

Když mi bylo pět let, tak nás sebrali do tábora v Dubnici. To bylo tak. Bylo to v roce 1944, Rusáci postupovali v bombardování a shodili nám bílé plachty, ať dáme bílou plachtu ven a tam že oni nebudou střílet. A my jsme tenkrát bydleli u železničního mostu, takže oni kvůli nám ani nemohli ten most bombardovat. Tak až nám pověděli, že chtějí ten most zlikvidovat, tak jsme šli bydlet k dědovi, který bydlel asi pět kilometrů od nás. A oni to zbombardovali, ale tata se vracel, aby si poschovával věci ze svojí dílny,

Tak jsem šel

a tím pádem ho sebrali. A druhý den si přišli Němci i pro nás a naložili nás do vozů. Byl mezi nimi i jeden Čech, co mluvil polsky, tak dnes si myslím, že byl někde od nás ze Slezska. Ten nás dovezl za Čadcu a do Dubnice už jsme šli pěšky. Dubnica, to byla bída a hlad. Dubničani dneska říkají, že tam byl tyfus ze špíny. Ale břišní tyfus, ten vzniká z jídla. To bylo z toho, že nám tam ten místní řezník v táboře dával jíst šmejdy, zdechliny a bůhví co. Na celý den jsme dostali k snídani kávu a suchý krajíček chleba. Na oběd polívku a na večeři uvařený hrách. A nic víc. My jsme jako děti čekávali, až z kuchyně vyhodí šlupky z brambor, máma je umyla, a jak se zatopilo, tak nám ty šlupky upekla. Když máš hlad, sníš všechno, je ti jedno, co jíš. A zeli jsme jedli, v tom je vitamín C. To gardisté – Slováci nás tam v takových podmínkách drželi. Němci, ti jenom hlídali. Pamatuju si, jak sestře ten jeden gardista podrazil nohy, když nesla jídlo, a byli jsme bez polívky. Ještě se celá podřela na sněhu. Lidi nám o Vánocích podávali jídlo přes plot. A ten, co pro to jídlo k plotu zašel, tak ho svlékli do naha a osprchovali studenou vodou. Dostal těžký zápal plic. Byli jsme tam asi čtyři měsíce. Přivezli nás v jedenáctém měsíci a v půlce čtvrtého měsíce nás pustili. A to už jsme šli celou cestu domů pěšky. Já jsem neměl boty, dal jsem je nejmladšímu bráchovi, který boty neměl. A máma mi ušila takové krpce z plátna. Ale jak jsem po těch kamenných cestách šel, dělaly se mi otlaky, až jsem brečel, krvavé jsem to měl. Tak jsem šel raději boso. A někdy mě aji tata nesl. Tata, jak jsme utíkali, sebral asi půl pytle prosa a to jsme jedli. Máma s sebou nesla jeden hrnec, dřevěné lžičky se musely udělat. A máma z toho prosa vařila takovou hustou kaši a tu jsme jedli z jednoho hrnce. Vždycky to bylo tak, že když se lidé vraceli z koncentračního tábora, tak to byla ve vesnici obrovská oslava. My jsme se dostali domů, to bylo devátého května. Skončila válka. Barák jsme měli rozbitý. Tak jsme jenom přenocovali a tata šel hned ráno dál na polskou hranici, teď to byla ruská hranice, ale mluvili tam ukrajinsky, měli tam taky rozbité baráky, potřebovali dělat cihly, tak se chytil a šli jsme tam. Celé léto jsme spali v šopách na seně, spali jsme tak jeden rok, druhý rok, do školy jsme nechodili. Tata udělal dvanáct tisíc cihel a dostal za to tři

kozy. A ty my jsme pásli s místními klukama. Byl tam jeden o čtyři roky starší než já, pásal krávy. A ti kluci nás dopoledne učili, takže jsme nakonec uměli číst a psát ukrajinsky. A když jsem potom ve dvanácti letech přišel poprvé do školy, tak jsem už uměl psát a psal jsem slovensky i ukrajinsky a učitelka se divila, vzala mě k řediteli, ten mě vyzkoušel a hned mě dal do čtvrté třídy. Vychodil jsem ještě pátou třídu a šel jsem do měšťanky, ještě jsem udělal dvě měšťanky. Mládí jsem měl vynikající, ne jako dneska, všechno bylo v přírodě.

Když mi bylo čtrnáct let, v padesátém druhém, utekl jsem z domu do Ostravy na hornické učiliště. Dva roky jsem nebyl doma, bál jsem se jít domů, dokud jsem nedostudoval. Skončil jsem, přijel jsem domů, měl jsem nastoupit v Ostravě na šachtu, na Bezruč, ale tata už mě zpátky nepustil. Kvůli mojí mámy. Ona byla hodně nemocná a doma už jsme s ní zůstali jenom dva, já a nejmladší brácha. Ostatní bráchové se rozešli, sestry už byly vdané, každý měl svojí rodinu. A ten nejmladší brácha potom odešel do Kopřivnice a tata mi řekl: „Nepůjdeš.“ Nejstarší brácha dělal kanalizace, přišel a říká: „Já tě беру tam, půjdeš se mnou dělat.“ Tak jsme dělali roury a betonovali kanalizace. Dělal jsem tam už asi rok, když mi tata říká: „Musíš už se oženit, máš už sedmnáct roků. Půjdu s tebou.“ Ale já jsem nechtěl. Kamarád, se kterým jsem robil, mi říkal, že půjde se mnou tam, kde on už za jednou chodil. Její tata byl kovář. A tak jsme šli a ta moje budoucí žena právě pomáhala v kovárni. Jak byla špinavá, tak přišla. Ten můj kamarád chtěl tu druhou. Mně se líbila tahle, že se nešla hned převléct, byla taková skromnější. Tak jsem tam začal chodit, během půl roku jsme se vzali a žili jsme spolu až, jak se říká, do konce. V roce 1957, když se nám narodila první dcera Helena, jsem zrovna dostal povolávací rozkaz do Olomouce. Musel jsem tam na dva roky jet sloužit. Když jsem se vrátil do Sniny, pracoval jsem u výkupního podniku. To byla vynikající práce. Vykupoval jsem dobytek s jedním Židem, měl takové zvláštní jméno, jmenoval se Kolomajzik; ještě dlouho potom se u nás doma s Kolomajzíkem strašily děti. A on byl rabínem, za komunistů nesměl vykonávat svojí práci. Byl jsem tam skoro dva roky. Pak přišel rok šedesát a to se toho hodně stalo. Zemřela mi máma a narodil se

mi syn. Pokřtil jsem ho ještě ve Snině. U sousedů, ale oni nebyli Cigáni, byli bílí. Ona byla obchodníčka a on radiomechanik. Znali jsme se, navštěvovali jsme se. A jeho máma, ta už nám byla předtím jako krstná. A taky přišel z ministerstva rozkaz, že každý podnik musí do Čech poslat dělníky. Ti, co měli zahrádky a takové, to byla jasná věc, že oni nepůjdou. A kteří měli ještě pole, automaticky ne. Tak vedoucí říká mně: „Láďo, ty jsi už byl v Čechách voják, jsi vyučený horník, že? Na Ostravsku, oni tam potřebují. Mám tu žádanku do Bohumína.“ Říkám: „Tak, ehm, no ale co, co já, musím se poradit s rodinou.“ „Já ti všechno zajistím. A půjdeš jenom na rok. Na rok tě pustím. Více ne.“ Zajistili mi komplet všechno, i cestu. No a tak jsem se dostal tu do Bohumína. Dělal jsem v drátovni, vozil jsem drát z kalíny do mořirny, byly tam na to takové vozíky. Dělal jsem tam asi pět měsíců, když mi jednou ten vozík pomohl tlačit takový mocný chlap v koženém kabátě. Neřekl jsem mu nic, on sám přišel až tam a začal se mnou mluvit: „Jak se ti tu líbí?“ Říkám: „Zatím se mi tu líbí. Plat je dobrý, akorát že tu nemám rodinu.“ „Přijď za mnou, ja su řiditel.“ Ježišmarja. Já jsem ztuhnul. „Jak budeš mít nějaké problémy, přijď za mnou. Jmenuju se Bílek.“ Ano. Vynikající. Říkám si, tak to využiju. O měsíc později jsem šel za ním, řekl jsem mu co a jak, že mám dvě děcka a že bych rád měl tu svou ženu u sebe. On povídá: „Já ti něco seženu.“ Zavolal tej závodní, co měla pod sebou byty, a říká: „Temú Dudi Kofovi sežeň jakýkoliv byt, jenom aby tu měl manželku.“ Během čtrnácti dnů přišla ještě moja sestra, lebo její manžel tu též přišel dělat, a ona slyšela, tak šla a zbrala si můj byt. Že to je brácha a my budeme bydlet spolu. To bylo jedna plus jedna, ten byt. Malý bytek. Tak jsem šel za tou závodní a říkám: „Sestra dostala a já né?“ „Vždyť máš byt,“ ona na mě. „Tokárová sebrala.“ Já říkám: „Tokárová je moja sestra a já jsem chtěl byt. Já jsem nechtěl pro ňu byt, já jsem chtěl pro sebe byt.“ „Ježišmarja, co teď? Nechodte za ním, za řiditelem, já...“ Druhý den už mi dávala klíče, hned vedle bytu, kde byl náš brat. Tak jsem potom jel pro manželku, přišla manželka a byl jsem tu rok. Jenže oni mě nechtěli pustit. Ještě jeden rok ať zůstanu. Aspoň jeden rok. Říkám: „Né, já mám tátu nemocného, takže s ním musím být doma.“ Ešte rok, oni na mňa, abych zůstal, tak jsem zůstal ještě rok. Potom jsem

si koupil motorku, zařídil jsem si byt. Ten rok jsem ještě vydržel. Jel jsem pak zpátky domů, pustili mě.

Jezdil jsem s ještěrkou a vozil jsem kyslík a plyn, tam, kde se dělají kotle do velkých kotelen. Stal jsem se tam vedoucím a zase přišlo, že Češi chtějí pracovníky. Vedoucí přišel za mnou a říká: „Vláďo, ty umíš česky, ty už znáš Ostravsko, tak tam jdi na šachtu.“ Říkám: „Ale jedině na Bezruč.“ Bo já jsem tam měl po škole jít dělat. „Aj to ti zajistíme.“ Přišel jsem domů a říkám: „Mám vás vzít do Ostravy robít.“ „Ježišmarjá, co zas budeme dělat?“ Papíry mi dali, závod mi dal ještě na cestu pět stovek na jídlo a na takové věci. Tak jsem zas přišel do Ostravy a řekl jsem si: „Ne, já už se vracet nebudu.“ Šel jsem na Bezruč, a než mě ubytovali, to bylo v šedesátém třetím na podzim, tak zas moja čekala dceru. Věrku, ta teď dělá na základní škole asistentku. Mohla dělat v Brně, jít do EU, ale bylo jí potřeba v Ostravě, tak tam zůstala. Na šachtě jsem dělal šest let havíře a dostal jsem byt, měli jsme vynikající místočko, tady na okraji, na Hranenčiku, na Zvěřině. A když jsem tam byl už deset roků, tak mě zavolala sestra. „Tata je moc nemocný. Jestli ho chceš vidět, přijď se podívat.“ Poslala telegram. Manželce jsem řekl, ať zajde na závod a ten telegram jim ukáže. Ale ona tam nezašla, protože měla malé děcko. Vrátil jsem se, idu na šichtu a tam mi řekli: „Nebudeš už dělat na dole svoju robotu, půjdeš na povrch.“ „Z jakého důvodu, proboha? Že jsem vám neřekl, jó? Ten telegram jsem dostal a hned jsem jel domů.“ „Né, vy jste byl na svatbě dcery anglického krále.“ V novinách psali, že na té svatbě bude dvacet býků a hektolitry vína, tak si mysleli, že jsem tam jel. Takže jsem šel na bezručskou haldu, to byla jedna z největších, tam jsem boural kámen a vozil ho ve vozících. Byla to dost těžká práce, ale bylo to kousek ode mě, chodil jsem pěšky, jenom jsem přešel vrch, asi kilometr to bylo, bylo to dobře blízko. „Tam vydržím,“ říkal jsem si. Tak jsem tam dělal. A přišel se sem učit synovec, tak jsem mu sehnal práci silnoprůdaře v NHKG. Tak se tam učil a bydlel u mě, bo on nechtěl na ty ubytovny, že. A tak jsem ho chtěl u sebe přihlásit a městský národní výbor ho nechtěl přihlásit. Tak jsem zašel na stranu, to jsem byl ještě ve straně, a ptal jsem se předsedy, jak to je možné, jo, že nechtějí přihlásit mého synovce. „Co to je za systém?“ říkám.

„Co to je za systém?“ Říká mi: „Přišel takový zákon.“ Říkám: „Já jsem ho nečetl, ten zákon. Ukažte mi ten zákon, jestli je.“ „Co já ti mám co ukazovat. Vyšel vládný zákon a konec.“ No a vedle byl ten ředitel z Bohumína, Bílek. Slyšel můj hlas, tak přišel dovnitř a povídá: „Co ty tu děláš? Odkdy jsi tu?“ Tak jsem mu řekl, od kterého roku jsem tam. Říká: „Vidíš, ode mě jsi utekl, no.“ Říkám: „A ani mě tu nechtějí nechat stavět.“ Chtěl jsem si tam v Ostravě totiž postavit též barák, měl jsem místočko, soused sedlák mi dal pozemek, měl obrovské hospodářství. Ale oni mi nechtěli dát povolení, tak jsem to tomu Bílkovi říkal. „Pojď ku mně a já ti všechno zařídím. Neboj se, já ti to zařídím.“ Šel jsem zpátky do práce a říkám si: „Nechtějí, nechtějí, tak nevádí.“ No ale na té haldě to bylo zlé a pořád se to tam horšilo. V zimě to tam bylo dost kruté. Byl jsem tam asi rok. A řekl jsem si, já jdu pryč, půjdu se do toho Bohumína podívat. Nikdy už jsem si od těch patnácti let, kdy jsem tam pracoval, tolik peněz nevydělával. Tak si říkám, zajdu. Přišel jsem tu na závod, šel jsem za tím ředitelem, říká: „Ja tě beru okamžitě. Běž si vyřídít papíry.“ Jó, sebral telefon, zavolal: „Ber ho, do práce.“ Do té stejné. „Ale nebudeš už vozit, budeš už jako strojník.“ Tak jsem dal výpověď a během měsíce a půl jsem už pracoval v Bohumíně. A hned mi taky zajistil místo a buráčku na rozebrání a taky byt. Tak už jsem tady navozil všecek materiál. Ještě jsem bydlel v Ostravě a sem jsem jezdil burat. Měl jsem osm tater cihel, ty velké cihly. A dřevo jsem měl, už jenom stavět. Přestěhovali jsme se z Ostravy do bytu, co jsem dostal tady v Olejové osadě. Tu kolonii měli bourat, tak jsem se měl do půl roku stěhovat buď do nového, nebo do svého. Některé domy už jsou pryč, ale ten můj, kde jsem bydlel, ten tam dodnes stojí. Je tam nějaká noclehárna a kanceláře, kdysi tam byl stavební podnik, teď tam je nějaká kamionová doprava. Nechal jsem si teda udělat plánky a začal jsem chodit. První plánec byl nádherný, dole měla být garáž a kotelna, vchod navrchu a ještě půl navrch a půlka balkón. Nepovolili mi v tom být, nepovolili mi. Vymlouvali se, že nebudu mít na to a na to a že to stojí hodně peněz, ale já už jsem materiál měl. „Já tam mám všechno. Já, já tam mám materiál, já si dokoupím už jenom maličkost.“ Nepovolili. Tak druhý plánec. To už byl

takový přízemní baráček, barák, ale taky s balkónem. A ani to né. Nechtěli mi povolit ani to. To tam byla taková baba a její sekretář, ten to vyřizoval. Ale ona to rozhodla. Tak jsem materiál prodal, všechno, sebral si to ode mě inženýr, jeho žena byla učitelka tady na škole. Mě to stálo kolem dvaceti tisíc a já jsem mu za deset tisíc všechno dal. A on si postavil osmihranný barák navrchu. Ale mně to nedalo pokoj, mně to nedalo pokoj. Musím to nějak, šel jsem znovu za tím ředitelem, dozvěděl jsem se, že ředitel je mrtvý. A já jsem to ani nevěděl, že on je mrtvý. No ale ten jeho zástupce se mě zeptal: „Co jsi chtěl?“ Říkám: „Taková a taková věc.“ „Já jim zavolám. Já jim zavolám, neboj se. Já jim zavolám.“ On mě též znal, že. Tak jsem šel na úřad s třetím plánkem, už jsem tam měl jenom přízemí. Tu babu už vyměnili, bo tam cosi udělala, a nastúpil tam jeden Řek. No a já se hádám s tím sekretářem a ten Řek otevře dveře a ptá se: „Co je?“ Říkám: „Dívejte se, už mu tu dávám třetí plánec. Třetí plánec a dívejte se, nechtějí mi dát povolení.“ „To ne, vyřídíš mu to, okamžitě mu to všechno vyřídíš. A jestli to neuděláš, tak si mě nepřej.“ A během týdne jsem měl všechno vyřízené. Čtyři místnosti, tři plus jedna, koupelna, záchod, komplet všechno. A ústřední topení a patro jsme udělali až později. Ani materiál jsem neměl, nic. Během měsíce to bylo hotové. Za dva dny jsem měl vykopané základy. To bylo v sobotu, nedělu. V pondělí jsem šel v závodě do betonárky. Šel jsem za kolegou, že potřebuju beton. Kubík stál sto padesát korun. To nevádí, no. Tak přijel s autem a zabetónovali mi to. Pak jsem koupil pěnobetonové tvárnice a přišli mi udělat obvod. Všechno ostatní jsem si už dělal sám. Vevnitř stropnice, stěny už pomáhaly betonovat děcka, protože jsem měl lešení až do vrchu, dcera obsluhovala míchačku, já jsem to tahal nahoru, syn tlačil kolečka, bylo mu deset roků. A během šesti měsíců jsem měl všechno postavené a už jsem bydlel. Sousedí nám úplně záviděli. Ale každý den jsem šel z práce hned stavět a do večera a znovu. Akorát nám pomohl jeden Polák zedník, bo už mě tlačil termín, tak mi udělal dvě místnosti, jinak jsem všechno omítal já sám. Zevnitř i zvenku jsem si omítal. No a tím pádem jsem tu už chtěl zakořenit a konec. Mě tady moc Romové rádi nemají, protože

Dětem jsem to sice všechno vyprávěl, ale neposlouchaly

Já jsem si sám postavil dům a do všeho jsem se dával. Když byl ten Svaz Romů, tak jsem měl pod sebou všechny školy. Když škola chtěla, šel jsem, abych zjistil, co se v rodině děje. „Nechceš, aby tvoje děcka byly v dětském domově? Tak musíš to a to.“ A tím pádem jsem si ty Romy znepřátelil. Ale ti, co jsou starší, ti tomu rozumí, ti to berou. Život se mi změnil hodně. Splnilo se mi, co jsem si vždycky přál. Postavit si barák, mít děti, to je základ u Romů, ale nechtěl jsem moc. Takže mám čtyři. A aby byly moje děti vyučené, a to jsou všechny. Helena je čišnička, Láďa je bílý zedník, Boženka se vyučila laborantkou, dělala u nás ve slévárně ve zkušebně, a poslední Věra je dámská krejčová. Ušila první kroje, když jsme v Bohumině zakládali romský soubor „Romane čhave“. Vystupovali jsme se scénickými tanci, natočili jsme i film, byla to televizní povídka Postup, režíroval ji Ondřej Trojan. Taky jsem hodně psal romsky, vyšly mi povídky a báseň v časopise Romano Džaniben. Paní Hübschmanová mě do toho nutila. O kovářích, muzikantech, pohádky. My jsme se seznámili v sedmdesátém pátém. To už jsem bydlel tady v mém domě. Šel jsem z práce a ředitelka mi říká: „Pane Dudi, zastavte se u mě, já k vám někoho pošlu.“ Ona byla redaktorka a dělala reportáže. Zazvonila, otevřel jsem dveře, stála tam taková maličká chudučka a ještě její kamarád, on fotil. A: „Můžu k vám?“ „Ano.“ A romanésii. Ona uměla cigánsky. Východoslovenským jazykem mluvila. Milovala to. Tak jsme se seznámili, že ona dělala tu reportáž. Potom když byl Svaz Cikánů-Romů, tak ještě jednou přišla. A potom se mně zdálo, že to měla zaražené, poněvadž ten její kamarád, co fotil, utekl pryč. A ona potom přestala dělat reportáže a začala učit na univerzitě. A jak někde jela, vzpomněla si na mě a zastavila se u mě. Moc mě prosila, abych začal psát. A potom každý druhý rok se u mě zastavila.

Naše jméno je známé od východního Slovenska až po Aš. Neumíme krást, to je náš problém. Už můj tata nás k temu učil. My jsme si nesměli ani utrhnout jablko ze zahrady. A já jsem to učil zase svoje děti. Chtěl bych ještě napsat o mém tátovi.

Příběh pana Jana Leška, narozeného v roce 1944 v Trebišově, před smrtí bydlištěm v Ostravě-Přívoze

Rodiče pocházeli z Trebišova, kde jsem se narodil. Když jsem byl malý, odešli jsme do Čech do Kladna. V Trebišově jsme měli velké pozemky, ale jak jsme se tam pak delší dobu neukázali a nezajímali jsme se o to, tak nám je sebrali. To bylo tak. Dostali jsme výpis ze svazku Slovenské republiky, poněvadž když jsme žili tady, dali nám české občanství. O slovenské občanství bychom si museli požádat, ale to nám nikdo neřekl. Tady se s námi nechtěli zaobírat, neměli bychom na nic právo, tak nás vymazali ze slovenského svazku a zůstali jsme českými občany. Ale nikdo se nás nezeptal, ani ze slovenské strany, poněvadž mám za to, že už tenkrát v té době existovala nějaká právní podstata věci, zdali chceme dvojitý občanství, slovenské i české. To nám měli dát na vědomí a my jsme se měli svobodně rozhodnout pro tuto věc. Mohli jsme si nechat i české i slovenské občanství, poněvadž se jednalo o Československou republiku. Takže myslím si, že oni udělali tu právní chybu, že nám to nedali na vědomí. A kvůli tomu nám sebrali i pozemky, co jsme měli na Slovensku. Tak jsme tam potom už nikdy nebyli.

Tata, ten byl dost tvrdý, poněvadž dělal ve strojárnách těžkou práci. Tam dělali ty odlitky a on to sekal. Se sbíječkou ručně ty odlitky, takže byl namakaný, byl vypracovaný. Moje máma byla dost taková drastická, poněvadž byla ze Slovenska. Čist, psát neuměla ani nechtěla. A byla též taková dosti tvrdá, nevěřila mi nebo necítila ke mně, já jsem u ní totiž nevyrostl.

Totíž, bylo mně možná šest sedm let nebo míň, když jsem musel do nemocnice. To bylo na Kladně, byl jsem ještě malej kluk. Poněvadž máma měla takhle u kamen denaturák. Ne že by to pila nebo konzumovala, ona to měla na podpalování ohně. A já jako děcko, kluk nesečtělej, jsem myslel, že je to voda. Měl jsem žízeň a já jsem tu flašku čapl a pil. A jak jsem to pil, a dost jsem toho vypil, tak nikdo nevěděl nic. Až najednou jsem upadl, poněvadž to ve mně hořelo, to byl čistý denaturák. Tak mě to položilo. Tak zavolali doktory, okamžitě mě vzali do nemocnice a mámu tam vzali též. A tam řekli, jak je to velice vážné, že některé ty vnitřnosti jsou tak narušené, že se to možná nedá dohromady. A máma mě chytla a že jedeme domů. Oni jí řekli, že je to vážné. Máma se domáhala toho vzít mě domů. Řekla: „Jestli má umřít, tak ať umře doma.“ A oni, jak to slyšeli, tak mě sebrali a odnesli někde do sklepa, aby máma nevěděla, kde jsem. Tam byla připravená sanita a odvezli mě do Prahy na Bulovku.

Z Bulovky mě pak odvezli do Krče. Celkem jsem byl v nemocnici čtyři a půl roku. A poněvadž jsem tam potom už dost lítal, tak mi sestřičky ukazovaly, jak jsem vypadal. Tam byly pokoje, kam nesmělo jít světlo, jenom rolety černé zatažené, a viděl jsem ty mumie, doslova mumie. Jenom potažená kůže a kost. Povídaly: „Honzíku, tak jsi vypadal i ty.“ Já jsem tomu nechtěl věřit. „Jo,“ povídá, „tak jsi vypadal.“ Mumie, doslova živá mumie. Jenom kůže a kost. Krmili mě nosem, nějakou kaší. Tak jsem to přežil. Říkám, byl jsem tam čtyři a půl roku. A po těch čtyřech a půl letech jsem neznal mámu, neznal jsem nikoho, protože jsem si na ně nepamatoval. Nepamatoval, bo jsem byl v bezvědomí. Možná že za mnou byla máma, já nevím, nepamatuju se. Pamatuju si, až jak po těch čtyřech a půl letech pro mě máma přišla, že půjdeme domů. A sestřička povídá: „Honzíku, pojď sem. Táhle máš maminku. Vidíš? A teď domů.“ A já povídám: „To není moje máma. To je Cikánka. Cikánka.“ A nešel jsem, schoval jsem se, utekl jsem. Schoval jsem se někde, nevím, do nějaké místnosti. Tak mě našli, vytáhli mě, dali mě mámě do ruk. To bylo hrozné. To víš, romšтина tam prostě byla, to prostě páchlo. Tak mě oblíkli do nějakých montérek, věci a jel jsem s ní. Jeli jsme Prahou, tramvají na nádraží. A venku bylo tolik světla. A já povídám: „Kde jsem?“ A začal jsem číst nahlas ty nápisy okolo, co byly po Praze osvětlené. A ona: „Ty umíš čítat?“ A já povídám: „Co to je čítat?“ Nerozuměl jsem jí, ona mluvila východňácky. Bylo to tak. Dojeli jsme domů do Kladna do bytu. Tam tolik lidí. Šest bratrů a dvě sestry. Bylo to pro mě velice, velice, velice otřesný.

Ale jinak jsme měli na Kladně dost dobré zázemí. Bydleli jsme na Sítně, kde bydlelo hodně romských rodin. Na Sítňou jsem taky chodil do školy. Až asi do sedmé třídy, do osmé. Dělal jsem tam dobré politické jméno škole, dělal jsem pionýra. Ty děcka jsem tam ovlivňoval všechno, to bylo dobré.

No ale potom, to jsem byl ještě děcko povinné školy, tam měla jedna dost početná rodina nějaké velké oslavy. A my jsme nevěděli, že se nás něco dotkne. Já jsem spal. A oni se opili a přišli k nám do bytu a začali to tam demolovat, rozbíjet, nože a britvy tam lítaly, což mi zanechalo i následky, tady na tváři. Oni nám to tam zdemolovali, rozbili celé zařízení v bytě a nic nám nezbylo. Jedině se chytit za ruku, moje máma nás posbírala a utekli jsme. Utekli jsme do Třebichovic, což je u Vlnářic. Tam byla jakási vzdálenější rodina. Tak jsme se tam zdrželi, dva nebo tři měsíce jsme tam bydleli. A potom jel starší bratr tady do Ostravy za babičkou a zjistil, co a jak, a zavolal nám, abysme přijeli za ním. Tak jsme přijeli do Ostravy. No, nejdřív se mi to nelíbilo, protože to pro mě bylo moc velké. Ostrava jako taková se mi zdála moc velká a prostě moc

motorizovaná. Ale abych řekl pravdu, Ostrava mi postupně přirostla k srdci, jsem tu od jedenácti let a to už k tobě přilne. Celá rodina je tu, prostě všechno.

Přišli jsme v roce padesát pět, chodil jsem tady ještě na Kounicovej do školy. Bydleli jsme nejdříve na Macharovej u babiny. Tata si potom našel někde práci, kde mu podnik zajistil byt, v takové vile naproti nádraží Ostrava střed. Po škole jsem se ještě snažil učit, v restauraci v Radnici jsem dělal vrchního. Jenže to už se mi zapalovaly lýtka a místo do školy jsem chodil za děvčatama. A už to bylo. Já jsem se nedoučil, chybělo mi myslím půl roku. Doma mě chtěli uškrtnit. Jenže já jsem prostě chodil za děvčatama. Našel jsem si děvče až v Trenčíně. Byl jsem si tam v hospodě pro cigarety a najednou přišel policajt, takový robustní, a mluví na mě slovensky. A hovorí: „Doložte mně váš občanský průkaz.“ Jenže já jsem ještě neměl občanku. Já povídám: „Já nemám občanku.“ „A odkud jste?“ „Z Ostravy.“ Tak mě vzal tam do tý jejich místnosti, prošacoval mě a zjistil, že občanku fakt nemám. Tak mě tam nechal. Odvezli mě z malého městečka do okresního města, do Nového Mesta nad Váhom, a tam jsem byl myslím dva dny a potom přišel můj tata a vzal mě domů. Já jsem s ním nechtěl, chtěl jsem mu utéct, tatovi. Ale nedalo mi to, poněvadž takový kus cesty pro mě přišel, tak jsem s ním jel domů a byl jsem doma asi měsíc; a zase jsem utek za tou holkou. Po nějakém čase už jsem si dal pokoj a začal jsem žít a dělat tady v Ostravě. Jak jsem se učil vrchním, tak jsem nějaký čas dělal po hospodách. Dělal jsem vrchního v restauraci U Koňa, U Slunka, U Křižána. V těch putykách, no a bylo dobře. Ale nebyl jsem u těch restaurací spokojen s finanční stránkou, poněvadž jsem neměl doklad o vyučení. Tak jsem potom šel dělat na domovní správu, bylo to na Revoluční. Ovládal jsem zedničinu, tak jsem dělal zedničinu a chodil jsem po bytách. Normálně lidé, kde bydleli, co jim tam instalatěři dejme tomu rozbili vodovody, když měli nějakou havárku, tak jsem to zase dával po té zednické stránce dohromady, obklady, všechno. Ovládal jsem to. Ani nevím jak. S tím se člověk nenarodí, ale uměl jsem to. A dělal jsem to myslím pět nebo deset let. Měl jsem ještě přidavače, jeho tata dělal vedoucího. Já jsem s ním kamarádil, děcka mi hlídali. My jsme měli práci hotovou za pět hodin a pak jsme byli doma schovaní. To už pracovní knížky neexistovaly, to už byla normalizace. No a my jsme kolikrát měli šichtu hotovou i v devět hodin, přišli jsme do bytu, udělali, paní nám podepsala pracovní příkaz, jak viděla jeho jméno, určitě věděla, jak to je, protože to byl syn hlavního šéfa. Papír jsme měli podepsaný, takže bylo všechno evidentní. No a šlo to.

Proč mi ten můj spolupracovník hlídal děcka? Já jsem na ně zůstal sám, manželka mi, chudáček, zemřela. Poznal jsem ji tady v Ostravě. Helena se jmenovala. Poznal jsem ji, jak jsem vyšel ze školy. Její rodina byla proti mně. Bydleli v takových malých domečkách, jak teď stojí auta u hasičárny před nemocnicí na Fifejdách. Tam bydlel samej Romák. Tam jsme se poznali. Její tata měl gadži ženu. Byl negramot, číst a psát neuměl, ale celej život jezdil v uhelných skladech jako profík. Ta jeho žena mu všechno vyplňovala, sazky a tak. A on nechtěl, abych si vzal jeho dceru, takže jsme se dostali do křížku. Ale potom nějak, jak viděl, že už je pozdě, tak sklapl. Ale stejně jsme kamarádi nebyli, furt šel proti mně. A my jsme spolu žili dlouho. Měli jsme čtyři děti. Blanku, Dášu, Martina a Marušku. Děkala v nemocnici, stejně jako její sestra. Zemřela asi proto, že ještě jako hodně mladá měla děcko a ono bylo nějaké nedovyvinuté a asi to na ní nechalo následky. No, bylo těžko. Jak mi manželka zemřela, tak jsem zůstal s tolika děckama u mojí mámy. U mojí mámy. Šli jsme za mojí mámou pěšky, dostali jsme totiž s rodinou první byt od domovní správy takhle na rohu, jak je ten žlutej dům. V tým domě jsem bydlel v prvním poschodí s děckama. Tak jsme šli pěšky k mámě. Jinak jsem si musel pomoci sám. Tak.

Jak se po revoluci změnila doba? Já to vnímám asi takhle. V minulém čase, když jsme si šli někde stěžovat, tak to bylo bráno na zřetel. Nebyl problém požádat o byt nebo sehnat práci, ještě nám pomohli. Když viděli, že je Rom takovej neschopnej nebo si neumí poradit, pomohli. Jak ve škole, tak i jinak ve veřejném životě. Dneska se nikdo nestará. Já jsem byl aktivní, když něco bylo, tak tam na radnici, na obvodním výboru KSČ seděl známej, tak jsem si šel stěžovat a všechno bylo vyřízené bez nějakých procesů. Všechno bylo. Bylo vyřízeno, prostě pomohl. Dneska vás ušlapů.

Já jsem taky byl v ROIce, ne ve Svazu Cikánů. Přišel jsem k tomu jako slepý k houslím. Já jsem se znal s doktorem Šukou, s tím právníkem z Brna. Jeho bratr je v Brně, má tam velké to sídlo, restauraci. On si mě pozval. Přišel tu do Ostravy a pozval si mě. Přišel tu na radnici, měl tam nějaké sezení a tam jsme se seznámili. A on řekl, ať tu jdu dělat nějaké sezení. Tak jsme tady udělali veřejnou schůzi a tam si Romové zvolili vedení. Dostal jsem se do toho vedení i já a bojoval jsem, jak se říká, jak se dalo. Chtěl jsem prosadit, aby nebyly porušovány práva Romů. Protože tenkrát v osmdesátých letech, jak komunisti, policajti, viděli Roma, že jde opilý, tak ho vzali do auta, zmlátili ho a odvezli daleko do lesa. Tam ho nechali ožralého. Takže oni měli velkou pravomoc v tomto. Bili Cigány. Já bych chtěl, aby tady bylo nějaké takové romské sdružení, které by mělo právní podstatu jednat a zastupovat veřejně

Romy. A to tu není. My, když musíme jít, tak jdeme za gadžama. A tu není seskupení, které by prostě mělo nějakou právní podstatu k věci, k romské problematice. Řešení kooperativně s nima. Ale ne, aby jednali o nás bez nás. Dneska jak si jde Rom stěžovat... Dřív neexistovalo, aby toto bylo. Já znám doktora Šuku. Doktora Tatára. Mladí kluci, právníci, samí právníci. Doktorka Jana Holomková v Brně. Inženýr Holomek, její tata. Jenomže to je, jako když vezmeš a hodíš kapku do moře. Neobstojí před gadžama, takže je to o ničem.

A že nemáme vzdělané děti? Poslouchej, to není v nás, to bylo za totalitního režimu a je to aji teďkom, za tohoto režimu. Teď jsou naše děti kde? V kterých školách? Na pytel. A myslíš, že tam dostávají vzdělání? Nedostanou. Vyjde odtamtud středoškolák? Nikdy. Já jsem nad tím přemýšlel, jestli tam nějaká ambice je. Tam se učí romsky, tancujou, ale udržujou je vlastně nevzdělané. Vzdělání, jo. Poněvadž mezi gadžama, když nemáš vzdělání, neznamenáš nic. Neznamenáš. Nejsi člověkem. Furt tě odbudou. My jsme vždycky chodili jenom na základní školu, moje děti taky. Dříve ani ty zvláštní školy neexistovaly, nebyly. Pro ty slabší byly nějak dělené třídy. No ale aby byly zvláštní školy jen pro Romy, aby byli utlačovaní nebo aby nedostali vzdělání, to ne. Když jsem byl v ROIce a někdo přišel, že nechce mít dítě ve zvláštní škole, tak to nešlo. Oni když určili, tak se šlo. Jediné, co tenkrát šlo, bylo jít na psychologickou poradnu a dokázat jim, že to děcko není retardované, že to jeho vědomostní obsazení je v normálním stavu. Tím pádem ho šlo přeorientovat. Ale jinak oni byli na koni. Tam byla romská komunita dost tlačaná. Myslím si, že to je proto, že učitelů bylo dost a nebylo, kde je dát, tak vymyslela vláda nebo kdo tady ten technologický postup, že udělali zvláštní školy, a tím pádem ty místa obsadili. Stát už nám měl dávno dát možnost se vyučit. Získat tu romskou inteligenci ve větším počtu, jenže oni nechtěli. Nechtěli nás pustit k tomu, aby tu vznikla velká romská inteligence, oni potřebovali jenom dělníky. A oni v nás viděli takovou tu ponižující lidskou důstojnost. Jo, pracovní, jak se říká, jinak nechtěli. Poněvadž jestli většina gadžů by chtěla z nás něco udělat, tak by to z nás udělali. Já jsem byl nadaný učeň, a kde jsem se dostal.

Nevim, kde jsem teď doma, nemám ponětí, kam půjdu. Věříte, že se stydím sám před sebou, kam mě dají? Jestli mě dají do nějaké romské komunity, kde je, jak se říká, jenom záclona v okně, jak já se tam budu cítit? Já se mám odsud stěhovat. Sebrali mi dekret, kterej jsem měl na dobu neurčitou, na stálo. Potom mě nabídli dekret na dobu určitou, udělali se mnou smlouvu asi dva nebo tři roky. Ten dekret mně obnovili na dobu určitou, to znamená na ten rok, a potom, když jsem požádal o obnovení

Víc nám bylo ze života doma

Příběh paní Barbory Ferkové, narozené v roce 1946 v Brzotíně, před smrtí bydlištěm v Karviné

toho dokumentu, tak mně napsali, že už to nejde, že už mi to nepovolují, že už se mám vystěhovat. Máme zástupce Roma, kterej sedí tady na radnici, na úřadě pro Moravskou Ostravu a Přívoz. Šel jsem za ním a stěžoval jsem si, že mi vzali dekret, kterej jsem měl na dobu neurčitou, v čemž jsem měl nějakou důstojnost. Myslíte, že on mi pomohl? On povídá: „Já proti nim nemůžu jít, já jsem jejich zaměstnanec.“ To mi řekl. „Tak proč jsi tady jako Rom? Já mám za to, že když jsi tady jako Rom, tak bys měl být té komunitě nějakou oporou.“ Ne. On říká: „Ne.“ Neměl jsem se na nikoho jiného odvolat než na Kumara. Když tam šel, zjistil, že tam ta moje původní smlouva je, ale nechtěli mu ji dát. Žil jsem tady patnáct nebo dvacet let. A přitom nejsem nějaký člověk, co by měl nějaký dluh nebo se nestaral o to zázemí. Jo, kdybych měl dluh nebo kdyby došlo na nějaké porušení občanských práv, tak stejně by to šlo řešit nějak občanskoprávní cestou? Ale ne tak drsnou cestou, aby oni veřejně porušovali zákon. Oni porušili de facto Listinu základních práv a svobod. Já kdybych porušil Listinu základních práv a svobod, tak jdu sedět. Někde bych se z toho musel zpovídat.

To je prostě proti lidské vůli, aby vás někdo někde naservíroval proti vašemu svobodnému rozhodnutí. A jak se říká, neudělám nic. Budu muset sklopit, jak se říká. Budu to nějak muset to. Já už se na to chystám a vidím tu moji depresi. Na Palackého nějakého, nebo na nějakou ulici Terezy Novákové. No a teď se musím vystěhovat z tohoto bytu. A nikdo se vás nezastane.

Jan Leško byl ze svého bytu přestěhován záhy po pořízení rozhovoru v dubnu 2013. V září 2014, necelý týden po první vernisáži výstavy Khatar san?, která v Ostravě představila také jeho životní příběh, Jan Leško na následky těžké nemoci zemřel. Jeho příbuzní a sousedé chodili na výstavu poslouchat jeho hlas ve výstavním telefonu.

Můj táta byl rodák z Brzotína, moja maminka bola z Paškové, okres Rožňava. Žili jsme v Brzotíně, kým tatínek žil. Jak jsem měla jedenáct roky, zomrel mi táta. Čtyřicet dva roky mal a my jsme zůstali s mojou mamou čtrnáct děcka. A moja mama, třicet osem roky mala, nás vychovala sama, už se nevdala. Nás, vnučky, pravnučky, všechny. Robila košíky a podnohánky z kukuřice, rohožky z šustí. A chodila to prodávat a brambory a fazolu. Lidí jí dávali maso, mlíko, vajíčka, to nám nosila jest. Ona se o nás starala. Zůstala sama v osmdesát čtyry roky, kým nezomrela. Později maminka už zase chtěla do svojej rodiny, tak jsme šli bydlet do Paškové. To už som mala dvě děcka s tím prvním, co jsem s ním žila. Tam jsme žili bídu. Žili jsme u mojí babičky, ona žila sama, takže měla jen jednu místnost a tam jsme se všichni nastěhovali. Já s děckama, moja mama, co ještě měla doma děcka – moje bratry a sestry, tak jsme tam žili spolu. Žili jsme bídně, stejně jako když jsme byli děcka.

Už je to třicet pět roky, co jsme tady. Přišli jsme z Paškovej do Ostravy, protože doma jsme žili bídně. A manžel měl tady bratry, ti ho tady tahali, tak jsme tady přišli bydlet. Zase jsme se vrátili domů, zase jsme přišli zpátky. Bo on chtěl být furt se svojima. No ale jak išel do roboty, tady na dole robil, tak už jsme tady zůstali žít, bydlet. Kvůli bydlení. Já jsem v Ostravě pracovala v nemocnici, uklízela jsem u zubní obvodné doktorky. Robila jsem uklízečku. Rok a dva měsíce. Ale jak jsme sem přišli, tak už to neklapalo. Už nám to nešlo. Tam doma jsme se mali lepší. Měla jsem tam svoji rodinu a taky jsme v Rožňavě potom dostali panelák 3 + 1, když šel robít na nádraží.

Romové jsou Poruba

Příběh pana Andreje Červeňáka, narozeného v roce 1947 ve Staré Lubovni, nyní bydlištěm v Ostravě-Porubě

Ja som mala deset děcka. To není ostuda. To jsou moje děcka. Svoje děcka jsem vychovala já sama. Druhého som mala takého manžela, co chodil hore, dole. Frajerky. Sedem roky pracoval u dráhy, ale nemali jsme od něho nic. On chlastal a furt někoho mal. A já s děckama sama. A už som mala jednoho syna, mal osmnáct roky, on už chodil do roboty do Kunovej. Tak on nám nosil zálohovou výplatu. Předtím byly aj zálohy. Takže už nám bylo lepší, jak on išel do roboty. Čekali jsme spíš na syna než na něho. Tak bylo. A jednu pravnučku mám jako vlastní, víc byla u mě než doma. Ona nechodila do školy, tak ju sebrali do domova a ona utekla, dva tři razy. Do babičky. Přišli policajti, já jsem ju schovala. Do skříně, pod váleudu... A do baráku jsem policajty nepustila. Takže ona mě má doteď ráda. Víc jsem ji vychovala než její vlastní mama. I na Slovensko za mnou přišla. Šest roky mala. Utekla s dědou, brečela za mnou. Tak ju děda donesl do paneláku, kde jsme bydleli, tak nám ji dal, že dobře. Zpívala nám. Vnoučat mám padesát pět a pravnučat čtyřicet tři. Minule, jak jsem ležela, asi měsíc tomu je, tak jsem jich počítala. Čtyřicet tři pravnučat.

Paní Ferková na jaře 2014, několik týdnů poté, co s ní její pravnučka uskutečnila rozhovor, tragicky zemřela. S laskavým svolením rodiny jsme její příběh použili pro výstavu Khatar san? i pro tuto vzpomínkovou knihu.

Když mi byly tři roky, rodiče odešli do Ostravy za prací. Neměli podnájem, bydleli tady u jedné známé, a tak jsme s babičkou, dědou a sestrou odjeli zpátky do Staré Lubovně. Byt rodiče dostali až v roce 1958, takže jsme se za nimi potom vrátili. To mi bylo deset let. A od té doby jsme tu, bydlíme tu. Jako děcko jsem ale ještě chvíli bydlel i v Praze a Karlových Varech, naši totiž dělali silnice, takže cestovali.

Moje maminka pocházela ze Staré Lubovni, byla Rusnačka. To byla malá dědinka, tam u nás nebylo ani sto domů. U nás na Slovensku se mluvilo rusnacky. Takže já jsem neuměl ani slovo česky, ani slovensky. Musel jsem tady v Ostravě znovu do první třídy. Ale ne do zvláštní, akorát my, co jsme chodili do slovenské školy, jsme měli napsaný takový vykřičník. Děcka tady dneska chodí do školy na Štúrovu, to je kousek tam, jak je hřiště. A hodně jich včil chodí do zvláštních škol, nevím proč. Asi je tam rodiče chtějí dávat, jinak by tam nebyly. A rodiče s nimi nemluví romsky, já s vnoučaty romsky mluvím, nechci, aby se na tu řeč zapomnělo.

Po škole jsem šel na dva roky do učení, učil jsem se instalatérem, ale nedoučil jsem se. Jak jsem skončil, šel jsem tady do Poruby k Technickým a zahradním službám. Dělali jsme například pro Bytostav veškeré chodníky tady v Porubě. A taky výsadby, trávničky, klepáče, usazovali jsme sušáky, houpačky. Celý osmý obvod, kladli jsme obrubníky a betonovali. Potom jsem šel na vojnu a z vojny jsem odešel dříve, protože jsem podepsal, že půjdu na povrchové práce k VOKD. Stavěl jsem most u elektrárny v Třebovicích, kulturák tady v Porubě, všude, kde bylo třeba. Jak mi skončila povinná práce u VOKD, tak jsem se vrátil do Technických služeb, kde jsem nakonec dělal dvacet šest roků. Pak jsem dostal první infarkt, to byl rok 1988. Šel jsem na rok na nemocenskou a měl jsem invalidní důchod. Pak jsem ten důchod zrušil, vzal jsem si částečný a šel jsem zpátky. A potom, jak se začalo propouštět, tak jsem šel na plný invalidní důchod a teď jsem ve starobním důchodu.

Když jsem chodil do práce, byla lepší doba. Všechno bylo lepší, práce byla. Ráno jsme vstali, šli jsme na šestou do práce, jeli jsme dělat třeba do Komenského sadů nebo tady na osmý obvod na chodníky. Dojížděli jsme i do Prahy nebo jsme zalesňovali ve Frenštátě u šachty. Denně do práce, z práce a potom za bratrance nebo za bráchou do Svinova, kde jsme pomalu do deseti do večera stavěli baráky. Ve Frydlantě měl podnik chatu a tam jsme každý rok jezdili na rekreaci. A Romáci pracovali normálně spolu s gadžama. Vedoucí si nás oblíbil, ten říkal, že má dvě dcery a já že jsem jeho syn. Byl z Vřesiny. Nikdy mě nechtěl propustit, i když jsme se třeba hádali a on mi řekl, ať si podám výpověď, tak jsem si ji napsal, a on mě stejně nepropustil.

Tady v Porubě bydlelo tak deset dvanáct cigánských rodin, jinak samé bílé. A navštěvovali jsme se, policajti k nám normálně chodili na pivo a tak. Když se něco oslavovalo, tak oni u nás byli první. Předseda Sasín z úřadu k nám chodil normálně do bytu. Já nevím, co se stalo. Já myslím, že je to ta demokracie. Před komunistama by si to nikdo nedovolil, byt skinem a tak. Všechno udělala ta demokracie, podle mého. Na vojně jsem byl dva roky s klukama, všechno v pořádku. V učilišti jsem se učil dva roky, všechno v pořádku. Jak přišla demokracie, v tem roku to už začalo. Taky jak přišla ta demokracie, málokterý podnik tu zůstal, Technické služby prostě skončily. Ty menší podniky všechny zkrachovaly. Dneska tady dělá málokdo, jinak jsou všichni na sociálce. Děcka se taky hodně zkazily, ti mladí rodiče jim úplně všechno dovolují, to za nás nebylo. Dneska jsou samá tráva, samá droga. Vidíte tam ty dva? Od rána tu stojí.

V Porubě se ale jinak bydlí dobře, tak normálně. Na Lenince, dneska Hlavní třídě, bývala spousta obchodů. Dneska je to tam samý butik, Vietnamec a tak. Ale Reneta ještě zůstala. My jsme byli vždycky Poruba, jenom za komunistů nás tady jako Cigány hodnotili na prvním místě a v dnešní době možná na posledním. Tady, kde já bydlím, byli všichni sousedi v pořádku. Ale za poslední rok se tady nastěhovalo tolik Romů, to tady nikdy nebylo. Já nevím odkud, asi z Přívozu, nebo když někde zruší ubytovnu. Tady nikdy děcka nebyly, a teď je jich tu plno, je tu kravál, hádají se, víte, jak to je. Já se tady starám o dvě zahrádky a sousedka vedle o ty druhé dvě. Já mám sousedy perfektní. Dříve jsem bydlel u kulturáku, měl jsem tam byt ve vlastnictví. Pak jsem ho prodal, realitka na mě udělala podvod, řekli, že je to výměna. Oni ode mě chtěli sto padesát tisíc a já blázen jsem jim to dal. Řekli, že to musí dát úřadu, a úřadu nedali ani korunu. Tak jsem se měl soudit, ale neudělal jsem to, řekl jsem obhájci, že nechci chodit po soudech, nebyl jsem nikdy za nic trestaný, takže nic takového.

Když jsem přišel do Ostravy, tak si pamatuju, že první den se mi tady ani nelíbilo. Na Slovensku jsme měli svůj barák a zvířata, děda ho potom prodal. Ale jak už jsme se rozkoukali, tak se dá říct, že ano, dneska už je tohle můj domov, sousedy mám výborné a vždycky jsem v Ostravě měl. Vlastní rodinu tady prakticky nemám, akorát děti a vnuky. A nevlastního bratrance. Jinak všichni umřeli. Synovec je vyučený, od sestry synek dělá učitele, ten má hodně škol. Do Lubovni nejezdíme, já už jsem tam nebyl ani nepamatuju a taky už tam nikoho nemáme. Naposledy jsem se tam šel podívat s dědou, když mi bylo sedmnáct let, to ještě žila babka. Tam jsem se sice narodil, měl by to tam být domov, ale když je člověk od dětství tady. Doma už jsme v Ostravě, našel jsem si tady i ženu, která se sem taky přistěhovala z Čech s rodiči. Chodili jsme spolu do jedné školy, ona do menšího stupně, tam jsme se seznámili, a než jsem šel na vojnu, tak už jsme spolu měli holku. A jsme dneska pořád spolu.

Do Ostravy mě vezli s mámou hned z porodnice

Příběh paní Jolany Bandyové, narozené v roce 1950 ve Staré Lubovni, nyní bydlící v Ostravě-Porubě

Já jsem se narodila tam, ale tu jsem vyrostla. V Porubě, prakticky v tom čísle, kde bydlím teď. Maminka mě porodila v nemocnici ve Staré Lubovni, odtamtud ji odvezli na nádraží, jela vlakem do Ostravy a ze Svinova ji sanitka převezla domů. Tata už tady v té době tři roky byl, někdy sem bral i kluky. Prostě přišel do Ostravy, jestli by si tady nenašel práci, přišlo více chlapů ze Slovenska a práci si tady našli. On tady dělal pod Obloukem podloubí. Pak, jak už tady práce nebyla, tak dělal ve Vítkovicích. Když jsem byla malá holka, tak tady kousek byl obchod, tady pod náma masna a taky obchod s látkami. A jak mi bylo šest sedm roků, tak jsem se doma pouštěla do uklízení, nádobí jsem umývala, mámě jsem pomáhala. Máma mě učila i vařit, měla jsem tady takovou lavičku pod nohy a už jsem dělala těsto, všechno jsem jí pomáhala. Dokud jsem nechodila do práce, to už jsem jí potom nepomáhala.

Když mi bylo čtrnáct, dělala jsem v Seliku v Třebovicích. Tam jsem se udělala starší, řekla jsem, že je mi šestnáct roků, vymizkovala jsem to a připsala jsem si dva roky. Dělalí jsme tam nudle, hořčice, to jsem hodně dělala, že jsem točila hořčice do kelímků. Ocet se tam vyráběl. No a pak už mi bylo sedmnáct, tak jsem šla normálně dělat. Nejdříve jsem na Technických službách jezdila s multikárou, vysypávali jsme ty košíčky, tam jsem dělala osm roků. Jak je tady ten rybník, tak tam jsme měli garáže a šatny. To už jsem měla Brigitu, dvouměsíční miminko, a šla jsem do práce, a stejně jsem všechno stíhala. V práci jsem se s multikárou cestou stavila domů, přemáchla jsem plínky, dala jsem je do pračky a máma řekla: „Já už to pak udělám.“ Pak nám u Technických snižovali plat, tak jsem odešla a šla jsem dělat do čistírny u Sýkorova mostu. Tam jsem dělala čtyři roky. Pak se ta čistírna rušila, tak jsem šla do Vítkovic a z Vítkovic na šachtu.

Pamatuju si, že když už jsem měla tři děti, chtěla jsem bydlet sama, tak jsem šla s kočárem na Bytostav a seděla jsem tam celý den, až do tří hodin. Šli na oběd, a jestli nepůjdu s nima.

Děcka jsem měla tak vychované; a ona si v dnešní době dělá, co chce

*Příběh paní Ribany Ferencové, narozené v roce 1966 v Ostravě,
nyní bydlíštěm v Ostravě-Vítkovicích*

*Rozhovor se částečně odvíjel jako dialog matky a dvanáctileté
dcery Vanessy, obě vypravěčky se místy obracely také na přítomnou
výzkumnici.*

My jsme ze Slovenska, máma pocházela z Hrabušic v okrese Spišská Nová Ves, táta kousek odvedle. Byla jsem malá, když jsme se přestěhovali do Ostravy, měla jsem rok, takže nevím, jak to tam vypadá, byla jsem tam jednou. To jsme byli malí, máma nás tam vzala a od té doby jsem tam už nebyla. Už tolik roků. A neláká mě tam jet. Já jsem jako děcko tam na Slovensko chodit nechtěla, protože máma mluvila, že to tam bylo děs a hrůza. Romové kradli, neměli kde brát, dávku jim pozastavili, museli krást v obchodech, na polích. Brambory, zelí, takový ty věci.

Moje kamarádka přišla ze Slovenska, ona se mnou chodila do školy. A mluvila ve škole slovensky a my jsme jí moc nerozuměli. Ale já tomu trochu rozumím. A ona potom z té školy odešla a musela jít zpátky na Slovensko, protože její mamka už tam byla a ona se tam narodila. A teď nevíme, jestli přijde zpátky, ale prý je to tam na Slovensku pěkný. Ale mně se to tam nelíbí. Ostrava je pěknější, protože to Slovensko je také divné. Nechce se mi urážet, ale někteří ti Romové jsou tam úplně špinaví, mně se to moc nelíbí. Ostrava je pěknější, a i když jsou tady škaredé baráky, je to lepší než tam, já jsem se tady narodila a prostě jsem tady zvyklá.

Když jsme pak byli větší, rodiče s námi o životě na Slovensku mluvili, to jsme měli osm devět roků. O tom, jak prožili druhou světovou válku. Máma za války hodně trpěla. Byla těhotná a musela robit pro Němce, byla trestaná, bitá, všecko. Pak se vzali a utekli tu do Ostravy. Už jsou oba po smrti, bohužel už je neuvidíš. Když jsem byla malá, chodila jsem do školy, do zvláštní třídy. Každý den, jak jsme přišli ze školy domů, začali jsme vařit, uklízet, učili jsme se. Život

„Ne, já s váma na oběd nepůjdu, já počkám.“ A jeden pán od nich mi řekl: „Tak já vám dám peníze na hotel, ať tam s ní můžete jít spát.“ Ale já jsem nechtěla. „Já nepotřebuju peníze, já peníze mám. To od vás nechci.“ Přespala jsem jednu noc u švagrové a pán mi na druhý den ráno přinesl klíče. Fakt jsem měla být prakticky za jeden den.

Já jsem nemohla ve Vítkovicích být, tam jsme pracovali s barvou, ve které bylo olovo, a mi z toho vždycky bylo špatně. Několikrát jsem v tom tunelu s barvou odpadla, jak se mi dělalo špatně, oni na mě třeba zapoměli, mohli jste tam být jenom dvacet minut, a oni mě tam nechali hodinu. Nemohla jsem dýchat, křičela jsem, oni mě neslyšeli a odpadla jsem. A pak mistrová řekla: „Kde je Jolana?“ Pak mě z toho tunelu vytáhli ven, na lehátko, hned k doktorovi a hned jsem byla v nemocnici. Dávali mi kapačky, pročistili mi krev. Ale já jsem z toho pořád hubla, nechutnalo mi ani jíst. I když jsme měli stravenky, tak jsem ani na oběd nechodila. Kvůli tomu olovu. Vadilo mi to. Pak jsem byla na nemocenské a našla jsem si tu šachtu v Mariánských Horách a dělala jsem tam s kaly, šlam jsme tomu říkali. Bývala jsem tam na noční na cechovně, museli jsme vždycky do toho sáhnout, hlídat to, aby to bylo dost hustý. To jsem měla dobrou práci, prakticky takovou lehkou. A byla jsem tam i dobře placená. Když šachtu zavřeli, tak jsem byla tady ve fakultce osm roků. Byla jsem tam první Romka uklízečka. Přijímala mě paní Eva, říkala: „Ježišmarja, já jsem ráda, že jste přišla, hned vás beru, udělejte si doktora a můžete hned nastoupit.“ Taky jsme chvíli byli v Ústí. Manžel i tatínek tam pracovali na přidružené výrobě. Já bych tam měla práci v cukrárně, chtěla jsem tam zůstat, ale dcera Terka nám furt volala, tak jsme se vrátili. Vzpomínám si, že jeden rok jsem byla na Vánoce v Ústí a na Silvestra tady u Terky.

Mám sedm dětí. Všichni bydlí v Ostravě, jenom jednu dceru mám v Anglii, ale na prázdniny sem přijede, i se svojí dcerou. Něco koupím a zajdu na hřbitov. Leží tam můj tata, máma, miminko od dcery a náš milý zeť. To byl tenkrát šok, on si sáhl na život.

Zdá se mi, že dřív bylo lepší jak teď. Když jsi šla do obchodu, do masny, nebylo tolik drahá. Nikdy jsme nebyli bez peněz, že bysme neměli, pořád to šlo. Až potom, jak se to převrátilo.

byl pořád stejný. Ale teď už ne, teď už se to nějak trošku změnilo. Já jsem se ve dvanácti letech neučila tak jak vy ve škole. Vy máte angličtinu, všelijaké ty řeči. My jsme to ve škole neměli tak jako vy. Vyšla jsem z placaté školy, zvláštní. Mamka mě tam vzala. Neučila jsem se pak, protože mě nikde nechtěli brát, musela jsem jít robotit. Vzali mě tady ve Vítkovicích do Výběru, čepovala jsem piva. Tvůj otec je vyučený malíř.

Já bysem se chtěla vyučit za kadeřnici nebo kuchařku. Ale mně učitelka řekla, že se mám vyučit za kadeřnici, a já jsem řekla: „To ještě si rozmyslím.“ A ještě jsem se jí ptala: „Kdy my budeme mít romštinu ve škole?“ A učitelka řekla: „No, my nevíme, ale my myslíme, že nebudete mít romštinu.“ Protože to je zvláštní škola a my jsme si řekli, naše třída je taková, že je taková rozzlobená. Je rozzlobená a některé děti tam jsou hnsné. Oni chodí na okna a kouříja tam a potom je to třeba na nás. Ale já taková nejsem, že kouřím. A tak jsem se chtěla ještě zeptat: jak ty, když jsi chodila do školy, mělas tam nějaké problémy nebo něco tak?

Neměla jsem žádné problémy. Já jsem měla dobrou učitelku, dobře jsem se chovala, dobře jsem se učila. Já jsem žádné problémy ve škole neměla, za nás to nebylo, co teď. A s tou romštinou, já pletu dohromady češtinu aj cigánštinu. To nejde oddělit. Většinou když tu přijdou kamarádky nebo strejdové, tak se bavíme romsky, aj když tu sedí gadžové, když přijde parta holek, sejdou se baby tady, chlapi tam. A mluvíme aj česky aj cigánsky, to už je jedno.

Až budu tak velká jak mamka, tak bysem chtěla pracovitěho chlapa a já bych taky pracovala. Buď v kadeřnictví, nebo jako prodavačka. Třeba v trafice nebo u koláčů u mého bráchy Davida Ference, on má ženu Evu a prodávají koláče venku na náměstí. Vždycky jak tam jdu, tak si to zkouším a je to jednoduché. Vy víte ty ceny, třeba osmnáct korun za koláč, tak to vždycky spočítáte. A tady naproti, jak je vedle barák, tam on má trafiku. Řekl, že až budu mít patnáct, tak tam můžu pracovat. Jakože si mě vyzkouší. On tam má přímo takovou pokladnu a já jsem to už na tom zkusela, je to jednoduché, musíte na tom pracovat, abyste třeba neošidila lidi.

Moje děti též aby se vyučily, a potom bysem chtěla bydlet třeba v Rusku, v Praze a někdy aj v Ostravě. Střídat to a taky v Německu a ještě v Anglii. V Anglii, tam bydlí sestra, jmenuje se Lucie, též Ferencová, a má dvě děti a jednoho muže. Brácha tam za ní byl na Vánoce. A bude se vdávat v červenci, tak přijede sem v březnu a bude tu svatbu plánovat. Bude to mít v kočáru, protože si to přála v kočáru.

Já nevím, jestli se to Vanesse splní. Já na ni pořád dohlížím, nadávám jí, štekám na ňu, ať není taká blbá jak ty další děti, co jich chodí do školy. Co chodíja, se flačija, já ji pořád hlídám. Ona chodí tady vedle do té firmy, do Davu. Ten pán, Vífa, padesát čtyři roků má, dobrý gadžo je, dobrý, se tam trochu stará o místní děcka. Píše s nima úlohy, všecko. Nechcu, aby dopadla jak ti druzí Romové. Nechcu, že bude mít patnáct let, břicho před sebou. Život mají na nic, jsou mladé, nemají nic. Tak radši ať se vyučí. Byla bych ráda. Tady ta moje starší dcera, ta už v sedmnácti chovala peřinku. Ale dostávala ode mě laty, musela mě poslouchat. Když jsem se dozvěděla, že jí děcka před školou dávaly kouřit cigarety, tak dostala, až přišla domů. Také laty dostala, že musela uklízet, vařit, dělat. Její manžel je teď ve výkonu trestu, výstup má dvacátého druhého jedenáctý dva tisíce patnáct. Přesně všecko víme.

Pamětníci z Brna

*Příběh pana Jana Horvátha, narozeného v roce 1936
v Nálepkově, před smrtí bydlištěm v městské části Brno-střed*

Pocházím ze Slovenska, z Nálepkova. Sem na Moravu jsme šli, když mi bylo čtrnáct patnáct let. Moji rodiče žili na Slovensku bídně, to řeknu na rovinu. Pamatuju si jako kluk, že když šla mama po válce dělat k sedlákovi, tak musela dřít celý den až do večera, za chleba a za mlíko. Rodiče jsem měl vynikající. Vnoučata, co se narodily tady, měly babičku všechny rády. Já jsem jim říkal, že jsem měl bídu na Slovensku. Bídu, bídu, bídu. Když jsem tam začal chodit do školy, to nebylo jako dneska. Takový moderní tašky, aktovky. Takhle jsme nosili knížky pod pažů. Žádný tašky, byla bída. Tata dělal na dráze. A mama nedělala, protože ona měla děcka, takže nemohla, a ani nebylo kam. Až tady pracovala, u zedníků, kolik let. Tata tady taky dělal na stavbě, až do konce. Na Slovensku tata vydělával málo, ale nebylo to tam tak draho jak dneska, stačilo to. Tenkrát stál rohlík deset haléřů. Za komunisty stál rohlík třicet haléřů a dneska stojí dvě koruny.

Já jsem se byl na Slovensku podívat před válkou. To bylo nějak v třiapadesátém nebo čtyřiapadesátém. To jsem se šel podívat za dědem, ještě když žil. A v padesátém šestém umřel, aj děda od taty, aj babička od mamy. Já jsem byl zrovna na vojně. Nemohl jsem se dostat na pohřeb. Protože tenkrát za komunisty pustili jenom čistě příbuzné, když někdo umřel. Ale jinak ne. Dědovi bylo skoro devadesát, když umřel. A babičce bylo myslím jednadevadesát. Ona dělala za první republiky v Americe! Ona mně to vykládala, její bratr tam dělal. To nebylo jak dneska. Za první republiky byly otevřené hranice. Mohl jsi jít dělat, kams chtěl. Tak její bratr šel do Ameriky, kópil si koňa a vytahoval vozíky z dolů. On vydělával týdně, říkala babička, sto dvacet až sto čtyřicet dolarů. To byly peníze. A babička, když šla za bratrem, tak na tý lodi uklízela. Než přišla za brachem, tak už měla vydělaných dvě sta dolarů. My tam ještě máme rodinu. Kdyby žila babička, tak ona by věděla, jak se jmenujou. Byli tam Samkovi,

Tenkrát, jestli jsi byl černé,
bílé, pro každého měli práci

Holubovi a Horváthovi. Jak po tatovi, tak po mamě, po babičce. A z tatovy rodiny to byli velký muzikanti. I oni tam byli, po válce. Už nevíme, jestli žijou, nebo nežijou, to už je kolik let.

Dvanáct let jsme se ženou a třemi syny bydleli na Bratislavské v jednačtyřicítce. Tady kolem nás bydlí hodně lidí z východu, je tady i hodně lidí z naší dědiny. Někteří už nežijou, málo jsem se s nima stýkal, oni nebyli takoví jako já, byli jináci. Mám tu dva spolužáky, chodili jsme spolu na Slovensku do školy. Ale ani jeden neumí číst ani psát. No, ono taky jaké to byly školy. Oni nám udělali cigánskou školu, bylo u nás i gymnázium, ale tam my jsme nesměli chodit. Do té školy, kdybych chodil, tak jsem dneska něco vystudoval. Oni po válce nechtěli. Učitel byl normální gadžo, učitelka taky, ale oni na nás kašlali. Já jsem se učil, já jsem se naučil. Ale byl tam o nás nezájem. Byla to katastrofa, kdepak. Jeden můj kluk se vyučil jako zedník, obkladač. Učil se ještě za komunisty, a když se učil třetím rokem, tak už vydělával přes dva a půl tisíce ve slévárně. To byly peníze. Děcka se narodily už tady v Brně. Tady se narodily a už jsou tady na ten život zvyklý. Nikam by nešly.

Sem na Moravu šel nejdřív tata, protože doma na Slovensku nebylo tolik práce jak tady. Co bysme tam dělali? Jedině v lesích, kácelo se dřevo, a na dráze. Jináč tam nebyly žádné továrny, nic. Tam nebyla práce. Tata sem přišel kvůli práci a potom jsme se všichni nastěhovali za ním. Víš, kolik tady bylo fabrik? Tos nevěděl, nestačils, kam máš jít první do práce. To máš Obřany, textilka. Tam, jak je Interspar, tam byla textilka. Zbrojovka, tam se vyráběly zbraně a motocykly a ještě něco. Tam se dělalo hodně, to byl tady největší podnik. Tam za komunistů dělalo takových patnáct tisíc zaměstnanců. Zbrojovka a Zetor, traktory. Ty byly nej. A slévárny ve Slatině, u Storka, to byla první brněnská slévárna. V Komárově slévárna, to bylo podniků. Zaměstnání, to nebyl problém, protože to byly státní podniky. Dneska když je majitel podnikatel, on má své lidi a on žádné nechce. A kopáčské práce? Kde dneska dělají gadže, to všechno

dělali Roma. Nikdo nechtěl kopat a dneska jsou rádi aji gadže, že kopou. Že mají práci.

My jsme se stěhovali dobrovolně, že bude dobře. My už jsme tady byli usazení. Všichni se stěhovali. A když odešel jeden, tak šli všichni, protože na Slovensku, tam byla chudoba. Aji dneska, jen tam běž. Já jsem se narodil na Slovensku, sestra Božena taky, bratr Vojta taky, Alexandr taky. Akorát Emil a Anča se narodili tady na Moravě. Na Slovensku byla bída, východ Slovenska, to bylo chudobný. Byla válka, byla úplně strašná bída. Neměli jsme nikde žádný právo. Tady na Moravě to pak bylo velice dobré. Vydělával jsem, byl dobrý režim. Všecko to bylo v pohodě, měli jsme se dobře, když jsme sem přišli. Nejdřív jsem dělal u Průmstavu, tam jsem dělal pět let. Potom přišla vojna, dva roky vojna a po vojně jsem šel na dvacet pět let na uhelné sklady. V jedenašedesátém jsem si udělal řídičský průkaz a od té doby jsem jezdil jako řidič z povolání. V devětasedmdesátém jsem šel z uhelných skladů pryč a byl jsem pak ještě deset let u Chemontu u zahraniční montáže, taky řidičem. Život od padesátého roku do osmdesátého devátého, než přišla ta revoluce, tak to bylo vynikající. Já jsem byl spokojenej se životem, se vším. Nenařikal jsem si, byl jsem ženatý, dělal jsem, vydělával jsem si, žádné problémy. I co se týče rodiny, my jsme byli všichni pracovníci. Pracovali jsme, měli jsme se dobře. Nevěděli jsme, co je to bída. Ale to, co je teďka, od toho roku dva tisíce, to je špatný, chudoba. Mně to připadá, že teďka tady ten režim, ta ekonomika, tak, jak to bylo po válce. Chudobná. Že dneska nikde není. Tenkrát, to říkala ještě maminka, nebožka, Bůh dá lehkó zem: „Pamatujte si, že bude taková chudoba, jak to bylo za první republiky.“ A je to tady. Ty slova se jí vyplnily. Počkáme teď, jak budou volby. Pokud to vezmou komunisti a sociální demokraty do ruky, bude lepší.

Za komunisty byly tvrdý zákony. Nedělals, tak tě zavřeli. Dneska se každé spolíhá jenom na podporu. Nemusí dělat, dostává od státu. Tenkrát od státu nedostával nic. Jenom ženský měly od státu výhody.

Když porodila děcko, tak měla nárok na mateřskou. Když sis vzala půjčku, tak za každý děcko ti odpočítali z půjčky peněz dolů. Mělas tři děcka, mělas třeba půjčku patnáct dvacet tisíc, tak jsi platila jenom řekněme devět tisíc. Byly výhody. Na všecko za komunisty. Ale nedělals, tak tě zavřeli. Za příživu. A kdo dělal, měl se dobře. Ty podmínky byly tenkrát lepší, životní úroveň byla vynikající. Nebyly takový výdělků, ale nájmy zas nebyly takový, lidi si žili. Nemělas peníze a dělalas, bylas zaměstnaná, šlas do banky, dala sis ručitelu a řekla, že potřebuješ třeba deset tisíc, tak ti to dali. No a dneska co. Dneska když nemáš majetek, tak ti nedají nic. Za první, nemáš jistotu v práci, protože dneska jsou samí podnikatelé. Dneska když se ozveš, tak ti řekne: „Zítra už nechodte.“ Jenom za komunisty to nebylo. Za komunisty řekli: „Ano, tadys rozvázal a tadys už nastoupil.“ Už tě čekali. A dneska kde. Dneska když půjdeš k tomu podnikateli, tak ti řekne: „Ano máme, mám práci, ale ne pro tebe.“ Jak uvidí trochu černého, tak není práce. To tenkrát nebylo. Navíc dneska dávaj málo, na hodinu šedesát korun. Když jsem dělal v Průmstavu, tak jsem ve starých penězích vydělával třicet tisíc. To byly peníze, na patnáctiletého kluka! Něco jsem si nechal, oblíkal jsem se všechna čest. A jinak jsem to dal rodičům. U Chemontu jsem měl v nových penězích takových deset jedenát tisíc. Kdyby byli komunisti, tak bych jako důchodce dělal vrátného v podniku, abych si přivydělal. A dneska? Vybírají si do té agentury, a když tě vezmou jako hlídača, tak za třicet korun. A on na tebe vyfasuje sto dvacet na hodinu.

Co se týče ekonomiky, tak to je velkej rozdíl. Dneska ta naša ekonomika nestojí za nic. A ta ekonomika, to je naše vláda. Za komunisty byla lepší ekonomika. Lacinější. Tenkrát kdyžs šel do práce, tak ti stačilo dvacet korun na svačinu. Koupil jsem si cigarety, ještě jsem se najedl a i napil. Dneska když půjdeš do práce, tak stovka je málo, když půjdeš se stovkou do hospody, tak tam necháš devadesát osm korun za oběd. Tenkrát jsme se za stovku mohli najest aj pěkně opít. Tak si řekni, jak je to rozdíl. No velkej. Za ty peníze

sis dřív mohl dovolit kópit víc jak dneska. Nájem jsem platil skoro šest set korun za družstevní čtyřpokojevej byt, dneska bych za něho platil aspoň patnáct šestnáct tisíc. Dneska musíš každou prkotinu zaplatit. Kam půjdeš? Zadarmo ti nikdo nic neudělá. Tenkrát kdyžs někam přišel, všecko to bylo oukej. A dneska ne. Dneska musíš platit všechno. Všechno.

Já ti řeknu jednu věc. Kdyby komunisti vládli a vzali to do ruky voni, tak tady ty majitele, co mají tady ty byty, všecko by jim zabavili. Všecko by poslali dom. Jenom naša vláda je taková, že vona neví, co dělá, kolik jim miliony utíkají. Dyť si vem jenom tady ten barák. To je Francouz. Nebydlí tady. Má tady jeden barák, na Vlhké má tři, má tady pět baráků. A teď si spočítej, když bude v každém baráku deset nájemníků, krát osm, to máš osmdesát tisíc. Měsíčně. To si spočítej. Pět krát osm je čtyřicet, to máš čtyřista tisíc měsíčně. A to jim všecko utíká pryč! Ty majiteli akorát platja roční daň, ale z těch peněz, to za ten nájem, to jim všecko utíká. No a kdyby to dali pod obecní úřad, tady ty baráky, a platili by ty peníze obecnímu úřadu, víš, kolik je to peněz? To jsou miliardy. To všecko by šlo do obecního rozpočtu, ty peníze. A nebyla by taková krize. To je obchod! A to nikdo tady neví, co oni jim povolujou. A ho to živí, on nemusí dělat. Já kdybych měl peníze a vyhrál, tak já bych automaticky koupil takovej barák pro celou rodinu. Kdybych vyhrál ve sportce těch sto padesát miliónů, tak za třicet miliónů koupíš takovej barák. A dneska v těch barákách se nejvíc vydělává. Nejvíc! Nemusí dělat. Si to spočítej, když koupíš třeba takovej činžák nebo dům tady na Bratislavskéj. Tam bude takových dvacet nájemníků. Máš sto šedesát tisíc měsíčně. Krát za rok. Máš milion osm set tisíc. Za jeden barák.

Dřív jsme dělali tradice. U mamy jsme chodívali, oslavovali jsme veškerý narozeniny, to všecko bylo normální. To teďka nejde. Dneska už na zábavy nechodíme, není kam. Za první, finančně už to není takový, jak to bylo, protože je všecko drahý. Tenkrát jsi koupil moskevskou za čtyřicet šedesát korun. Dneska už bys za ňu dal

aspoň takových dvě sta. Tak to je velké rozdíly. A tradice už odpadají, protože je všechno drahý. Sice stýkáme se, ale mamka už nežije, tata taky ne. A dneska když chceš udělat nějakou oslavu, když pozveš všechny svoje sourozence, známý, vnoučata a půjdeš do hospody, tak sto tisíc je málo. Tenkrát jsi za deset tisíc udělal svatbu. Takhle jsme se bavili, dívej se tady na ty fotky, když jsme chodili na ty tanečky. A tady je můj dědeček, hraje na saxofon. Tady ten policajt, to je kámoš. Tady to je brácha, Vojta, jak jsem měl auto, tak jsme byli ve Svitavách, on jako kluk boxoval. Tady su já v Karlových Varech na výstavišti na zájezdě. Maminka, jak se mnou byla na zábavě. My jsme se bavili všude. Tady kámoš na zábavě, on byl v Austrálii a přišel za mnou. Nevím, kde je to focený. Sestřenice na plese. Maminka, já, sestra, druhá sestra. Tady jsem byl na svatbě za svědka. Tady su jako voják, měli jsme přísahu. To je pohřeb, to nic. Kluk se ženil, Jenda. Tady jsme byli se Zimou, dělali jsme na projektu. Schůzka u ombudsmana. To je sestřenice z Ostravy, tady je její dcera. Sem tam se na ty fotky dívám, mám hezké vzpomínky.

Jan Horváth v červenci 2015 zemřel.

Já dokážu na Facebooku komunikovat s Romy z celého světa. V romštině

*Příběh pana Ignáce Zimy, narozeného v roce 1938 v Kopčanech,
nyní bydlištěm v městské části Brno-střed*

Narodil jsem se v roce 1938 v Kopčanech na česko-slovenském pomezí. Bydlel jsem v romské osadě. Z dětství si pamatuju, jak moje matka vařila. Pamatuju si, že když nebyl cukr, tak se udělaly kolečka cukrové řepy a to se dalo do melty a uvařilo se to. A moje specialita byla, že jsem ty kolečka vyndával a jedl, protože to bylo nasáklé tou meltou, to jsem jedl dost často. Matka když vařila, tak desetilitrový hrnc polívky. Pak vzala kastrólek, naplnila ten kastrólek a řekla mně: „Dá, de, da.“ „Zanes to, tam a tam.“ Aji kdyby to bylo jen o padesát metrů dál. Když věděla, že tam nemají co jest, nebo já nevím co. A mně bylo devět deset a s velkou hanbou jsem tam šel a donesl jsem to. Býval jsem proto vztekly. Ale ona tak byla zvyklá. A oni jí zase na oplátku třeba něco vrátili, když vařili. Ty polívky byly teda vynikající. Akorát že já, když jsem už začal chodit do školy a měl jsem kamarády Neromy, a teď jsem tam někde viděl, že spolužák má polévku a ještě druhé, další jídlo, tak jsem to doma taky tak chtěl dělat. Tak jsem z té polévky vybíral brambory a maso. A polévku jsem snědl jenom s nudlema. A ty brambory s masem zvlášť a měl jsem druhé jídlo. No. Matka byla takhle zvyklá a moc Romů bylo takhle zvyklých a nejsem moc daleko od toho říct, že to tak dělají někteří i tady. Ale už to není v takovém rozsahu a dělá to spíš ta vzdálená rodina. Zůstal u nás ještě zakódovaný ten zvyk, že to ani jinak být nemůže, že host vždycky dostane najíst, i kdybychom s ním nepočítali. Kdyby došel i žebrák, nějaký tulák, že ho necháme sednout a dáme mu, nabídneme mu. To je tak v duši toho člověka zapsané, že ho pohostí. Nikdy nemá výmluvu, ba naopak když někdo došel náhle, tak ho nechal na svojí posteli si lehnout a on si lehl třeba na zem. A taky se stávalo, že policajti hledali takových těch pochybných lidí u Romů. Že se tam někde zatoulali, no.

Když si vzpomenu na své mládí, tak jako mládežník jsem jezdil na kole na brigádu do Hodonína, bylo to asi deset kilometrů, na výstavbu parní elektrárny. Ta tam tehdy ještě nebyla a já jsem dělal na přípravách ke stavbě, planýrování. Tam jsem vydržel asi rok. Bylo to asi v roce 1954. Pak nastalo období, kdy se organizovaly brigády do pohraničí, a přišla možnost nastoupit s nějakou větší skupinou do pohraničí v okrese Svitavy. Ta vesnice se jmenovala

Fořt, bylo nás tam zhruba dvacet a dělali jsme v zemědělství, někteří v rostlinné výrobě, někteří v živočišné výrobě. To mě bylo tak sedmnáct roků. Já jsem začal v té partě nějak organizačně vynikat, tak mě pověřili, abych dělal vedoucího brigády. Prakticky celý rok a půl jsem tam vedl zemědělskou brigádu. A postupně jsme se tam taky začali vzdělávat v místní zemědělské škole, to nám umožnilo. Po tom roce a půl, kdy nám skončila smlouva, tak jsem se vrátil zpátky a zase jsem hledal práci v Hodoníně.

Přišel jsem na dráhu, tehdy na ČSD, a tam mně nabídli práci u posunu. Moc se mně to nezamlouvalo, ale bylo to co do podmínek nejvýhodnější z toho, co bylo k máni, tak jsem tam nastoupil. A bylo to rozhodnutí na dalších skoro čtyřicet let života. Dělal jsem nejdříve přímo v provozu v Hodoníně na nádraží. Měl jsem praporek, pišfalku a rozřídil jsem vagonů a vlaky z jedné koleje na druhou, nachystat na odjezd a dál. Šibování se tomu jednoduše říká. Taky jsem dělal signalistu a výhybkáře, přehazoval jsem výhybky. V létě, v zimě, v jakémkoli počasí, v dešti, v mrazu. Pořád se to tam muselo takhle dělat. A pak už jsem měl ještě červenou pásku, protože to jsem dělal vedoucího. A později už jsem dělal nádražního, řídil jsem tři posuny po celém nádraží. Jak přijížděly vlaky, tak se musely rozřadit. Mezitím jsem musel narukovat na vojnu, na vojenskou základní službu, takže manželka vychovávala syna dva roky prakticky sama, než jsem se vrátil. No a i tam to bylo tak, že jsem zase i na té vojně brzy dosáhl funkce. Zase jsem tam dělal něco jako vedoucího strážního oddílu, vodil jsem oddíl na stráž, to byl strážní oddíl. A po dvou letech jsem se vrátil zpátky ke kolejím na dráhu. A tam jsem už potom dělal dlouze, dostali jsme i podnikový byt od ČSD. No a ta moje kariéra byla znovu taková, že jsem se začal po pracovní stránce dovzdělávat. Byl jsem na železnici a u toho jsem studoval železniční průmyslovou školu. A potom, to už jsme myslím měli Věrku i Aničku, tak pro mě přišli do Hodonína v sedmdesátém roce z Brna.

Přišel pro mě pan doktor Miroslav Holomek. On v té době založil Ústřední výbor Svazu Cikánů-Romů v Brně. To začalo takové to období politického přechodu, šedesátý osmý, šedesátý devátý rok, Dubček. A tak oni mi v tom Hodoníně vyjednali takzvané uvolnění a vzali mě za tajemníka na ústřední výbor do Brna. Takže jsem byl kmenově u dráhy, ale tři roky jsem měl přerušeno a jezdil jsem do Brna. Ale ten poslední rok už se to zase rušilo. To nastalo období

tzvané politické normalizace, nástup Husáka a takovéto organizace se zase rušily. A když se to všechno začalo zase měnit, když to na tom Svazu Cikánů-Romů končilo, tak zase jsem se vracel zpátky na dráhu. Ale už jsem nenastoupil zpátky do Hodonína, protože už jsem měl zdravotní problémy s očima. My jsme si dělali vždycky legraci, když jsme chodili na zdravotní vyšetření. Lékař nám tam po vyšetření psal červenou tužkou áčko, což znamenalo zdravotní způsobilost, že zdravotní stav po všech stránkách vyhovuje. My jsme si říkali, že to áčko je jako Remek, když měl vyletět do kosmu. No a já už jsem tam to áčko neměl. My jsme ještě v Hodoníně jezdili s parními lokomotivami, v té době ještě byly parní lokomotivy. A ty jiskry mi litaly do očí a to všechno, takže se mně zhoršil zrak a nemohl jsem už na dálku vidět, takže už jsem se nemohl vrátit do provozu. U dráhy mi nabídli práci tady v Brně, tehdy se jmenovala Leninova ulice, dneska se jmenuje jak, Kounicova? Tak tam nahoře, jak je krajská bezpečnost, tak vedle je provozní oddíl. Ale už dneska se to taky nejmenuje provozní oddíl, už se to jmenuje Ředitelství Českých drah. Nabídli mi funkci instruktora pro celý Jihomoravský kraj, takže já jsem potom z Brna jezdil po všech těch tratích až k Vláře, k Veselí nad Moravou, do Trenčianské Teplé, tady na druhé straně Břeclavi a podobně. Jezdil jsem tam všude a dělal jsem instruktáž hraničářům a podobně a na tom provozním oddíle jsem dělal třináct let. Nejdříve jsme v Brně bydleli v Líšni, to jsme si nevybrali, prostě to bylo podle toho, co mi nabídli v zaměstnání. Po-depsal jsem smlouvu, že u dráhy budu deset let, a dostal jsem dekret na byt, který mohl časem přejít do družstevní podoby. V roce 1981, to ale bylo na tom sídlišti ještě všechno takové holé, tak jsme ho vyměnili za bydlení na Lesné, kde bydlíme dodnes. Byty tenkrát přidělovaly odbory v zaměstnání, to byla velká výhoda. Dneska mladí těžko tímto způsobem získají bydlení.

A v osmdesátém devátém roce nastalo zase období politického zvratu, tyto funkce se začaly rušit, takže já jsem se v devadesátém roce stal nezaměstnaným. Tak jsem se přihlásil na úřad práce a tam jsem byl asi měsíc. To víte, vadilo mi to. Ale kvůli očím už mě zpátky k dráze vzít nemohli, tak jsem si hledal práci na nejrůznějších místech. Nabízeli mně například, ať jdu někde do školy, že bych mohl dělat vychovatele, ale to bylo hodně finančně slabé. A za měsíc za mnou přišel vedoucí na tom úřadu práce, který si prohlédl moje dotazníky a viděl, že jsem dělal na Ústředním výboru Svazu Cikánů-Romů. A zeptal se mě: „No a umíte romsky?“ Už tím,

že neříkal Cikán, bylo vidět, že byl politicky převychovaný. Říkám: „Ano, umím.“ „No a nechtěl byste dělat tady, na přepážce?“ Říkám: „No tak, zkusit to můžu.“

Uvedu jeden příklad, co se dělo. Přihlásil se nějaký Olach, tady z Brna, vrátil se z věznice, otevřel dveře a... a zůstal stát. A byl asi o dvě hlavy vyšší než já. A protože to bylo v létě, tak měl takové tričko, takhle bez toho, a tady na bokách, to jsem si hned všiml, jak byl potetovaný od uší až dolů. No a začal sprostě nadávat: „Co tady vy chcete, mě nikdo nevezme, na co mě sem posílají.“ A sprostě. Tak já jsem ho nechal vymluvit a on pořád stál mezi těma dveřama, ani nechtěl jít dál. No a potom jsem se v klidu, jak jsem seděl, zeptal: „Dobrý den, nevím sice, jak se jmenujete, ale už jste přestal, že jo?“ A on zase začal prskat. A když jsem na něho pořád tak v klidu mluvil, tak on ještě prohodil několik takových vět, a to jsem se už potom naštvál, tak jsem se za tím stolem postavil a podíval jsem se mu do očí, on sice byl o něco větší, a takhle jsem mu ukázal a romsky řekl: „A běž! A sedni si!“ A on se na mě tak podíval, tak si sedl a říká: „A ty jsi Rom?“ „A so kames?“ A když jsem ho takhle usadil a teď viděl, že su starší než on, to zas u Romů, pokud jsou trochu vychovaní, tak oni respektují staršího. No a tak si sedl a já jsem na něj začal mluvit romsky. A vyptával jsem se ho, proč ho zavřeli, jak tam byl dlouho, jak to bylo, a on se mně otevřel. A bavili jsme se teda romsky. Já jsem se na první schůzce ani nesnažil o to, že bych mu nabízel práci, protože to jsem věděl jasně, že ho těžko někam dostanu. Protože to první, co je, už to jeho vzezření, jaké bylo, a když on se ještě takhle projevoval. Tak jsme si akorát popovídali, vypsál jsem mu papíry, řekl jsem mu, kdy má přijít, jak to asi dopadne, s tím, aby nezustal bez peněz. Kolik má dětí a co dělají děcka a tak dále. A takhle jsem ho uspokojil, že se uklidnil a odcházel, jak se říká, jako milius. No tak takhle nějak ta romština se dala využít.

A dělal jsem tam tři měsíce pokusně, moc velká důvěra nebyla. Ale měl jsem tam celkem dobrého kamaráda, který mě do toho všeho zacvičil. Přece ten charakter, to jednání je zase jiné s těma lidma, a zejména v období v devadesátém roce, kdy velká, velká část lidí zůstala bez práce. Propouštěli starší, nemocné, ženy, které měly děti, tak ty lidi z toho úplně šileli. A mezi tím ještě propouštěli z věznic. Ženy třeba říkaly, že chtějí dělat uklízečku, chlapi chtěli dělat na stavbách, protože dříve jako kopáči dělávali, tak hledali zase nějaké práce tam a potom ještě byli muzikanti, u Romů bylo moc muzikantů. To bylo specifikum, protože sice muzikanti jsou vynikající, ale neměli konzervatoř, takže bohužel, po této stránce se nechytali. Nebyli zaměstnatelní třeba

někde v nějakém orchestru nebo něco takového, kde byly požadavky. Taková možnost nebyla. Takže to byla taková směs různých lidí. No a po těch třech měsících jsem pořád nevěděl, jak to bude. Vypracovával jsem ty složky, to bylo několik listů. U každého se muselo vypracovávat něco zvlášť a teď bylo potřeba rozumět těm právním věcem, protože to se potom ještě muselo předávat na takzvané rozhodnutí, jestli ten člověk dostane hmotné zabezpečení nebo sociální podporu, a to bylo všechno nové, takže jsem se s tím musel seznamovat, a ještě se ty zákony rychle měnily. Takže to byl na mě velký nápor, a to jsem tam býval v práci od rána od sedmi až do večera do sedmi. A ještě jsem si nosil práci domů, abych to stačil dělat. A pak už jsem začal dělat samostatně. Když přišel uchazeč o zaměstnání, tak si musel vypsát veškeré podklady, předložit některé doklady, vypracoval se takzvaný výpočtář. A to všechno se zkompletovalo do toho spisu a teď nastalo období, kdy bylo potřeba říct, jestli má ten člověk nárok na hmotné zabezpečení. Většinou to ten člověk chtěl vědět hned, ale my jsme to mohli říct až po měsíci, když jsme mu nezprostředkovali zaměstnání příhodné pro jeho zdravotní stav a schopnosti. Pak se mu buď schválilo hmotné zabezpečení nebo sociální podpora, nebo se rozhodovalo o tom, jestli nebude přefázen do invalidního důchodu. No a u každého, kdo za mnou přišel, tak jsem mohl využít romský jazyk a mohl jsem na ně mluvit i romsky. Ale byli i takoví, kteří mi říkali, že nerozumí. Ono s tou romštinou; bylo totiž období, kdy se k tomu lidé nechtěli hlásit. A bylo tam taky hodně lidí, kteří byli někde v ústavu, v dětském domově, takže oni romsky neznali. Ať to byli děvčata, nebo kluci. Byli třeba v dětském domově celou dobu až do dospělosti a třeba to podceňovali nebo se ani nechtěli učit. No tak jsem nikoho nenučil. Nerozumí, nerozumí.

Byl jsem nakonec na tom úřadě třináct let, než jsem šel do penze. A podle našeho brněnského vzoru se to potom zavádělo na dalších úřadech práce. Chodili za mnou na zkušenosti, i z Německa, ze všech možných míst, a zjišťovali, jak se to dá dělat. V té době, kdy jsem já nastoupil, v tom devadesátém roce, tak to byla velká potřeba. Prostě se to všechno tady v Brně soustředilo na tu moju přepážku a v začátku devadesátého roku jsem tam byl já jediný jako kancelář a já sám jako úředník. A do toho dalšího období se to rozšířilo na tři kanceláře a já už jsem tam dělal potom šéfa toho, těch tří kancelářů. Ale to už tam nebyli jenom Romové, už tam byli i Neromové a já už jsem pak dělal šéfa tří kancelářů, které dohromady obsluhovaly zhruba pět set lidí, a občas přišli i od vedle, kde dělali lidi se změněnou pracovní schopností, a přišel

*Příběh pana Julia Absolona, narozeného v roce 1941
ve Spišských Tomášovcích, nyní bydlištěm v Brně-Králově Poli*

*Vyprávění pana Absolona doplňovala jeho manželka
paní Marie Absolonová.*

Maminka se narodila roku 1898. Tatínek se narodil 1900. Já jsem narozený 1941. Pozor, já jsem dvanáctej kluk a měli jsme pět sester. Nás bylo sedmnáct dětí.

Tatínek věděl anglicky, francúzsky, samozřejmě německy, maďarsky. Čítat, psát, všecko. Jeho bratři, všecky. Teď mi řekněte, on byl narozený 1900, kdy von chodil do školy? Já jsem byl doma na Slovensku a pátral jsem po mojem tátovi. Kde chodil do školy a tak dále. Našel jsem takovou kroniku, ale bylo tam strašně málo. Ani nevím, kde se táta narodil, já ho nemám napsaného v rodném listě. Já jsem se bavil s mojí matkou. Říkám: „Mami, kde táta chodil do školy?“ „Já nevím.“ Ona nevěděla, chudinka. Ona sloužila u Maďarov. Ona byla bílá. Na ní nebylo poznat, že je Cigánka, tak jí Maďaři brali a ona tam vařila. Táta byl taky bílej. Voni nevěděli, že voni jsou Cigáni. A celá rodina, jich bylo sedm bratrů, bydleli v tej jednej dědině. Když jsem se ptal těch lidí tam, říkám: „Prosím vás, ale vodkud voni teda sem přišli do tých Bučan?“ „To nevím.“ „Ukažte mi jejich rodné listy.“ Vytáhli, nic. Akurát víme, že děda pochádza z Anglie, to víme. On sem utek do Československej republiky před trestem. A von neměl nohu, ten děda. No ale když já jsem se narodil, děda už byl po smrti. Můj táta dělal kováče. A přitom byl číšníkem v Bučanech. Teď, když jsem tam byl, tak to tam našli, že dělal číšníka v takzvaném Spolku. To byl nějakej besední dům. Ani žádnou jeho fotku nemám.

Jaké jsem měl dětství? Já jsem se spíš staral o svoju matku. Nás bylo sedmnáct dětí. Dvanáct bratrů, pět sester. Na dvě sestry jsem koukal, jak se topěj, obě dvě. To byly dvojičky a utopily se. Moc si toho z dětství nepamatuju. Jeden bratr řekl, že v životě mezi Cigánama nebude. Co ho to napadlo, nevíme, do dnešnej doby jsem ho neviděl. Nikdo neví, kde je. Dal jsem ho kdysi i hledat Červeným křížem. Potom bratři zemřeli na záškrť, takových dvanáct třináct roků měli. Matka pochovala v čtyřicátém osmém roku tátu, dvě sestry, ty dvě dcéry a jedného syna. Táta jednadvacátého května čtyřicet osm pochovala a myslím, že za pět dní pochovala ty dvě dcery. A pak toho syna. No a už tam nechcela bejt. Ze sedmnácti dětí jí zůstalo pět dětí. Dneska už ani jeden nežije. Akurát já žiju, z celej té

tam Rom, abych pro ně zasáhnul. Pracoval jsem na městském úřadu práce na Křenové, tam vedle kostela. Začínal jsem na Malinovského náměstí, ale jak se všechno měnilo, šli jsme brzy na Křenovou. A na tom úřadě práce byl také jeden spolupracovník, který byl i můj kamarád, tak jsem za ním chodil a on mě požádal, jestli bych vždycky některý den nepřišel na Bratislavskou a mluvil na ty děcka. On tam dělal besedy. A tak já jsem za nimi chodil, za těmi dětmi, učil jsem je třeba kreslit nebo jsem jim vykládal, jak já jsem chodil do školy a podobně. Tenkrát to bylo jenom jeden baráček, to nebylo takové velké komunitní centrum jako dneska.

To, že jsem Rom, se u mě v mnoha případech nepoznalo. Třeba když jsem byl u drah na tom provozním oddíle, tam to taky nepoznali, poznal to šéf, protože ten to viděl v papírech, že jsem dělal ve Svazu Cikánů-Romů. Ale mnoho dalších to nepoznalo. Já jsem to zas nějak nezakrýval, ale ani jsem se s tím nevytahoval. Takhle jsem na to šel: když měl třeba někdo v práci narozeniny, tak se oslavovalo a seděli jsme a zpívali a tak dále a já jsem začal zpívat romské písničky, v romštině. A teď se na mě všichni dívali! No co, co, díval jsem se zase já, jsem někdo jiný, nebo co? Takže jsem pronikával tak jakoby nenásilně. Setkal jsem se ovšem s mnoho rodinami, které ani romsky umět nechtěly. Já jsem totiž učil sedm let romštinu na střední policejní škole, kde byl projekt, který připravoval romské policisty. Romštinu jsem učil na různých místech, také učitelky, nyní učím čtvrtým rokem na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, většinou mám v kurzu tak dvacet děvčat. To jsou ti, kteří třeba půjdou pracovat do nějakých městských domovů nebo škol, kde je moc romských dětí, a mají o romštinu velký zájem. Nikdo je do toho netlačí. Myslím, že je dobré, aby tam, kde mohou být lidé v kontaktu s romským klientem, nejen na úřadě práce a v sociální práci, ale také ve škole, ve zdravotnictví, aby zaměstnanci romštinu alespoň trochu ovládali. Já své studentky učím také různé praktické věci. „Až pojedete tramvají,“ říkám jim, „a uslyšíte, že vám někdo říká ‚somnakaj‘, to je zlato, nebo ‚čuča‘, to jsou prsa, tak pozor.“ To jen aby reagovaly. Já jsem na ty děvčata hrdý, oni znají kolikrát mnohem více o historii Romů, než znají samotní Romové. A gramatiku znají také lépe než mnozí Romové. Ona ta romština má svůj smysl, sice není nutná, ale do určité míry může pracovníkům, kteří někde ve středu toho dění pracují, pomoci, aby mohli komunikovat. A mezinárodně taky. I když ta mezinárodní romština je složitější než ta, kterou užíváme my, Slováci a Češi, protože tady romština zdomácněla, některé slova už mají podobu spíše do češtiny a do slovenštiny. Ale to dělají i Němci, Romové, a dělají to i ostatní.

O Romy nikdo nemá zájem, my jsme pro ně spodina, nic víc

bandy, která jsme byli. No a byli jsme, v životě jsme nemali nic společného s trestnou činností. V životě v naší rodině nebylo, aby někdo seděl nebo tak, nikdo. Nikdo, opravdu nikdo z nás. Byli jsme tak vychovaní.

Když jsem přišel sem do Čech, do Trutnova, tak jsem měl dvanáct roků. Chodil jsem kradnúť švestky a zelí po polách. Jablka a takovýdte ty věci, to jsem nosil mamince domů. A ona s tím dělala ty zaváraniny, na zimu schovávala, aby jsme měli co jest. Ona byla furt taková hospodářka na všecko. Takto, takže já jsem byl zloděj ovoca, ovocí jsem chodil kradnúť, no. Kluci vždycky řekli: „Tam je zelí.“ Tak už jsem tam šel, ukradl jsem to zelí, dvě tři hlávky, a donesl jsem to domů mamě. Ale chválabohu, za to ma nikdo nepotrestal, akurát ráz som dostal po hlavě jako kluk. To bylo v Bučanoch, ještě když jsem byl doma, než táta zemřel, máma pochovala ty dvě sestry, toho brata, tak jsem šel čerešně trhat farárovi. Ten farár měl zahradu, to neměly ani celé Bučany takovou, no neber. On snědl víc než celá vesnice. No a jak jsem kradol ty čerešně, on přišel pode mnou. „Pojď dole.“ Von mě učil, na Slovensku bolo povinné náboženstvo. Já jsem nechtěl jít dolů z té třešni. Tak von, měl ten hák na orechy, von mě chytil za kalhoty a fuk dolů. Von nekoukal, že takových pět metrů letím dolů. No a na zemi, tam mně jich dal, ten mě dokopal. Já říkám: „Já ti to neodpustím.“ Tak jsem mu to taky neodpustil. Máma mně řekla: „Ty, prosím tě, běž do kostola, zanes tam tyto květiny.“ Ta byla moc pobožná žena, moje mama. Říkám: „Jó.“ Šel jsem znova na tu třešeň, s klukama jsem si udělal prak a farárovi jsem udělal takový čelo. Ten tam odpad před svojím barákem jak prase. Ted' jsem přišel do školy a ostatní volali: „To nikdo nespravil, len Absolon Julio.“

On věděl, protože ho zbil.

Ted' si představte, kolik nás bylo dětí, když jsme najednou přišli a všechny sa volali Absolonovi. Ale na moje jméno nezapomněl, na Julia. Nikdo to nespravil, len Julio. A farár mě zkoušel, jak ma dostat, že mi dobre dá. „A budeme sa modlit.“ „Otče náš, který jsi na nebesích, posvěť sa jméno tvé, přijď královstvo tvé...“ „A ty nevíš?“ A jak jsi nevěděla, tak daj hrušku. Ta palička, to úplně až piščala, a hrušku, takhle jsi udělala a on švih po tem, tak tydlety nehty jsi měla trošku níž, krev ti stříkala. Farár. Táta říkal, že voni sú darmožráči, ty farári. Všecko jim patří, ale kde to oni vzali, kedy oni na tom pracovali? Jak jim to může patřit? A můj táta říkal: „Synku můj, oni sú darmožráči, voni jedá, podívaj sa, von si nebere kuchára, von si bere kuchárku.“

Ale to řekni, že ten farář ještě k tomu byl Němec. A týral romské děti.

Ted' se to dozvěděla moje matka, to víte, založena nábožensky, v tej dědině. Vona jak mě viděla, moje matka, tak na kolená padla. „Ty jsi zbil našeho farárka.“ „Kerého, šlak by ho chcel traťit.“ A to som ja nemal povedať, lebo já jsem ho jako proklínul, ej čo som já od mamky dostal. Dva dni som do školy nemohl ísť, čo som bol opuchlý, čo ma zbil. Prišol som do školy, nó ja som mal toho brata, čo umrel, on bol velice dobrý žák. On bol o tyri roky starší než já a ja som ho ešte predbehol. Já jsem mu radil nebo pisal som. Hovoril: „A čo mi to pišeš? Čo ma to zajímá? Mě to nezajímá.“

Potom toho lítaval, jak byl dospělej, neuměl číst ani psát.

Neuměl, ale táta uměl, to byl kadet. Vy jste mohli přečíst noviny a za deset minut jste se ho mohli ptát, co v tých novinách bylo, von vám to řek lepší než vy, co jste to přečítal. Von měl takový rozum. A proto on nám vždycky povedal: „Vy to víte?“ „Ano.“ „No tak co sa pýtate ma?“

Ten život můj nebol dobrý. Mládí. Lebo som sa musel dost starat. Tý sestry, no boly staršie trošku, no a to víš, prišly do města, Trutnov, že? Ony byly hezké holky, tak oči jim šly šrajgom za týma klukama, no a už jsem se musel starat. A jak jsem vyšel školu, než jsem šel do učení, tak jsem šel do Stavobnovy dělat. A dělali jsme cesty. Tam byly takový kameny, jak je tento pohár. A ted' s týma vidlama ty kameny nabírat a ted' já jsem byl kluk. Co já jsem byl, že? Tak když jsem ty vidle chytil, tak ta palice byla tam, furt jsem to zkoušel, no, a nabral jsem, já nevím, nějaké tři čtyři kamínky, a tak jsem hodil a dělali jsme cesty. Pak mě dali, abych tam topil smolu. A když to bylo roztopené, tak oni ty kameny polívali a zas kameny a zas se polívalo. Dělaly se tak cesty. V patnácti letech už jsem dělal. Už jsem vydělával mamince peníze. A bral jsem důchod, ten sirotčí. S maminkou jsme dohromady brali sedm set padesát korun. Co to bylo, že? To bylo pár. Ale platili jsme byt tridsať dva korun. Měli jsme dva a půl pokojovej byt. To jsme dostali tenkrát po Němcoch, tí, co se odstěhovali, to bylo všecko zařízené. To jsem šel do sklepa a našel jsem tam takové sudy sádla, škvarky, ještě tam bylo aj udené maso. No ale to jsme se báli, aby to nebolotrávené, oni říkali, že Němci to nechávali, aby nás mohli otrávit, tých Čechov, tak jsme to nejedli.

Já jsem měl takovou matku, že ona každý den musela vypít dvě štamprličky, víte. A ona byla doma, měla sto padesát dva centimetrov

a sto padesát čtyři kilo vážila. Tak si to dovedete představit, já jsem musel ať dveře prerobit, lebo ona nosila ty široké sukně, tak ona keď išla, hovorila: „Aj, murára mám a nemôžem sa tam dostať.“ A jednou sedela venku a naráz išol predseda mestského národného výboru. Ona ho poznala, že to je on, a hovorí mu: „Toufile!“ A on hovorí: „A čo, pani Absolonová, chcete?“ „Pojď sem, Toufítku, pojď, sedol si dole. Toufile, ja potrebujem robít.“ A on sa na ňu kuká a hovorí: „A čo byste chceli robít, babičko?“ Ona hovorí: „Nevyprávaj mi babičko. Ja potrebujem, daj mi nějakú robotu.“ „Tak prindzite za mnú.“ A von jej tu robotu dal. Zametala autobusové nádraží. Na tom autobusovom nádraží byly záchodky, tak ona si dala venku stoličku, tuto mala také popelník, kasičku a tam lidé hádzali padesátníky. Víte, ona každý den tých tridsať štyridsať korún mala a za tú robotu brala tisíc dve sto korún. „Nemysli si, že jen ty vyrábaš, ať já vyrábam,“ hovořila. Ale jaké je to zajímavé, že taková žena a chtěla robít, chtěla prispieť do tej domácnosti, abysme sa mali lepší, že?

Já jsem přišel do Čech ve čtyřicátém šestém roku. Ve čtyřicátém osmém roku mi zemřel otec, kterého jsme šli na Slovensko pochovat. V čtyřicátém osmém roku, dvacátého prvního mája, na jeho narozeniny, jsme ho pochovávali, tátu. No a byli jsme doma na Slovensku do padesátého třetího roku, když byla měna peňazí. To tam zkrátka nebylo to, co bylo tady hned po válce. Tady se to ukázalo trašku lepší, ten život, tak mama řekla: „Půjdem zpátky.“ Lebo my jsme ten byt v Trutnově pořád měli. Tenkrát mama platila, já nevím, asi čtrnáct nebo patnáct korun nájem za ten byt. No, tak jsme se v padesátém třetím vrátili. Já jsem chodil do školy v Trutnově, vyšel jsem školu, šel jsem se učít za zedníka, to byl po válce nejlepší obor, kterej existoval. Vyučil jsem se. Pak jsem v osmnácti letech vstúpil do strany, tenkrát bylo KSČ. Jeden rok jsem byl kandidátem, pak jsem byl členem strany. Na vojnu jsem nastoupil v době, kdy byl ten kubánský konflikt. My jsme nastoupili do Boletic a tam jsme byli přichystaní, že poletíme na Kubu pomoci Fidelovi Castrovi. Ale přišlo k něčemu, já nevím, a pořád se to oddalovalo. No a nás tam bylo dvanáct Cigánů. A byl tam jeden kapitán, kterej nám poradil, že když podepišeme, že půjdem z vojny do dolů, tak že se dostaneme okamžitě domů. No a to víte, pro Cigána, co to bylo! Když jsem slyšel, že půjdu domů a že hned, no tak já jsem šel v tú hodinu za náčelníkem. A on mi říká: „A kdo vám to říkal?“ Já jsem to na něho nechtěl říct, kdo nám to řekl. Tak říkám: „Tak, kdybyste nám to neřekli, tak my bysme to nevěděli. Já jsem se to dozvěděl a jdu, jo, nebo ne?“ A on chytil takovej papír a říká: „Podepiš to. Po obědě odevzdáš věci a půjdeš domů.“ „To jó, to vám podepišu

hned.“ No kluci mně málem roztrhali věci, jak utíkali, všichni Cigáni jsme to podepsali. Tak jsem podepsal doly na deset let.

V dolech jsem strávil čtyři roky. Dostali jsme tam dvoupokojový byt, to horníkům dávali. Děkuju pěkně. Tam byl konec můj. Tam jsem dostal úraz, chytlo mě to, jak byl zával. No moje tehdejší paní mi, než jsem přišel z nemocnice, rozvázala pracovní poměr. Přišel jsem z nemocnice domů, chci jít do práce a oni mě na bráně vyhodili. V dolech jsme dostávali takový kolečko a v tom kolečku byla buď máma, anebo táta, jak drží dítě, a vaše jméno, já jsem tam měl áčko. A to kolečko jste vždycky jako odevzdali, když jste šli fárat. No a já jsem měl právě toho tátu a dítě a to jsem chtěl odevzdat a ona říká: „Pane Absolon, to si nechte na památku, vy už tady dělat nemůžete.“ Já říkám: „Proč?“ „Máte rozvázaný pracovní poměr. Tam si běžte ještě pro výplatu.“

Tak jsem šel zpátky do Trutnova a nastoupil jsem do zaměstnání do podniku Zemědělské stavby. Dělal jsem tam dva roky a byl jsem vyhodnocen jako nejlepší pracovník. V šedesátém pátém. A v šedesátém osmém přišla ta revoluce, Rusáci a tak. A my jsme s bratrem byli komunisti, tak jsme samozřejmě nechtěli, aby k tomu převratu došlo, aby tady přišlo krveprolití a tak dále. Cigáni málokdy do něčeho zasahují.

A v tom šedesátém osmém roce jsme založili Svaz Cikánů-Romů. Když jsme chtěli založit svaz, muselo nás být šestnáct komunistů. A to jsme byli. Byl tady Mirek Holomek, ten zůstal předseda Svazu Cikánů-Romů, Tomáš Holomek, ten prokurátor, Vágai, my dva Absolonové s bratrem, táta zůstal dělat, von temu nevěřoval. Zasaňoval do toho, ale nechtěl vstoupit, ještě tomu nevěřil. No a to víte, my jsme v životě v takových věcech nedělali. My jsme každý nastoupili vod lopaty. Já jsem se nastěhoval do Hradce Králové a šel jsem dělat tajemníka krajského výboru strany za Svaz Cikánů-Romů a neuměl jsem nic. Celý den jsem seděl, já jsem nebyl zvyklý na židli sedět.

Komunisti mi vybavili kancelář přímo na krajském výboru strany. Já jsem měl ale dvanáct telefonů! Když to zazvonilo, tak jsem hledal, kterej telefon mi zvoní. Tak jsem jim řekl, aby mi tam dali žárovky, aby když to zazvoní, tak se ta žárovka rozsvítí. Měl jsem tři sekretářky. Když se tam nastěhovaly, tak jsem je vůbec neznal, až za čtrnáct dní jsem je poznal. Ona třeba řekla: „Soudruhu Absolone, já jsem vaše sekretářka.“ A já říkám: „Jó? A kdo vás sem poslal?“ Já jsem s nima neuměl komunikovat. Pro mne to bylo takový neznámý. No ale Mirek Holomek a ostatní, to byli takový, jak se říká, bojovníci. Chodili mezi náma a pořád nám dělali takový školení furt. To byl tady taky ten učitel, Daniel. Ale toho jsme potom hned

vyhodili, poněvadž, to víte, Rom jak vidí peníze, je zle. Moje práce byla chodit mezi Romy, chodit mezi Neromy, přesvědčovat je, aby vstoupili do toho Svazu Romů. Abychom s pomocí Romů, kteří byli z okolí Bratislavy, trochu Romy, kteří sem přišli z východu, pozvedli. Ti byli takoví, víte, nechtěli se podřizovat a tak dále. Oni byli svým pánem, že, tak jsme chodili mezi ně. V kanceláři na kontě jsem měl asi čtrnáct korun. Jak jsem dostal výplatu, dal jsem tam aspoň z mojich peněz tisíc korun, abysme tam něco měli. No a pak jsem dostal takový nápad, že půjdu po podnicích v Hradci Králové, tam jich bylo hodně. Závody Vítězného února, já nevím které, tam toho bylo strašně moc. Tak jsem začal chodit po tých podnicích a tam jsem se představil, že jsem tajemníkem krajského výboru strany pro cigánské obyvatelstvo a že jsme teda bez koruny, že bysme potřebovali pomoc. No a v tom momentě som dostal velký plus, od ústředního výboru strany, pána, teho prcka, tak jsme mu říkali, Biľak: „To děláš dobře, súdruh Absolon, to děláš dobře.“ No, za týden jsem měl asi tři miliony na kontě. No a když jsem měl tolik peněz, tak jsem chytil těch, co byli pode mnou, a dával jsem jim příkazy, aby podchytili ty děti, aby chodily do školy, v první řadě děti. No a aby ty matky, aby neseděly doma, aby vytvářely nějaké, já nevím, kurz šíití a takovýchleť věci. Aj to jsme dělali. Koše se dělaly, jsme to tady ukazovali Romům, jak se to dělá. Různé věci jsme učili tých Cigánou, vařit, hlavně vařit, ne furt halušky. Takže Češky učily naše ženy vařit, pořádek dělat a tak dále, ukazovaly jim. Někteří to uměli, někteří, kteří to viděli, otočili se a už to nebyla pravda a už to nechtěli. Jiní šli po penězích, přišli za náma, abysme jim dávali peníze. No tak ale u nás těžko peníze dostali, poněvadž my jsme na to nebyli, aby my jsme rozhazovali peníze. My jsme byli rádi, že jsme jich dostali. No, tak jsme investovali, samozřejmě do dětí. A do domácností, poněvadž v těch domácnostech, tam to též byla opravdu katastrofa. Tak jsme kupovali z bazarů různé nábytky, šatstvo a tak dále. Deky a peřiny, to jsme všecko kupovali my. To, co já jsem dělal v Hradci Králové, to zas v jiných krajích dělali druzí tajemníci. Tam jsem byl až do roku sedmdesát pět.

Mezitím jsem se rozvedl a tady jsem si namluvil druhou.

Z prvního manželství má tři a se mnou má tři. Takže šest dětí.

No a ještě z prvního manželství předtím, s Českou, mám kluka, ten je inženýr v Trutnově. Já myslím, že je nějaký ředitel lesnické správy, ale moc nevím, už má padesát let.

V Hradci Králové jsem byl do sedmdesátého pátého, tam jsem si taky koupil barák, ten barák tam pořád je, jenom já v něm nebydlím. Bratr zemřel, tak tam bývají jeho děti. V sedmdesátém pátém roku já jsem tuhle už znal, už od sedmdesátého čtvrtého, tak jsme se odstěhovali sem. Mirek Holomek říká: „Přiď sem do Brna.“ Přišlo k zrušení Svazu Romů. To navrhnul Biľak, že my jim prý rozkazujeme, což nebyla v životě pravda. To oni lhali. Jak my jsme mohli straně a vládě rozkazovat? My jsme byli rádi, že to děláme a že jsme měli nějaké výsledky u tých Romů! Poněvadž předtím se v životě o Romy nikdo nestaral. To byla prvá organizace, která tu v Československej republice byla. A to jim potom asi došlo, že když Amerika a Německo v tých jejich programech, co měli, jmenovali, že se v Československej republice vytvořil Svaz Cikánů-Romů a že to funguje, tak KSC se to nelíbilo, že oni nás pochválili, oni nás neměli co chválit. Biľak hovoril: „To my jsme na to, či vás budeme chválit, lebo ne.“ A to víte, že tady jsme něco vybudovali od toho šedesátého osmého roku, něco jsme si nastřádali. Když vám řeknu, že my, kam jsme šli, tak jsme šli buď pěšky, anebo s autobusama za svoje vlastní peníze. Ty Cigáni boli ve vesnicách. A trebas jednou jsem přišel, to v životě nezapomenu, jmenovalo se to Pilníkov, ta vesnice, tak jsme se autobusem dovezli, bylo jedenáct hodin dopoledne a já říkám tomu šoferovi: „Prosím vás, a kdy půjdete zpátky?“ On říká: „Zítra ráno!“ Tak teda běž pěšky nebo si zavolej taxík, na teba záleželo, jak se dostaneš zpátky. A tak my jsme dokázali to, že jsme tolik chodili žebrot po podnicích, že jsme si koupili auta. Já jsem dokonce koupil moskviča nového. A že jsem dělal toho tajemníka, tak mi povolili koupit i volhu. Ale tu jsem koupil za svoje vlastní peníze.

A oni nás v sedmdesátém pátém roku úplně zrušili. Můžu vám říct, že my jsme brečeli jak malí kluci. No a když nás zrušili, tak to, co jsme my si nabudovali, to jsme si nesměli vzít. To bylo jejich. No když bysme něco řekli, tak by nás ještě bývali zavřeli. Horší to bylo s náma, co jsme byli komunisti. Ti, co nebyli komunisti, těm to bylo jedno, ale mně to nebylo jedno. Já jsem tady plánoval, že to tady vybudujeme pre tých Romov, my jsme dokonce chtěli stavět domy. Poněvadž my jsme měli dostatek pracovních sil. Tých Cigánov a tak dále. Jé, kdybych tady býval řekl temu Cigánovi, já nevím: „Podívej se, já ti postavím dům, ty na něm budeš dělat sobotu nedělu, tvoje děti tady můžou přijít a budou škrábat cihly.“ Tady ti Cigáni byli schopní všeho, my jsme jich k temu donesli. A oni nám to vzali všecko. Ta chuť, která byla v nás, to nám všecko vzali.

A mně řekli, abych šel k SNB, takže jsem šel do školy. Do Bratislavy na Justičný palác, tam jsem šel. Tam jsem přišel, tam byl nějaký Slovák,

ten měl fousy možná ještě pod stolem. Generál, poručík to byl. No a tam jsem měl rok bejt a tu školu udělat. To mně bylo pětatřicet let. Dostal jsem takovouhle hromadu, uniformy a ty vycházkové věci a to všechno. No a říkám, kam to dám? A já jsem byl tenkrát ještě ženatej a ona mi to musela moje paní podepsat, že můžu dělat v ozbrojených silách. Já jsem tenkrát ještě nějak chodil domů, měl jsem tam děti, syna a ještě holky jsem tam měl, dvě dcery. Já jí říkám: „Tady ten papír mi chyť, podepiš to, že, a pošli to.“ Jó. Ona to poslala, ale nepodepsala. A ten plukovník mi říká: „Súduh Absolon, a viete o tom, že vy nemáte tu čo robíte?“ Já říkám: „Já to vím už dávno.“ Ale já jsem nevěděl, co chce. „Vaša žena vám to nepodepsala. Toť máte papír, hybajte dom a nech vám to žena podepíše. A keď vám to nepodepíše, tak sa ani nevracajte.“ Já už som věděl, že nepůjdu zpátky. Lenárt si mě zavolał a říká: „Víš co? Ty máš obor, ty seš přece vyučený zedník. Co říkáš, kdybysme ti dali, že budeš dělat vedoucího nebo ředitela nějakého podniku.“ Já říkám: „Vidíš to, tos mi moh říct hned!“ Tak mě chytli, dali mně dělat ředitele Pozemních staveb v Hradci Králové. Měl jsem pod sebou asi dva a půl tisíce zaměstnanců. Říkal jsem si: „Panebože, oni mě dostanou do blázince.“ Ale měl jsem na to lidi, sekretářky, sekretáře, mistry, vedúcí a tak dále. No a potom došlo k takové perličce. Já nevím, no, byl jsem mladej, no. A najednou šly dvě holky do porodnice. A Lenárt mi říkal: „No, lepší bude, keď odtál odejdeš.“

Aby to nebylo v televizi, hochu.

No tak co, ať se přihlásej, však oni to věděj. Já nelžu, proč bych lhal? No, tak se mi narodily dvě, pak další, no nakonec sa mi narodilo třináct dětí.

Ale ani na jedno neplatil. Ty ženy nechtěly, aby jim platil.

No, nechtěly platit. Žijou, děti. Všechny jsem ani neviděl, tady z Trutnova jsem viděl, z Hradca, pak z Levoče a tak dále. Tak, kde jsem se ukazoval, tak ty jsem viděl, ale kde jsem se neukázal, tam ne.

V Brně jsem pak dělal zedníka spojů u OPBH, takže jsem dělal svoje zednické řemeslo a plus jsem tam dělal takového pomalu mistra. Vždycky když po těch barákokch padaly stropy nebo byla nějaká havárka, tak vždycky volali mě. Dělal jsem tam od sedmdesátého pátého, dvacet roků. A nevydělal jsem si nějaké velké peníze. Samozřejmě když byly nějaké havárky, tak nějaká koruna zase padla, tak měl jsem ty tři a půl, čtyři tisíce korun platu. Ale my jsme měli žrádla, jak se říká, všechno. Dneska

za čtyři tisíce já nekoupím nic. Vona mi koupí tady za patnáct set korun léky, abych tady mohl ještě dejchat. Vona mě má ráda.

Nevymýšlej si.

Vona mě má ráda, já ji taky. No ano.

Jak skončilo OPBH, po revoluci, tak jsem dělal soukromníka, měl jsem stavební firmu ještě s bratrem, však mám stále ještě živnostenský list. Šel jsem dělat, ale v tom jsem dostal v roce 2007 první infarkt. Nemůžu dýchat, nemůžu nic dělat. Mám nařizeno dva rohlíky a deset deka salámu a víc nic.

Sedmnáct chlapů měl, který s ním pracovali.

Měl jsem zednickou partu, instalatéry jsem měl. Všecko by bylo dobrou, len já jsem onemocněl. No a to už, syn na to nemá, aby byl nějakým organizátorem, on by to neuměl udržet. Já jsem mu to chtěl nechat, ale aby se do něčeho dostal, to jsem zas nechtěl. Tak jsem to zrušil. Zakázky jsme měli, protože já jsem tady dvacet let dělal u té domovní správy, takže lidi mě znali a samozřejmě už dávali zase tým druhým kontakty. „Vieš, zavolej si Absolonovi, ten má partu, je to takové a takové.“ A tak dále.

Některý věděl, že jsem Cigán, někteří zas nevěděli, že. Já když jsem přišel do Hradce Králového, tak vůbec nikdo nevěděl, že jsem Cigán. No a tam nadávali! Ejejeje, a jak. Tam mně tak hnusně nadávali a já jsem nemohl říct nic, ani slovo.

Von je Cigán, ale do dneška neumí slovo. Pár slov, co pochytil, ale neumí.

Za moju práci som sa v životě nehambil. Vždycky jsem svoju práci odevzdával tak, jak patří. A nikdy jsem nebyl podceňovanej. Já jsem celý život dělal. Akurát ne tady na tom krajském výboře, co jsem nedělal rukama těch šest sedm let. Tam jsem dělal takovýho pána, takového generála, a když jsme si to vybudovali, tak nás hodně rychle zas dali dolů, abysme nešli nahoru, a to jsme dostali největší trumf, dostat se, když tady něco vybuduješ, a někdo ti to vezme. Kdyby někdo dal zásluhu, že by nám někdo dal tady korunu, nikdo nám nedal nic. Ešče ty auta, co jsme my pokoupili z toho, polovic peněz jsem dal z mojich vlastných, do těch aut. I ty vzali. No pak mi je vrátili zpátky. A my jsme potom boli

takoví chlapci, že, protože jsme dělali, tak jsme se strašně chtěli nosit. To na nás nikdo nestačil, aby tak byl oblečený, jak jsme byli my. Kde jsme vstúpili, tak to bylo opravdu, a každý s penězma. Ponevadž já když jsem dal matce peníze, vona v životě, aby je chytla a utratila, to ne. Ona je chytla a dala do kasně. A když jsem potom řekl: „Mami, já půjdu na Slovensko na hody. Potřebuju peníze.“ Ona řekla: „Můžeš jít.“ V první řadě jsem musel mít tři kapesníky. Jeden zevnitř, jeden tady ve vačku a ještě jeden skovaný. „A tie boty, synku, abys mal také, že tá frajerka tvoja, aby sa do nich viděla.“ Ona byla šetřivá žena, taková zkrátka, manžel jí umřel a ona viděla nás, že jsme dělali a tak dále, tak všechno chtěla pro nás. A když jsem šel ven, ona si mě takto prozrela. „Hm, ta košela není dobrá, prečo ju nehodiš dole? Však to máš do roboty, to nemusíš nosit.“ Hned jsem musel tu košilu dat dolů. Byla taková žena. Taková rodina, já si myslím, že jsme byli taková dobrá rodina. Jeden s druhým, že. Ale potom si sestry vzaly takových lajdáků, ne lajdáků, oni byli hudebníci, víte? Ale kemu hrát? Tu jedině mně mohli hrát, ale ináč nebylo kemu hrát. Lebo ty Češi temu nerozuměli tenkrát ešče, tej cigánskej hudbě. Dneska nerozumá tej cigánskej hudbě, tak ešče aby rozuměli tenkrát, před čtyřicátima, před padesátima rokama. Nerozuměli. A do roboty? Hm, ten jeden povedal: „Paní Absolonová, a viděli jste farára robit?“ A mamka hovorí: „A prečo hovoríš, že farára?“ „No, farár nerobí a já též ne.“ No. Toho trecého, čo som mal švagra, to bol stavebný technik. Teho jsem si cenil. To bol kus dobrého chlapa. Přišli jsme na stavbu, tam bylo, já nevím, sto padesát Čechů a my jsme jim rozkazovali. To bylo, že aj ten Cigán může rozkazovat. Já jsem byl vyučený, mě nemůže nikdo vošálit, já poznám plány, já poznám všechno. Proto i když jsem dělal teď, tak jsem dělal súkromníka, ne jak tydletých Cigánou, von neví, co to je kubík, von neví, co to je metr, von neví, co to je krychlovej metr, von neví nic, no tak co. Jeho každý může ošálit. Mě nemůže nikdo ošálit, já vím, co je kubík, já vím všechno. Já si přečtu plány, všechno, že. Rozpočty a tak dále. Já tomu rozumím. Takže se mnou to šlo špatně s nima robit, mě museli platit tak, jak se to má. A tydletých Cigánou, to je špatné, tyto naši Roma, já nevím, jak to bude dál.

Můj tatínek říkal: sám si děláš cestu k lidem

Příběh paní Margity Lázokové, narozené v roce 1945 v Brzotíně, nyní bydlištěm v Brně

Když byla válka, tatínek zrovna nastoupil základní vojenskou službu, takže musel do německé armády. Bylo mu osmnáct devatenáct let. Po válce se vrátil domů ze zajateckého tábora a celá naše rodina se v roce 1946 přemístila na Moravu. Z Čech a z Moravy jezdili na Slovensko inženýři a nabírali lidi na práce, hlavně pro rekonstrukce válkou zničených nádraží, měst a cest. Jezdili po osadách, a kdo měl zájem, toho naložili do auta a odvezli. Z naší rodiny tehdy odjeli všichni, co drželi hodně při sobě. Tatínkovi rodiče, bratři, mamčinina sestra s rodinou manžela, všichni odjeli na práci do České republiky. Začali jsme v Kralupech a postupně jsme se dostali až do Tišnova, kde jsme byli delší dobu, tam se narodil můj bratr. Chlapi pracovali a všude měli ubytovny i pro rodiny. A jak se ta práce ukončovala, tak jsme se více a více přibližovali k Brnu. Vzpomínám si, že jako dítě jsem to cítila tak, že lidi k sobě byli strašně hodní, majorita k Romům. Ke konci roku 1949 jsme už byli v Brně. Dostali jsme byt, to už si pamatuju. Od tří let si pamatuju, jak tatínek hraje na housle. Můj tatínek neměl školy, nebyl studovanej, protože nedostal tu šanci, neměl možnost. Ale mluvil maďarsky, cikánsky, slovensky, česky, zvládal němčinu.

Od malička jsem žila doma v hudbě, protože tatínek doma denně cvičil na housle. Když pak byl v Brně primášem v Polaně, to byl soubor lidových písní při Vysokém učení technickém, tak chodil dvakrát týdně na zkoušky. A sobota, neděle, nebyl den, abychom byli bez hudby. Chytali jsme maďarskou stanici, pořad „K dobrému obědu zní hudba“, a pamatuju si, že tatínek se vždycky postavil před rádio a hrál melodie společně s maďarskými muzikanty. Protože to byly melodie, ve kterých on vlastně vyrůstal, které hrál se svým otcem. Vzpomínám si, jak mi babička ušila červenou sukýnku a učila mě, jak se mám držet, jak mám tancovat. Čardáš jsem tancovala už ve třech letech. A když se sešla celá rodina, bylo veselo, všichni strýcové vzali do ruky nástroj a hrálo se a zpívalo. V rodině byli i vynikající zpěváci, obě tety. A zpívaly se maďarský písničky, cigánský a přes Polanu jsme se naučili i slovenský folklór, to bylo něco nádherného. V rodině se samozřejmě muzikantské geny

udržely. Oba moji bratři jsou muzikanti, takoví univerzální, perfektně zahrájí cokoli. Dovedou se přidat ke komukoli, když je potřeba, a toho dotyčného podržet jako doprovod, to je něco navíc. Myslím si, že i když Romové, kteří se ze Slovenska přestěhovali sem, hodně získali, tak taky hodně pozbyli. Ta nejstarší generace měla v těch osadách takový svůj zažitý systém, prostě to lidské teplo pozbyli. A pozbývají každým dnem. Folklor je prostě něco, co lidi drží, vzpomínka, to je takový motor života. Tak jako jsem vám teď vyprávěla o naší rodině, to mě tak povzbudí. I když je mi smutno po tom, co už není, že to člověk už neslyší nebo nemá.

V roce padesát dva jsem šla do první třídy na Starém Brně, na Mendláku. Měla jsem vynikající paní učitelku, byla to paní ředitelka, tu si pamatuju celý život. Chodila jsem do třídy s bratřancem, ale on potom skončil na zvláštní škole na Koněvově, protože jako kluk byl takovej darebáček, byl takovej živější. No a já jsem se učila dobře. Od druhé třídy už jsem měla jen dvojky a jedničky a od třetí třídy samé jedničky, byla jsem premiantka. A jak jsem se naučila dobře česky, tak jsem český jazyk učila moje spolužáky. Cigánka, Romka vysvětlovala český jazyk českým spolužákům. Dneska ale mají romské děti ve škole problémy s ostatními dětmi a já myslím, že za to nemůže jenom škola, to je na rodičích, tady chybí něco jiného. Dneska rodiče neví co dřív a odnesou to hlavně děti. Mně je té dnešní mládeže strašně líto, všechno nahrazuje elektronika. Hodně lidí už nereaguje na lidské slovo. Přitom je to tak důležité, podívat se na člověka, vnímat toho druhého, když vám něco vypráví.

V šedesátém druhém roce jsem ukončila devátou třídu a nastoupila jsem na střední zdravotnickou školu, čtyřletý obor biochemik, laborant ve zdravotnictví. Ale tatínek onemocněl, a tak jsem, protože jsem byla nejstarší ze sourozenců, přerušila studium a nastoupila jsem místo něj jako recepční do hotelu Morava. Uměla jsem maďarsky a rusky, takže jsem tatínka mohla dobře zastoupit. Pan provozní a pan vedoucí střediska, to byli páni, prvorepubliková škola. Náš zákazník, náš pán. Já jsem u nich dostala základy. Protože člověk se naučí ve škole, knihy vystuduje, ale zkušenosti, to musí prožít v praxi, to musí žít s ním. A pokud se mu práce líbí a nadchne se povoláním, tak je to o to lepší. A když se otevírala restaurace Bohéma, tak si mě tam provozní, který tam přecházel z Moravy, vzal. Řekl: „Mojí

pravou ruku tady nenechám. Margita, jdeš se mnou.“ A já mu říkám: „Pane Prokeš, kam? Já nemožu z Brna, já mám tady děti, já mám tady rodinu.“ „Ale prosím tě, do Bohémy, tady v divadle.“ Já jsem chodila do práce jako za zábavou, vždycky na odpoledne na pátou hodinu, kvůli divadlu, přes den tam byli učni. Moje zlatá maminečka mně hlídala dětičky, já jsem nepotřebovala ani jesle, ani školku pro žádné z nich. Takže takhle jsme to zvládali.

Restaurace Bohéma se otevřela v rámci otevření Janáčkova divadla, je to ve stejné budově. Byla tam kapacita restaurace sto dvacet míst, kavárna šedesát míst, modrý salonek třicet a ještě tam byl klub hned tam u šatny, kde bylo taky tak padesát šedesát míst. Nabízeli jsme od obědů až po posezení v kavárně, už od deseti hodin, a podle toho, jaký byl program v divadle, takže když byly nějaké akce nebo premiéra, tak jsme měli otevřeno i do jedné hodiny. Já bych řekla, že tehdy byla taková doba, že si každý našel svoji restauraci, svoje kulturní zázemí, kde se cítil dobře. Ať už to bylo podle vzdělání, podle financí, podle toho, jak se chtěl obléct, tak si vybral. Do Bohémy v Brně chodilo všechno. Od mládeže počínaje po staré lidi, všichni chodili. Pořádaly se tam různé hostiny, svatby, promoce, tak jak všude jinde, ale tam to bylo takové zvláštní, mělo to svoje kouzlo. Už ta budova sama o sobě, když se v restauraci rozžaly žárovky, tam bylo nevím kolik set žárovek, ty lustry tam byly takový žebra od velkých bání až po nejmenší, takže když to všechno svítilo, tak to sálalo teplo, to hřálo. Restaurace byla kuřácká, ale měla větrání, bylo to perfektně vybavený, byla tam krásná kuchyně, teplá, studená, minutky, hotová jídla.

Neexistovalo, aby se tam řeklo: „Romy nepouštíme. Cigány nepouštíme.“ Ne, naopak. V Brně v modrém salonku se scházel nejužší výbor Svazu Cikánů-Romů na Moravě. A jim tam vycházeli maximálně vstříc, velice si jich jako hostů vážili, nikdo neřekl, to je Cigán nebo to jsou Romové. To by si nedovolili. Prostě byl určitý mantinel, určitý mantinel na všechno. V Bohémě jsem byla tehdy jediná zaměstnaná Romka, vlastně až úplně do konce. Dokud jsme tam jako provozovatel nedostali výpověď. Změnil se ředitel divadla, navýšili nájem, naše vedení to nevládalo finančně, tak jsme šli každý po svém. Vyčerpali jsme poslední dovolenou, bylo to velice smutný. Byla jsem tam patnáct let. Dodnes je mi to strašně líto, nejenom kvůli mně, ale je mi líto toho, že Brno pozbylo takovou restauraci, takový jedinečný

stánek kultury, který zajišťoval úplně všechno možný. Já třeba vím, že jsem obsluhovala pana ministra vnitra z Polska. Měl tu cestu po Československé republice, navštívil Brno a zrovna měl narozeniny. V Brně slavil šedesátiny a ta velká sláva se odehrála v Bohémě. To bylo taky něco nádherného. Vědělo se, že o víkendech k nám jezdili z Vídně, protože to mají kousek. Celé rodiny, dědeček, babička, syn, vnoučata jezdili na nedělní obědy do Bohémy. A odváželi si kartony sovětského sektu, tehdy to pro ně bylo za pusu. A věděli, co se v Československu děje. Jak říkám, každá sorta lidí, kdo přišel, tak si vybral. Cizinci, co přicházeli, když se konaly veletrhy. Stáli vystavovatelé čekali, až se jedni nají, aby si mohli hned sednout a využít našich služeb v Bohémě. A nechodil by tam nikdo, kdyby tam nebyla vyhlášená kuchyně a obsluha. Já jsem zvládala maďarštinu, ruštinu, němčinu. Italštinu jsem se doučila jenom kvůli veletrhům, francouzštinu jsem jakž takž zvládla, aby si hosté mohli objednat jídlo. Dokonce jsem měla tu čest, že jsem obsluhovala pana prezidenta Husáka po jeho zvolení v prezidentském salonku v divadle. Byla jsem vybraná určitými lidmi, kteří zodpovídali za jeho bezpečnost a za to, aby to proběhlo v pořádku. Tak jsem byla doporučena a vybraná.

Do Bohémy za mnou chodili pravidelně na kafičko Bagárovcí. To byli muzikanti, ti chodili oblíkaní, že si lidi mysleli, že jsou to Italové. My jsme spolu mluvili cigánsky, krásně naším jazykem, a lidi si mysleli, že mluvíme italsky, protože by neřádali, že Romové mohou být tak naparádění a že by se mohli chovat takhle na úrovni. A už vůbec ne, že by taková servírka mohla být Cigánka. Takové výkyvy mě u lidí dost překvapovaly, ale většinou přjemně. Jednou se mi stalo, že jsem se loučila s romskou rodinou, která tam byla na večeri. Říkali mi: „Margitko, ahoj, měj se moc hezky, pozdravuj doma, děkujeme za obsluhu.“ A vyprovázela jsem je a cestou jsme se bavili. A když odcházeli, tak mi dali pusu před šatnou, tak, že na nás ještě viděli hosté. Seděl tam takový nějaký vysoký důstojník v uniformě. Ten k nám chodil pravidelně na večere, když byl v Brně. No a na těch lidech bylo vidět, že jsou Romové, i když měli slušný oblečení, všecko. A on mi povídá: „Margitka, čo vy máte spoločného s týmito ľuďmi?“ A já říkám: „Jak, co společného? Všetko!“ „Všetko? Tak, že tady neobsluhuje...?“ „Ano, tady vás obsluhuje Cigánka. Margita Lázoková vás obsluhuje.“

No tak koukal, ale seděli tam s ním ještě další, co mě znali a věděli to a nevadilo jim to. Tak jsem mu řekla: „Promiňte, pane, když se vám u nás nelíbí, já se tady cítím jako doma po tolika letech, co už tady pracuji, tak se cítím velice dobře a hosté mě berou a děkují mi za obsluhu, protože jsou spokojeni. Takže si nemyslete, že bych kvůli vám změnila způsoby.“ A byl tam jeden takový gádžo, co pracoval u Milana Ščuky a učil se romsky, a mezi řečí mi potom říkal: „No, tak nech ide on, kde chce, tak ať si vybere jinou restauraci.“ Tak to byla pro mě taková opora. Pro mě to bylo takový pepřný, protože já sama jsem na sobě neúctu poznala velmi málo. Tatínek byl totiž velice vážený člověk a to člověk prostě cítí, jestli ho druzí berou, nebo neberou. A i pro takové situace to pro mě byla dvojnásobná pocta, že mě pověřili takovou prací, když byla nějaká mimořádná událost, na které jim záleželo. To byla Bohéma. Na Bohému mám krásné vzpomínky. A těšilo mě, že jsem poznala lidi, kteří ve mě měli důvěru, velkou důvěru, a upřednostňovali mě, co se týká práce, ne že by mi dávali víc peněz. Že mně umožnili pohybovat se v takové společnosti. To je důvěra. Ale věděli, proč to dělají. Protože já jsem chodila do práce, jako kdybych se šla někam pobavit, tak mi to bylo příjemné. Ale nožičky dostaly zabrat, záda dostaly zabrat. Dneska to poznávám, ale nelituji, protože jsem poznala opravdu strašně moc příjemných lidí. Později jsme si šli občas sednout do Bohémy s děckama na jahodový pohár. A oni říkali: „Mami, co to s tou Bohémou udělali, podívej se na to, maminko.“ A úplně z toho byli nešťastní. A já jsem říkala: „Děcka, prosím vás, ticho, už toho nechte.“ Já jsem se s tím nemohla vyrovnat a nemohu dodneška. Když jsem viděla v televizi, jak přišel do Bohémy Zdeněk Pohlreich, tak jsem z toho brečela. Ale myslím, že ta Slovenka do toho šla s takovým elánem, chystám se za ní zajít, půjdu jí pozdravit, poděkuju jí, jestli to ještě má, doufám, že ano. A jsem vděčná Zdeňkovi, kuchařovi, „šéfovi“ velkému, který tady toho opravdu hodně dává v gastronomii do pořádku, to, co někdo pokazí. A dělá to dobrým stylem.

Když mi bylo dvacet tři let, měla jsem první dcerku Margitku a už jsem byla v zaměstnání, protože tenkrát byla mateřská jen půl roku a padla. A vzpomínám si, že za mnou přišel asistent pana JUDr. Tomáše Holomka, abych se stala členkou zakládajícího výboru Svazu Cikánů-Romů na Moravě. Byla jsem velmi potěšená, byl to pro mě zážitek na celý

život. Byla jsem tam tehdy jediná žena. Měli jsme tenkrát takovou myšlenku, že všechno, co uděláme, tak to bude společně se Slovákama. Aby se životní podmínky a vzdělání Romů dorovnal natolik, aby už nebyly předsudky. A měli jsme za to, že to děláme proto, aby se Romové lépe snášeli s majoritou. Majorita Romům a Romové majoritě. Tehdy i úředníci spolupracovali se Svazem Cikánů-Romů, hlavně Jihomoravský krajský národní výbor, to byl tady tehdy v Brně takový nejvyšší orgán. Tak jsme objížděli města na jižní Moravě, navštěvovali jsme školy, jednali jsme přímo s řediteli škol, mluvili jsme se žáky na školách, jak s žáky romskými, tak z majority. Pořádali jsme různé besedy. A můžu říct, že nám opravdu vycházeli vsříč. Já si myslím, že záleží na tom, jak člověk přijde, jak druhého osloví. Já věřím, že ne všichni lidé jsou špatní, že to není tak, že se už nic nedá dělat. Ten rasismus a to, že lidé proti sobě půjdou pořád. Já pořád doufám, věřím, že nastane obrát k tomu, že si budeme rovni, že nebudou předsudky, protože ať to vezmeme, jak vezmeme, tak se navzájem potřebujeme. Pamatuju si, že když byla přidružená výroba, tak Romové, ti naši chlapi, pracovali od rána do setmění, dřeli, a sami ti inženýři, co je najímali na ty práce, ti předsedové družstev JZD, tak je velice chválili. Bohužel ale ve vlastní práci jsem se přesvědčila, že kámen úrazu je u nás ne to, jak jsou napsané zákony, ale co s nimi dělají ti, kteří je převádějí do praxe, a to platí pro Romy i pro Čechy a tam je kámen úrazu.

Vzpomínám si na jedno sezení Občanského fóra v těch listopadových dnech, ještě předtím, než byl prezidentem zvolený Havel. Ptali se mě, jak to vidím, co očekávám. Tak jsem řekla, že fandím studentům, mladým, kteří tuto cestu nastoupili, kteří vědí, co je potřeba, co by chtěli, jak by to mohlo vypadat, a že jim věřím, že věřím tomu, že se jim to podaří, že to bude tak, jak si to přejí. I lidé v republice. A já jako Romka jsem chtěla říct, že pokud to bude lepší pro majoritu, pro český lid, tak pro nás, pro Romy, pro Cigány, to bude o to lepší, dvakrát lepší. A když to bude špatný, tak pro nás to bude dvakrát špatný. Dvakrát horší. A stalo se. Stalo se. Jsme tam, kde jsme nechtěli být, ani Češi, ani Roma. Mezi lidmi je dnes taková nejistota.

V roce 1994, když se rozdělila republika, jsem zrovna pracovala ve Společenství Romů na Moravě u pana inženýra Holomka, měli jsme kancelář v Brně na Václavské. A tenkrát,

kdo si nevstál frontu na štěplu, že je občan České republiky, tak měl utrum. A ti lidé potom chodili za mnou, tak jsem se toho ujala. Telefonáty Praha, velvyslanectví české, velvyslanectví slovenské, říkala jsem: „Já tápu, nevím, odkud kam, za mnou chodí maminky plakat, že jim nedají přídatky na děti, že manžela vyřadili z úřadu práce, protože nemá občanství, prosím vás, řekněte mi, co mám dělat, co těm lidem mám poradit, protože oni jim říkají na úřadech, vraťte se tam, odkud jste přišli. Jenomže ti lidé se tady narodili, oni v životě nebyli na Slovensku. Jejich rodiče, praparodiče se po válce přemístili, ale to už máte kolik roků od druhé světové války a oni po nich požadují vyjmutí ze svazku ze Slovenska, když v životě tam nebyli? Můžete mi poradit, jak mají postupovat, aby se stali občany, aby tady mohli bydlet a pokračovat v zaměstnání a děti ve škole a všechno jako lidi, aby měli nárok na finance?“ „Paní Lázoková, musejí se stát občany Slovenské republiky,“ vysvětlila mně paní na ambasádě. „Já vám pošlu materiál, nadiktujte mi adresu, pošleme vám to. Posílám vám vzor. Jak to vypíšete, s těmi tiskopisy přijedete na slovenskou ambasádu, buď vám dají plnou moc, nebo s těmi občany, a vyřídíme jim slovenské pasy, aby dostali slovenské státní občanství, a po dvou letech si požádají o české občanství.“ A já jsem říkala: „Paní doktorko, to myslíte, že budou občané třetích zemí?“ „Ano, hej.“ Takže naši Cigáni, naši Romové, co se tady narodili, stáli v řadě s Vietnamcama, s Jugoslávčama, v řadě, že chtějí bydlet tam, kde se narodili. Pan Holomek mně vyšel maximálně vsříč, jsem mu za to vděčná, protože hodně lidí to potřebovalo. Pan Holomek mně to proplácel a já jsem pendlovala autobusem mezi Brnem a Prahou a vyřizovala jsem to. A pak už mě tam ti právníci a soudcové, co taky jezdili mezi Brnem a Prahou, znali a říkali: „Paní doktorko, zase na ministerstvo?“ „Ano, zase na ministerstvo.“ A to byl následek dvou lidí, Mečiara a pana Klause, kteří se dohodli pro ně na neutrální půdě v Brně, že prostě to bude tak. A to byl následek pro Romy. A to už potom bylo veřejné tajemství, že to všechno bylo kvůli tomu, aby se ti Romové vrátili zpátky na Slovensko.

V devadesátých letech tady byl vůbec hodně problém s rasismem. Vzpomínám si, když jsem pracovala jako předsedkyně ROiky v Brně, přijelo divadlo Romathan z Košic. To byli lidé, to byla opravdu úroveň. A mně bylo hanba, protože my jsme jim nemohli sehnat

Dnešní děti už připravujeme do lepšího života

*Příběh paní Marie Absolonové, narozené v roce 1952 v Brně, nyní
bydlištěm v Brně-Králově Poli*

Vyprávění paní Absolonové doplňoval její manžel pan Julius Absolon.

večeři, v několika restauracích v Brně odmítli obsloužit čtyřicet Cigánů, Romů. A to se táhne několik roků, že určitá skupina společnosti z majority prostě ty Romy mezi sebe nepustí. To je velké minus, se kterým se setkáváme v běžném životě. Když po telefonu zavoláte ohledně zaměstnání: „Ano, je to volné.“ A pak přijedete a: „Už ne, bohužel.“ Prostě to je taková morální facka. A lidi potom zůstávají takoví zatrpklí a vzniká z toho i rasismus naruby. Ti Romové zahořknou, prostě cítí, že je o ně nezájem, kdekoli. Ale ona je dnes složitá ekonomická situace pro všechny. V tom mě bolí srdce za studenty z majority, i hodně z nich dnes nemůže najít práci. Oni si odříkají, odejdou od rodiny, žijí na podnájemech, věnují se studiu, vystudují, dostanou diplom a skončí na úřadě práce, nebo odjedou pracovat do ciziny. To je potom katastrofický stav, protože ta nezaměstnanost, to nicnedělání, to maže mozek, to je nápor na psychiku. Člověk by měl vědět, že není Cigán jako Cigán, není Rom jako Rom, že není každý Čech rasista, že není každý Čech zlý a nenávistný. To by měli lidi o sobě vědět, ale to nezjistí, pokud nebudeme společně žít, třeba se navštěvovat, já nevím. Dneska jako by mezi majoritou a Romy byla postavená virtuální zed’.

No, já to mám trošičku pestřejší. Maminka s tatínkem mě měli, když bylo mamince čtrnáct roků a tatínkovi šestnáct. Rodiče jim to nechtěli povolit, aby spolu zůstali, tak utekli do Prahy. Já jsem se jim potom narodila. Bydleli jsme v Křesomyslově ulici, já jsem tam chodila i do školy, byla tam nádherná škola, u takového parku. No a když se v Praze rodičům narodilo pět dětí a starý už byli spokojeni s tím, že mají pět dětí a už jim odpustili, vrátili jsme se na Slovensko, do Diakoviec, odkud rodiče pocházeli. On se totiž v Praze můj tatínek pobí, takhle to bylo. Jeden pán ho napadl a von se tam pobí. A dostal osm měsíců kriminálu. A von se v tom kriminálu zařekl, že v Praze bydlet nebude. Že už víckrát nechce kriminál poznat. No, tak jsme odjeli na Slovensko. Mamince se nechtělo, ona tam byla zvyklá, měla tam kamarádky. Tatínek nám v Diakovcích postavil dům, tak jsme bydleli tam. Za čtyři roky můj tatínek zemřel a maminka zůstala s pěti dětma sama. Potom, co tatínek zemřel, jsme měli perno, protože tam jsme byli z jedné strany mezi gadžema, což tam jsou Maďaři, a na druhé straně zas byli Rusi.

Celkem nás bylo pět sourozenců. V Čechách jsem se narodila já, ještě jedna holka a chlapec. A měli jsme velké trápení, když nám zemřela maminka. A bratr ve dvaceti a krátce po něm čtrnáctiletý bratr, který dostal leukémií a z toho zápal plic a do tří dnů byl pryč. Měli jsme trápení až moc. Tatínkovi bylo dvacet devět, když zemřel, a mamce bylo dvacet sedm roků, když ovdověla. Tak si to umíte představit. A pět dětí tahat za sebou. Že to neměla chudinka lehký, ale nedala nás. Vychovávala nás, jak mohla. Když mi umřel táta, tak můj nejmladší brácha měl tři neděle. A tatínkův bratr ho nesl zakrytého v kabátě. Třínedělní dítě měla maminka. No a právě ten chlapec nám zemřel. Takže jsme měli co dělat. Tatínek umřel

v šedesátém druhém roce a trvalo to do šedesátého osmého, než jsme utekli, když už jsme tam doopravdy nevládli, zpátky do Česka. Maminka nás nikdy nedala pryč. Na Slovensku navrhli, že nás vezmou do děčáku, když tatínek umřel, ale maminka k tomu nedopustila. Radši s náma utekla do Čech a dochodili jsme školu tam.

Když jsme přišli na Slovensko, byli jsme ještě malí, neměli jsme takovej vyvinutej rozum, jako mám třeba dneska. Víte, já jsem tomu ještě v šesti letech nerozuměla. Na Slovensko si ale pamatuju, protože pak už jsem byla trochu starší. Když jsem měla ani ne deset roků, tak už jsem jako nejstarší sourozenec musela všechno umět, všemu už jsem rozuměla. To bylo v Šali nad Váhom, tam moje maminka musela chodit po nocích šku-
bat husy, kachny, ono se to polívalo lojem a stahovalo se to. Tak chodila na noc. Přes den přišla domů, trošku se vyspala a já jsem musela uvařit, samozřejmě uvařilo se, co bylo. Někdy nosila kyblík žloutků, tak jsem k tomu udělala třeba nudle. My jsme hodně jedli jídla z těsta. To proto jsme pak měli takovýdle břicha. Všecko z těsta. Protože mouka stála co nejmíň. Tak jsem udělala k tomu nudle, ty vajíčka jsem usmažila, no a to jsem dala dětem. Kolikrát je mi špatně a do pláče, že jsme vůbec z Prahy na Slovensko jeli. Nemohla jsem si tam jako děcko zvyknout, ale přece jsme si zvykli, protože pokud žil táta, tak on nosil peníze z Prahy. Vždycky přijel, nakoupil nám, přivezl nám. No a on postavil dům a zemřel. Dostal rakovinu sliznice, slinivky, žaludku. On totiž taky nebyl dobře živenej. Tak zemřel a nechal nás s mamkou samých, no a to byla pro nás velká bolest. Takže pak jsme si vytrpěli jak zvířata. Můžu vám říct, jak zvířata.

Dvě sestry jsme chodily do maďarských škol, maďarsky umím perfektně, protože su Maďarka. A v těch školách nás děti mlátily. Neměli jsme otca, tak si na nás dovolovaly. Říkám vám, my jsme tam vytrpěli jak zvířata. Jak hladý, tak zimou, v zimě jsme neměli boty, maminka nám chuděra motala hadry na nohy a tak jsme chodili do školy. Za bundu (tam byly jenom teplákovky, ty byly nejlevnější, tak ty nám mamka kupovala) nám ráno hodila placku, pod bundu, a běžte do školy. To byly takové

placky z mouky, soli a vody. Zadělalo se, dalo se to na kamna, z jedné strany a z druhé strany upeklo, marikla se to jmenuje. Neměli jsme tátu, tak na nás byli silní. Přišli jsme do školy, nic, šli jsme ze školy, zakrvácení jsme chodili domů. Zmlácení, dobití. Hrůza, děs. Tašku jsme měli z hadrů ušitou, tak jsme chodili do školy. A několikrát nás tam taky ty děcka přepadly, vzaly nám knížky, vzaly nám všechno. Tak jsme byli bez všeho. Žalovat jste nesměla, nebo druhý den byste dostala jednu tolik. Takže jsme byli úplně v háji. Ty knihy byly zadarmo, mě měla učitelka moc ráda, to byla Maďarka, tak jsem jí to vždycky řekla, chuděrka mně zase knížky donesla.

Náš tehdejší život byl hrozný. To víte, na Slovensku. Mamka brala na nás, z Prahy posílali, protože tatínek pracoval v Praze, dělal betonáře a posílal mamce z Prahy peníze. Dostávala na nás šest tisíc důchodu. Pro tolik dětí. Škola, jídlo, svačiny, uvařit, toto. Teď někdo chtěl půjčit od mamky, nevrátil jí to, když to chtěla zpátky, tak ji ještě zbili. Tam byli hnusní Romové, musím to takhle říct. Stalo se někdy, že jsme byli jenom na plackách, udělaly se z mouky na kamnech, a na černý kávě. Na čaj jsme neměli. Na Slovensku jsme nevěděli, co jsou Vánoce, nevěděli jsme, co je stromek, vůbec, protože nebylo z čeho. Nevěděli jsme, co je maso. Můžu vám říct akorát to, že tam měli Maďaři, kteří věděli, že tatka umřel, tak když chcipló nějaký prase, zavolali mamku. No, chciptiny se jedly.

To bylo hrozný. A na Slovensku kór, že?

No. Tam se jedly chciptiny. To se všecko vytáhlo a pak to naporcovali, nasolili a dávali to do dřevěných koryt. Tak to jsme jedli. Nebo slepice, když někomu pochciपालy, tak to donesli.

To bylo normální jídlo, to je pravda. Já jsem chodil na kukuřicu, ošupali jsme ty listy. A kór ještě, když na Slovensku vládli gardisti, říkalo se jim Hlinkova garda, a ten Miklós Horthy, ten byl na Cigány jak pes.

Chodili v černých uniformách. A po válce tam zůstali hodně dlouho.

A gardista, ten když vás viděl, tak kdyby se zem otevřela, tak do té země bych býval skočil, poněvadž jsem věděl, že od něho dostanu. Normálně venku vás chytil a nakopal do zadku. Mně nejedenkrát nakopali.

Hm, voni nakopali i dítě do zadku. Říkali nám maďarsky būdös cigány, jako smradlavý Cigán, a tak. A nic jste jim neudělali, jenom jste prošla a dostala jste ránu.

Hlinka, to byl samozřejmě válečný zločinec, Tiso a tak dále. No a když přišla v pětačtyřicátým ruská armáda Malinovského, to byli všeccko ruský trestanci, několik milionů, tak oni to tam už potom likvidovali a nám už bylo lepší, poněvadž nás ochránili. Ti gardisti okamžitě hodili dolů kabáty a navlékli druhé kabáty, aby sa jim nic nestalo, ale my jsme zase žalovali, že ten je to, to je von, ten nás bil a tak dále. No a to víte, ti Rusi, ti se s nima zase nepárali. No a potom byli ti bíreši.

Ti měli biče, jak jsou na koně. Ten mámu raz tak dobil, že se plazila po zemi. No, to byli ti bíreši maďarský. Oni měli svoje statky, jim nesměli znárodnit nic, co si předtím ukradli, víte. Potom je nazvali bíreši.

Vono na tom Slovensku to pro nás opravdu nebylo. Byli jsme tak vykořisťovaní, když jsme šli do školy. Škola, to byl základ a my jsme ten základ chtěli mít. „Postav se hintam,“ řekl učitel. Tak jsi tam stál. Lebo kdyby jsi tam nestál, tak Bůh chráň. První, co bylo, hruška. Tomu se tak říkalo, když vám takhle přejel rákoskou. To byla taková bolest, že z toho byla vzadu tma a ve předku voda. A on se vám ještě do očí smál. A teď, když víte, že von je farář, a moje matka byla nábožensky založená žena. Já jsem nesměl říct, že mě ten farář zmlátil, lebo když mě zmlátil farář, tak ona řekla, že jsem něco udělal, a dostal jsem doma znova.

Julku, Julku, chvíličku čekej, protože teď chcou mě, jó? A potom zas tebe.

Ti Maďaři, co tam byli, ti by vám drobků nedali. Ti nás nazývali jediné būdös cigány, smradlavý Cigán. Třeba jste šla kolem oken. Vyšla jste ven a oni, že nemáme chodit kolem oken. „Běžte dál.“ Tak jsme museli jít dál na silnici, kde jezdily auta. Nesměli jsme jít kolem oken, že dýchneme na okno. Tak si umíte představit, co byli Maďaři. Nejhorší lidi. Chodili jsme pro mlíko k Maďarům. Venku nás nechala stát. Dali jsme jí dvě koruny, donesla litr mlíka a řekla: „Tady to máte, běžte domů.“ A konvici chytila v rukavicích, aby od nás něco nechytla. V Čechách už to pak bylo jiný, to bylo úplně nebe a dudy. Tady na nás byli lidi zvyklí, i na vesnici, to bylo něco úplně jinýho. Ale tam, tam to bylo hrozný. Za to, že jsem utrhla ze stromu hrušku, jsem dostala tolik, že jsem se plazila po zemi. A mohla jste žalovat? Ne, protože ti bíreši vám nevěřili. Nevěřili, tak jste nemohla dělat nic. „Ty jsi kradla, ty dostaneš.“ Takovýmhle způsobem.

Nás děti mlátily, mamince dělali zle, chlapi ji tam několikrát znásilnili, protože viděli, že nemá chlapa. Maminku jsem měla krásnou. Zemřel táta a nebyla nic. Měla nižší postavení. Neměla chlapa, vychovávala děti. Zkrátka ona tím trpěla a ne jenom ona, ale i my, děti. Tam kdo neměl manžela, komu zemřel manžel, na každého útočili. Útočili i na máminu sestru. Tam jste se věčně rvali. To jste slyšela. Vidlema, kosama a tak. Úú, úú, a už byla bitka. To už jsme se schovávali, máma měla v kuchyni takovou díru vykopanou, to bylo jako na brambory, všichni jsme tam zalezli, lebo jsme se báli, že přijdou a zabijou nás. To bylo hrozný. To nepřeju nikomu, toto zažít, co my jsme zažili. Proto jsem vám řekla, že já mám pestřej život za sebou. Dodneška mám památku na ty jejich bitky. Tady, to jsem dostala něčím, že mně odpadávalo maso. A tady mě pořezali nožem na prstech. Takže jsem si jako nejstarší holka vytrpěla až moc. Já jsem myslela, že už to tam nepřežijeme.

Přibuzné jsme v Diakovcích nějaké měli. Maminka tam měla jednu sestru s rodinou. Potom jsme tam měli z tátovy strany rodinu, sestry a tak

dále, ale ti bydleli v Šali, to bylo kilometr dál. Někdy, když jsme tam přišli, tak ta tátova sestra byla taková, no, neměla nás ráda, neměla ráda moji maminku, protože vypadala jako, musím to říct, jako Češka. Ona byla bílá, modrooká. A za to ji neměli rádi, že si táta namluvil vápníka. Takže když jsme tam přišli, poté co nám tatínek zemřel, ani suchej chleba nám nedali. Že co tu chceme? Tak jsme se otočili a šli jsme pryč. Z tátovy strany nám nikdo nepomáhal, nikdo, a malý děti jsme byly, ani drobkou chleba, tak byli lakomí. No to kdo nezná, co byli maďarské lidi, to bylo hrozný. Jak Romové maďarské, tak Maďaři, ti vůbec s Cigánama, konec, konec. My jsme byli maďarské Romové, cigányok, že jo. I když jsme šli čistě oblečení, nic jsme nebyli. Byli jsme, jak vám to mám říct, jak krysy. Odháněli nás. To nebyl dobrej život. A hladověli jsme jako zvířata. Co nezdechlo, to jsme neměli. Takhle to bylo. Maminka dostávala pár korun, šla nakoupit, a než přišla domů, tak polovici jí sebrali Romové. Co měla dělat? Nechat se zbít? Ona neměla zastání nikde. Něco nám nechali a museli jsme být spokojení. Nechali nám mouku a z té mouky jsme jedli. My jsme většinou neměli nic.

Maminka jednoho dne řekla: „Jedeme pryč do Čech.“ Trpěli jsme hladu, bitky byly, a proto jsme odtama utekli. O půlnoci, když už spali, protože jsme museli jít kolem tý osady na nádraží. Maminka nám zavázala takový baťůžky, tam jsme měli věcičky, barák se prodal sestře od maminky, ona ho pak rozbourala a postavila si taky baráček. A o půlnoci jsme utekli do Šali nad Váhom, bo tama jel vlak do Galanty, a z Galanty jsme jeli už přímo do Kolína. No a z Kolína jsme potom cestovali celou noc až do Nymburka.

To bylo nějak v šedesátým osmým, sebrali jsme se a jeli jsme do Čech. Jeli jsme za babičkou, babička mě naučila vařit, vařila jsem s ní. Maminka tam měla taky sestry, které se tam vdaly a přišly tam po válce, a už tam i zemřely. Taky jsme tam vychodili školy, ale už česky, to víte, z maďarštiny na češtinu, to bylo pro nás pekelný. No, ale dokázali jsme to. Byli jsme u babičky, my jsme měli strašně hodnou babičku. Pomáhala mamince vychovávat nás, takže já mám její výchovu.

Tvoje babička měla Čecha za manžela.

Ano, moje babička měla Čecha za manžela. Když jí zemřel manžel, tak si v tom Nymburce našla Čecha a žila s ním asi, já nevím, padesát roků. Byl to moc hodnej pán. Měl nás rád, jak kdybysme byli jeho, a spíš nám pomáhal. Takový dobrák od kosti to byl. My jsme tam přijeli hladoví, špinaví, samozřejmě nebylo kde prát, žádná pračka nebyla. Po vlaku, to víte, courali jsme špinaví, tak nám hned vyprali a babička hned uvařila, co mohla. Fazulu, pamatuji si to dodneška, udělala fazulovou polívku. S chlebem jsme to jedli, a hlavně že jsme byli zdraví.

Tam jsme taky nebyli nějak bohatí, maminka splácela barák, tak jsme taky živořili, ale už to nebylo takový jak na tom Slovensku. Nikdo nám neublížoval, nikdo si nás nevsímal. My jsme čekali, že nás budou bít, a on nikdo. My jsme měli strach z lidí a to bylo nejhorší. Strach z lidí, my jsme se stranili každého a teď jsme zjistili, že nás nikdo nebije. Víte, jaká to byla radost a úleva, že nás nikdo nebije? Třeba jsme šli, viděli jsme ovoce, utrhli jsme ovoce, teď jsme koukali, jestli nás někdo nezbije. No a nikdo. Takže to byla úplně balada, něco jiného, než to bylo tam. To bylo hrůza. To si neumí nikdo představit. Vidět svoji matku, jak se plazí na zemi, jak ju tam mlátěj za to, že donesla chciplý prase a nedala jim z toho. Ona to musela rozporcovat a každému dát. Bylo to hrozný. A když s náma maminka utekla, tak v tom vlaku, jak se s náma rozjel, tak jsme všichni plakali. „Maminko, kam jdeme?“ Nevěděli jsme, kam jdeme, ke komu jdeme. Co bude s náma? Jestli nás tam budou bít? Jestli tam budeme trpět? Toto, toto, teď jsme čekali u těch lidí, šli jsme ven, město. Samozřejmě Nymburk je větší městečko, že jo. Vyšli jsme ven a teď... Víte, sledovali jsme, kdo nás zbije. Dlouho jsem se bála všeho. Hodně dlouho, než jsme do toho přišli. Hodně dlouho jsem se bála přijít do toho života, jaké má být. Protože v nás to bylo pořád. Furt jsme to měli v srdci.

Nejdřív jsme byli v Nymburce a bydleli jsme u babičky, potom si maminka koupila baráček, tak jsme bydleli kousek u Poděbrad. Jmenovalo se to Opolánky, tak tam jsme vyrůstali jako děti, v tom baráčku. Maminka dělala v Agrostroji v Jičíně. Pak jsem tam byla zaměstnaná i já, brigádně,

jenom na úklid. No a spláceli jsme si ten baráček. A tam už nám bylo docela dobře, protože lidi viděli, že nemáme tatínka, tak nám nosili prádlo, to už byli Češi samozřejmě, sice jídlo ne, ale prádlo nám nosili, boty nám nosili, takže jsme měli. Maminka pracovala, splácela sama ten baráček, tak moc nám na jídlo nezbývalo. Tak jsme chodili na pole a brali jsme brambory, cibule, kvěťáky nebo co bylo na poli. Nosili jsme to domů, protože co bysme jedli.

Takže vy jste chodili kradnút.

Tak, museli jsme. Co jsme měli dělat? Maminka se bála, nám jako dětem nikdy nikdo nic neudělal, tak jsme chodily my děti. My jsme se z toho pomalu dostávali a začali jsme zapadat mezi české lidi. Naučili jsme se česky, já jsem hodně četla knihy, noviny, takže jsem do té češtiny zapadla.

V Čechách to už pak bylo takový jiný, to už byli taková civilizovanější lidi. Už nás zavolali, mamince říkali maďarsky Marčo, ona byla Marie, najedli jsme se u nich, vyspali jsme se, vykoupali jsme se. My jsme to nepoznali, že by nám někdo dal nebo že by nám někdo pomáhal, ne, až v Čechách. Maminka česky neuměla, pořád mlela maďarsky. Takže my jsme doma mluvili maďarsky, dotedka mluvíme maďarsky, když přijedu do Nového Bydžova, kde jsme měli dům. Maminka, když přišla v Novém Bydžově do obchodu, tak řekla: „Egy kenyér“, tak jí dali chléb. Už věděli, co to je. Anebo šla do samoobsluhy a nabrala si, co chtěla. My jsme ji naučili říkat tři. Ona bydlela ve Skřivanech, protože tam byla slepičárna, kde pracovala. Tak jsme ji taky chtěli naučit říkat „Skřivany“ a ona říkala: „Čivany“. Neuměla to říct. Lidi se jí ptali: „Kde bydlíte?“ „Čivany.“ „Ježišmaria, kde to je?“ Jednou jí jeden pán prodal skříně. Já jsem zrovna dělala v hotelu a brácha tam za mnou přišel, já jsem pila kávu po práci. Mamka tam přiběhla, celá udýchaná: „Pojďte domů. Musíte mi pomoci, pán mi prodal armádu.“ A všichni, co tam seděli, se jí začali ptát: „Paní Dómeová, na co vám je armáda?“ Ona mávla rukou a my jsme šli s ní. A já říkám: „Mamo,

co jsi to koupila?“ Maďarsky. Že skříně, tak to byla ta armáda, ona koupila almaru. Ona skutečně neuměla česky do poslední chvíle. Bylo jí necelých padesát čtyři, když zemřela. Ani si důchod pořádně neužila. Byly to dva měsíce, co dostala důchod. No a šla do nemocnice a tam zjistili, že má na játrech rakovinu. Vzali jí vzorky, všechno, a už nebylo pomoci. Takže zemřela. Můj tatínek měl taky rakovinu. Bojím se toho, abych to po nich nezdělala. Každý říká, že jsem po babičce, že jsem jí aj podobná. Ona byla jak Češka. Bílá, modrooká, světlá blondýna. Žádný barvy. A věřte mi, že já jsem zas neuměla ani slovo romsky? Ani slovo cigánsky, jenom maďarsky, až potom v Brně jsem se naučila. Dneska umím maďarsky, slovensky, česky a romsky.

Postupně jsme pak v Čechách už i slavili Vánoce, to už byl stromeček, to jsme viděli poprvé v životě, tak jsme z toho měli radost. Maminka nakoupila barevné papírky, koupila pět kilo nebo tři kila kostkového cukru a ozdobila s tím stromek, s tím cukrem. No a po Vánocích, po svátcích ten cukr uložila a měli jsme ho do kávy, do čaje a tak dále. To nebylo tak, abysme si koupili salóňky nebo toto. To kdysi nebylo. Cukr. A pomeranče na stromek, no když byly. Mandarinky nebyly, banány, to jsme vůbec nepoznali. Tak ozdobila stromeček. A byl hezkej. Potom už jsme měli i řetězy, to nás naučili dělat ve škole, barevný řetězy jsme dávali a měli jsme radost. Aj ty dárky jsme nějaký měli. My jsme to v životě nepoznali, jako děti. My jsme nevěděli, co to je dárek, co to je stromeček, co to je sytě se najíst, ne.

V sedmnácti letech jsem nastoupila do Poděbrad, učila jsem se na skláře. Rok jsem se chodila učit a pak jsem se zamilovala jak blbec, no a narodilo se mi jedno dítě. Mamka mě za to vraždila, no ale když už viděla břicho, tak co mně mohla dělat. Nadávala: „Budeš se starat sama o sebe a hotovo.“ No, taky jsem se starala. Šla jsem si do práce, pracovala jsem v Poděbradech ve sklárnách, neučila jsem se, ale pracovala jsem tam, u lisu jsem byla. Já jsem vyráběla nádherné skla, lisované, foukali jsme, popelníky a tak. Takže to bylo krásný. Vydělávala jsem si peníze,

vychovávala jsem dítě. Byla jsem u maminky. On byl zavřenej v kriminále. Maminka mně dala jednu místnost a starej se. Ona byla taky zastaralá Maďarka a to víte. Já vám to nemůžu říct, protože to je sprostý, co mně řekla. To vám neřeknu. Ona mně řekla: „Chtěla jsi chlapa, chtělas tamto, máš dítě, starej se. Já už jsem se o vás starala.“ Tak se nestarala. Jenom o to malý jo. Tak doopravdy jsem se starala sama o sebe. Moje dcera je dámská a pánská krejčí a syna mám vojáka z povolání. Já jsem jim dala školu do života, mojím dětem z prvního manželství.

No a pak jsem viděla ten můj těžkej život s tím člověkem, co jsem s ním žila, dvě děti jsme měli, dceru a chlapca. Dcera se jmenuje Ivanka, chlapec Richard. Po něm jsem mu jméno nedala, poněvadž s ním jsem se rozešla. Tři měsíce byl doma, fluktuant. Víte, co to je? Nechodil do práce. Tak ho zavírali. Mně to vyhovovalo. Já jsem se pak už potom odmílovala, no a byla jsem potom chvilku sama. Rozešla jsem se s ním nadobro. Ten grázl mě naučil. Von hlídal doma děti, dělal matku. Jak se to říká? Byl v domácnosti. A já jsem chodila do práce. Já jsem chodila do kravína, dojít krávy, přišla jsem v šest hodin, v pět hodin z kravína, vykoukala jsem se, dala do pořádku a šla jsem do hotela umývat nádoby. Přišla jsem domů, něco nachystala dětem a do kravína. Přišla jsem domů, v devět hodin, že jo, lebo jsem dojila krávu, nachystala dětem do školy. „Když chceš dělat maminku, tak dělej maminku, ale chci vidět vypráno, vyžehleno.“ On to dokázal, hlavně že nechodil do práce. No, na co mi byl? Máma mně za to nadávala. Jemu nadávala: „Ničíš mi dceru.“ Já jsem při něm vážila čtyřicet pět kilo. Já jsem vypadala, mladá holka, zničil mi život. No, pak jsem dostala rozum a říkám: „A konec.“ Začal mi dělat peklo ze života, tak jsem zůstala sama s dvěma dětma.

To už pak jsem si uvědomovala, že mám chlapa, který se o mě nestará, a že se musím starat já. V Čechách byla práce, že jsem mohla dělat, ale kdybysme dělali dva, tak jsme na tom byli lepší. Protože co já jsem brala? V kravíně jsem měla čtyři tisíce a v hotelu mi dávali dva a půl, tři a půl? Takže jsem měla peníze, za to se dalo žít krásně, oblíkat děti, žít

krásně. Jenomže von mě hodně mlátil. Von chodil domů vožralej, já jsem měla normálně nos tak, zlomil mi ho cihlou, mám v nose zlatý drát. Museli mi ho nějak nadstavit. To mi dělali v Praze Na Bulovce, abych se z toho dostala. A já jsem na to byla zvyklá, já jsem to čekala. Já jsem si řekla: „Toto jsem měla na Slovensku a to mám teď.“ A nebylo zastání, neměla jsem tam nikoho, tak si dovoloval. Mamka byla v práci, tak mě mlátil. Až pak mě navedla jedna paní, která tam bydlela. Ona říká: „Mařenko, proč si to necháš líbit toto? Přece jsi z masa a krve! Klidně zavolej policajty. A když to neuděláš ty, tak je zavolám já.“ A vona na něho doopravdy zavolala policajty. A oni mu dali týrání. Dostal dva a půl roku. Já jsem se vysvobodila, zkrátka jsem potom byla sama. Bála jsem se zůstat s chlapem. Dlouho jsem byla sama, dlouho, nechtěla jsem chlapa. On byl Čech, dokonce Pražák. Švehla. A moje mamka mi pak říkala: „Jaký jsi národnosti?“ A já jí říkám: „Maminko, Cigánka, maďarská Cigánka.“ A vona říká: „Tak si namluv Cigána. Uvaříte jednu bramboru a půlku dáš jemu a půlku sníš ty, ale budeš mít klidnej život.“ Toto mně řekla máma. Žádnýho gadža. Žádný gadžo s Cigánkou nezemře. Když s ní bude dva tři roky, tak stejně se rozvedou. A já jsem si to tak vzala k srdci, no a potkala jsem tady toho.

Potom jsem potkala tady pana Absolona a od té doby jsme spolu. Ten mě stáhnul do Brna. V sedmdesátým čtvrtým roce. No, jsem tady v Brně třicet osm let. S panem Absolonem jsem od čtyřadvaceti. To už jsem zůstala s ním. S tím prvním manželem mám ty děti, co jsou v Čechách. Ty mají svůj život, děcka. Jezdit za nima sem tam, nemám na to peníze, abych cestovala, kór v dnešní době. No a s panem Absolonem mám tři holky, on má kluka z prvního manželství. Vychovala jsem jeho děti, moje děti, co mám. Pan Absolon pracoval jako zedník, peněz bylo jak šupů, tady jsme se měli doopravdy dobře.

Já jsem myslel, že vona pořád na mě nadává, a vona nenadává.

A proč bych na tebe měla nadávat, když to je pravda? Chodili jsme

na odpolední čaje. On taky, no tak tam jsme se setkali. Jenomže potom, ta jeho manželka nám dělala problémy. Jenomže von nedovolil, ona jeho první manželka utíkala dětem a nechávala je do noci samotné. Tady je někde na fotce. Tady taková malinká fotečka. To byla jeho manželka. A on když viděl mě, tak se rozklepal. Já jsem měla pocad' dlouhý vlasy. Já jsem si je dělala do copu, a on když mě uviděl, tak samozřejmě zkameněl. Dvakrát jsem s ním tancovala. On byl takovej drzej a hned mě chtěl líbat. Jenže já jsem se odtahovala, samozřejmě. A on mně řek, romsky: „Ty budeš moja. Já už bez tebe žít nechci.“ No, tak jsme se otrkávali, otrkávali, asi rok. Otěhotněla jsem s Maruškou. Tak jsem s ním potom zůstala. Jeho manželka utekla s druhým chlapem, ona jich střídala jak boty. No a on potom říkal: „No, já s...“ Můžu to říct na rovinu? „Já s kurvou žít nebudu. Ty seš žena ke mně.“ A pak se mě zeptal: „A vychováš mi moje dvě děti?“ Já jsem se tak podívala a říkám: „Jo.“ Říkám: „Vychováme je společně.“

Jak můj první muž přišel z vězení, já už jsem byla s ním. A on zjistil, že je Rom, tak se odtáhl, on se bál Cigánů. „Máš Cigána?“ „Ano, mám. Jeho levá ruka je celej tvůj život. Celej tvůj život je jeho jedna ruka. Protože von pracuje, stará se.“ „Tak si zůstaň s Čobolákem.“ To bylo jeho slovo, tak Pražáci nadávali všem Slovákům. Říkám: „Já jsem taky Čobolák, já jsem taky ze Slovenska.“ A dal mi pokoj. V Brně jsem pracovala v kuchyni, na Ponávce jsem pracovala jako pomocná síla v kuchyni. Pak jsem si udělala nadstavbu. Pak jsem byla dietní kuchařka, no a pak dědek nastúpil na přidruženou výrobu a řek mi: „Pojd' tam, děláme byt.“ Tak jsem pracovala u zedníků. Normálně jsem prosívala písek, míchala maltu, vozila. Co bylo potřeba pomáhat zedníkům, tak to jsem dělala. Potom jsem otěhotněla s tou druhou dcerkou, s Katkou, a pak se narodila třetí holka, Deniska, no a já jsem těžce onemocněla na nohy. Přestala jsem chodit. A tak jsem práci nechala a od té doby jsem doma. Je to asi od osmdesátýho devátýho, devadesátýho, nebo kdy byl ten převrat? Nějak tak. Byl převrat, od té doby nepracuju, su na úřadě práce.

Potom ve čtyřiceti jsem začala dělat kartářku. Pokud jsem byla mladá, tak jsem to nedělala, protože jsem se styděla. Předtím jenom kamarádkám. Moje maminka byla kartářka. Je nás pět sester. A mamka, když byla v nemocnici, tak nám řekla, že já jediná budu kartářka. Nevím, jak na to přišla. Samozřejmě, já jsem ještě byla mladá, a říkám: „Já karty ne.“ A ona říká: „Jen si je vem, to tě uživí.“ Tak jsem si je vzala a schovala jsem si je. No a von mně pořád říkal: „Běž, dělej to.“ Tak jsem si vzala knihu a začala jsem se to učit. Jinak to nemůžete dělat, pokud se to nenaučíte. Taky jsem chodila do kartářského spolku. A pak jsem to začala dělat Romákům a oni mně říkali: „Ty, jak to všechno víš?“ Tak jsem se do toho pustila. Jak jim to vyšlo, tak jsem se do toho pustila. No, choděj za mnou, moc lidí. Včera jsem tady měla. Dvě stě korun je dobrých, ne? Kdo mi to dá zadarmo, za to už máte jídlo. Myslím si, že se to dá normálně naučit. V těch kartách je bod. Musíte poznat ten bod, co v tý kartě je. Potom můžete vykládat. No a ještě se nestalo, aby mně někdo řekl: „Nesplnilo se to.“ Takže su ráda. Nechválím se. Ať mě chválej druhý. Ale vím, že mi to vychází. Přesně. Já Romům nerada říkám, že se stane neštěstí nebo smrt. Bojím se jim to říct, kdyby se něco stalo, aby to potom nevyčítali mně. Já nechci Romům ubližovat. Bojím se, no. Tak takovýdle je můj příběh.

Jinak v Brně se máme dobře, měli jsme se dobře, až teď to ta doba trošičku zkazila. No ale přesto nehladujeme a nikdo nám neubližuje. Já přijdu k sociálkám, jednání mám slušný, jednání se mnou je slušný. Já jsem v životě nenadávala sociálkám nebo toto. Já dokážu všude slušně jednat. Protože já jsem tak vychovaná. Maminka mně dala za úkol: „Nelži, nekraď a nedělej drby. Tyto tři základní věci, pokud dodržíš, tak budeš dobrá.“ Tak to dodržuju. Mě nezajímá nikdo. Co vidím nebo slyším z druhýho, nezajímá mě to. Jo, mám ráda všechny lidi, či jsou bílí, nebo černí.

No, teď přišla taková doba, že jsme rádi, že máme co do úst. Protože doopravdy na sebe kupovat něco, to nemá ani cenu. To mně takto každý rok nakoupěj děti, no a mám to na celej rok a pak mi zase něco koupěj a tak.

Já kdybych mohl trošku tady do toho mluvit, já bych to měl dát trošičku na rovinu. Pro cigánské obyvatelstvo bylo lepší, když byly podniky státní, že byla pro nás práce. Tak nám ten systém, tých komunistou, jak se říká, nám vyhovoval z toho důvodu, že jsme měli práci. My jsme měli práci a bylo co jíst. Měli jsme děti, mohli jsme těm dětem dát, co ony chtěly. Dneska, když ta rodina nedělá a bere ty dávky, pár halířů, oni se ještě chválejí, kolik toho dávají, že? Já nevím, on bere sto sedmdesát tisíc platů, tady ten bere tři tisíce korun, řekněme, von má žít za tři tisíce korun celej měsíc a jemu nestačí ani sto sedmdesát tisíc. Voni musej ještě kradnúť, voni kradnou ve velkým, my kradneme v malým, že? My nejsme takový náročný. Že jo?

Víte, vona ta chudoba se zase vrací.

Ano, přesně tak, ta se vrací. Já ji pamatuji.

Vidíte, my jsme se odstěhovali, nedopadlo nám to. Všecko tam mám, zítra se teprve rozhodne, zda ten byt bude náš, anebo nám sežene jinej. Takže teďkom co, před Vánoce. Syn mi říkal, zůstaňte tu, tu uděláme Vánoce a v lednu už se přece byt najde. No. Mám v Novém Bydžově čtyři sestry ještě a dva bráchy. Ale oni žijou jinak, zkrátka. Oni mají svoje baráky pokupované, neplatějí nájem, zaplatějí si elektriku. Oni mají kamna na topení, koupějí si dřevo na zimu nebo uhlí. Všechny mají svoje baráčky. Chtějí, abych tam byla i já. Jenomže z Brna na takovou dědinu, já bych tam nešla. Už jsem si tady zvykla za těch třicet osm roků, no a tak běžte na vesnici. Tam jsou jiní Romové, jiné tváře, já už jsem zvyklá tady. Já už bych nešla nikam.

No ale můžu říct, Romové, co tady byli, ti byli vynikající. A teď ti přistěhovalci z východního Slovenska, co tady jsou, ti nám dělají ostudu. Ti jsou furt po kriminále, kradou, dělají zle. Ale nám dělaj ostudu, těm lepším lidem. Tady jsou Bagárovci, nikdo od nich zavřený nebyl. Horvátovci, nikdo od nich nebyl zavřený. Až teď ti přistěhovalci. Přijdou, doma nic

neuměj, nevědí, neuměj se přizpůsobit a potom nám dělají ostudu. To je všechno. Víte? A my se máme stydět za nich. Jenom kvůli nim nás každý hází do jednoho pytle. Já jsem minule volala na byt, někde tady na Cejlu, a ten pán mně říká: „Jste Romka?“ Já neumím lhát. Já jsem řekla: „Ano, ale my jsme dva starý lidi.“ „Nezlobte se, paní, na nás. My máme takový ponaučení, že Romy nebereme.“ Já jsem toho pána přes telefon neviděla, ale sama jsem se styděla za to slovo, když mně toleto ten pán řekl. Tak to není jenom tak. Oni jdou do bytu, nezaplatějí a utečou. Já, než jsem se odstěhovala, tak jsem řekla paní majitelce: „Všechno vám vyplatím a stěhuju se.“ Vyplatila jsem a vona mi ještě vynadala. „Paní Absolonová, proč jdete s nemocným člověkem na zimu? Kam jdete? Dyť tady zůstaňte.“ Já jsem udělala takovou hovadinu. Poslechla jsem dceru. Říkám: „Tak na Cejlu mi bude dobře.“ Dobrý no, tak je byt na Cejlu a my jsme tam přišli teprve teď. Protože ta paní, co tam bydlela před náma, je u nějakýho Brikonu, to je elektrárna. A my jsme to odmítli, že my nechceme, my chceme E.ON. No a vona to tak rozvrtala, že nám ten byt nechce dát. Ona už je zpolovic odstěhovaná, ještě nějakých pár věcí tam má, ale že dokud jí nepřijde odhlášený ten Brikon, tak že bude v tom bytě. Ale elektrika je už na manžela, oni už svítějí na manžela. Zítra se to rozhodne. Ten správce, tomu je asi dvacet dva roků. Víte, co mu řekla ta ženská? Aby zjistil, jestli nemáme dluhy. Přece na to nemá právo. A že bude zjišťovat, jestli my máme dluhy. Dneska má celej svět dluhy. Celá republika má dluhy, dneska našli prezidentovi dluhy. A von chce hledat naše dluhy? Exekuce naše? To je přece blbost. Tak jsme si vzali z IQ Roma právníka, aby to s náma vymyslel. Nemůžeme si nějak pomoci. No jestli zítra dostaneme smlouvu, tak já ji vykopnu sama. I když neumím být zlá, tak dokážu bejt už taková. Řeknu jí: „Nezlobte se, ale ven. To už je náš byt. A svítíte na máho manžela.“ Jej syn tam má nataženou elektriku. Na trubce má natažený plyn. Jen co odejde, v tu ránu ho udám. Jak může krást na černo plyn? Když já poctivě platím, tak ať platějí i oni.

Dcery to vědí, jaký jsem měla život, ale vnoučata ne.

Tak prostě takovej jsem byl,

Příběh pana Vladimíra Gabča, narozeného v roce 1952 ve Spišských Tomášovcích, nyní bydlištěm v městské části Brno-střed

Vyprávění pana Gabča doplňovala jeho manželka paní Vlasta Gabčová.

My to dětem ani moc nechceme říkat. Ještě moje děti, ty jsou starší, já mám dceru, ta má padesát roků, tak ta mi to věří. Ale ty mladší, když jim to říkám, tak oni si myslí, že si vymýšlím.

My jsme byli taková vyplašení, ale oni jsou dneska taková jiná, mají úplně jiný způsob života. Mají všechno. My jsme neměli nic. Už jsou dneska civilizovaná a už by dneska takový život, jaký jsem měla já, nechtěli.

Kde budeme hledat tu výchovu? No v rodičích. Když já si někoho vezmu, tak se budeme radit. My jsme se radili, co bude a jak budeme žít a tak dále.

Já jsem šťastná, že já jsem moje děti vychovala.

Že jsme naše děti vychovali.

Pocházím z vesnice Spišské Tomášovce, okres Spišská Nová Ves. Doma, doma. Doma jsem žil poctivě. Doma jsem musel od mala pracovat, měli jsme pole. Měli jsme gazdovstvo. Ráno jsem šel do školy, přišel jsem ze školy a už jsem musel pracovat. Na dvoře, na pole jsem musel jít, starat se o prasata, o krávy, o koně, o všechno jsem se musel starat. O slepice, o husy, o králíky, o všechno. Dvůr jsem musel poklidit, hnůj jsem musel. Do osmnácti roků, do té doby, než jsem šel na vojnu. Musel jsem dělat.

Bylo nás pět. Brácha se v té době učil na vysoké škole zemědělské, jeho tata nenechal dělat. Jemu tata říkal: „Ty se uč.“ Starší švica se učila za švadlenku, u nás se říká krajčírka, tady po česky švadlenka. Tak té taky říkal: „Ty ne, ty se uč.“ A já jsem byl po nich třetí, tak já jsem musel všechno. „Ty běž tam, ty běž tam, ty toto udělej, ty toto udělej.“ A když jsem neudělal, nedostal jsem najíst. Ale je pravda, že jsme měli každý svůj pokoj. Po válce v pětáctýřicátém jsme došli z vojny a v šedesátých letech už jsme měli čtrnáctkrát jedenáct čtverečních metrů postavený barák a každý děcko mělo svůj pokoj. A když mama došla z práce a viděla, že mám v pokoji bordel, tak jsem byl bez jídla, a zaracha. Takhle to bylo, takový život. Každý děcko muselo vědět, proč to jídlo dostává. Ano, byly tam rodiny, který tak nežily. To se najde všude, takový lidi. Ale ti lidi, kteří byli slušní a chtěli z toho života mít něco, tak museli toto dělat, jinak by to neměli. Já jsem si jako děcko kdykoli šel do obchodu a koupil jsem si bonbóny. A ty druhý děcka, který takový život neměly, tak si kupovat nemohly. Kdykoli jsem řekl mamě nebo tatovi: „Tati, dej mi dvě koruny,“ to byly v té době peníze, koruna nebo dvě koruny, tak on mně kdykoli tu pětikorunu dal. Lebo věděl, že pracuju, starám se.

Jak se po válce otevřely podniky, tak tata nastoupil v městském stavebním podniku a tam dělal zednického mistra. Každý rok měl pod sebou třicet čtyřicet učňů. A já, jak jsem vychodil základní školu, šel jsem k němu za učně taky. Vyučil jsem se a myslím, že to bylo v šedesátém devátém, pak jsem byl na vojně a v sedmdesátém prvním jsem šel do Prahy na přidruženou výrobu. To byl takový podnik, se kterým jsme chodili dělat po celém Československu. Chodili jsme

pracovat jsem musel

do Prahy, do Ostravy, do Kolína, do Pardubic. Jednou nás poslali taky do Brna, měli jsme ubytovnu v Obřanech. Byl jsem mladej, po práci jsme večer chodili na zábavy a tam jsme se seznámili a od té doby jsem tady, od sedmdesátého pátého roku. Šestého jedenáctý devatenáct set sedmdesát šest jsme měli svatbu.

Když jsem já pracoval ve státním podniku, tak se tam vydělávalo dva a půl tisíce, osm set, jak kdy. Ale na přidružené výrobě, tak tam se dostávalo pětadvacet procent z výdělku. To znamená, že když jsem za měsíc udělal řekněme sto tisíc, tak dvacet pět tisíc bylo mých a sedmdesát pět tisíc bral ten podnik. Ale to byly čisté peníze, zdaněný. Takže to bylo tak, že lidi, kteří v té době pracovali a chtěli, tak ti se měli dobře. Byli lidi, kteří nechtěli, ale ti jsou i dnes. V dnešní době je ale horší to, že jsou lidi, kteří chtějí pracovat, ale nemají práci a nemůžou se do ničeho pouštět. A když práci najdou, tak jim ten podnik nedá osmdesát korun na hodinu nebo stovku, ale dá mu čtyřicet padesát korun. Jenom kvůli tomu, že je Rom.

Když se nám narodil první syn, už nežije, umřel nám, tak jsme pár měsíců bydleli u mojih rodičů. Ale žena tam nebyla zvyklá, tak jsme se dohodli, že se vrátíme zpátky sem do Brna.

Mně tam bylo strašně smutno. Nemohla jsem si zvyknout, něco mi tam chybělo, kdybych tam byla i deset roků, tak bych si tam nezvykla. I když jsem s ním byla vdaná, něco mi tam chybělo. Mně tam chyběli moji rodiče. I když s jeho maminkou jsem si rozuměla.

Ona měla takový zvyk, že od pondělka do soboty pracovala a v sobotu večer uklidila zahrádku před domem. V neděli ráno se šlo do kostela, přijde se z kostela, lidi se naobědvají a sednou si ven na lavičky. Člověk na vesnici, i když má ještě gazdovstvo a musí i doma dělat, tak se těší na tu neděli, že se odreaguje. Nemá takové stresy jak ty lidi tady ve městě. Tady jsou už i děcka od mala stresované, nervózní, to je k ničemu. Ale za to můžou rodiče, nedají děcku ani kulturu, ani charakter. Já že budu inženýr a budu chodit v kravatě a moje děcko bude sprejovat fasády? Tak na co jsou jim ty tituly? Jenom na krádež a na zbojničení, všechno ku mně.

Jak jsme se vrátili do Brna, dostali jsme byt na Francouzské. Tehdy existovaly ještě novomanželské půjčky, tak jsme si ji vzali na třicet tisíc a zařídili jsme si byt. Já jsem potom nechal zedničiny, začalo to tam haprovat, a šel jsem tady

v Brně na železnici. Dělal jsem traťového dělníka, tady jsem měl úsek a jezdili jsme každý den až na Kúty. Pracoval jsem tam třináct roků. Trhal jsem staré koleje a nové jsem montoval místo nich. Říkalo se tomu rychločeta a byla to taková práce, že jsme museli dělat i večer. Museli jsme pracovat i celou noc, dokud jsme to nedokončili. Někdy nám to trvalo, třeba výhybka dva dny. Párkrát se mi stalo, že jsem nastoupil do práce v pondělí a domů jsem přijel až v pátek, v kuse jsem dělal. Pršelo, sněžilo, to bylo úplně jedno. Ona se starala o děcka a já jsem prostě musel jít do práce.

Já jsem měla děti a musela jsem se o ně starat, když šel do práce. Měla jsem pět dětí, ale často jsem bývala nemocná. Furt jsem byla po nemocnicích a on se pak staral o děti i o práci. Nebylo to lehký. Rodiče jsem měla tady, ale už byli starší, tak jsem se spíš já starala o ně. Sice to bylo pro mě těžký, ale zvládala jsem to, musela jsem to zvládat. Jinak to nešlo. Pak, když už jsem na tom byla líp, tak jsem si našla práci ve Zbrojovce a děti jsem dala do školky. A v té práci jsem se taky trochu odreagovala. Vydřela jsem tam čtyři roky, ale pak jsem zanesla papír na osobní oddělení péče o děti, protože to nešlo, protože on chodil později domů.

Já jsem na ni hrdý, co bych bez ní dělal. Věděl jsem, že když mám novomanželskou půjčku, tak že tu půjčku musím splatit. Věděl jsem, že nikomu nic na světě nechci být dlužen. Věděl jsem, že mě moje rodiče naučili poctivě a tvrdě žít. Já mám moje děcka vychované taky tak. Jak se říká v Božím slově: Pokud jsi děcko, přemýšlíš jako děcko, činiš jako děcko. Ale pokud jsi dospělý, přemýšlíš jako dospělý a činiš jako dospělý. To znamená, že na to ti dal Bůh rozum, abys rozeznal, co je dobro a co je zlo. To znamená, že když já pracuju a hledám si práci a chci pracovat, tak musím tu práci najít, protože vím, že když budu doma, z toho života nic nemám.

Na Slovensku jsme naposledy byli, jak mně umřela máma. Kdy to bylo? Tak sedm roků.

Dvakrát jsme tam byli. Ještě jak umřel švagr.

Ano, tak pět nebo šest roků to je. My se střetáváme málokdy. Když se něco stane, tak někdo zavolá, oni přijdú nebo já tam, ale jinak ne. Jak jsem říkal, my

jsme naučení dělat a oni taky tak. A teď je to ještě horší, že jak na Slovensku práce není, tak oni ještě jezdí po Čechách. Takže chlapi třeba nejsou doma celý měsíc. A jenom sestry jsou doma.

Toho domu, co jsme s otcem postavili, jsme se vzdali. Brácha, ten, co je inženýr v zemědělství, se baráku vzdal, žije v Pardubicích a tam má svoje bydlení. Já jsem došel sem, tak já mám tady. Třetí sestra, ta bydlí v jiné vesnici na Slovensku, taky má svůj barák. Čtvrtá švica žije v Popradě a tam má panelákový byt. Takže akorát ona nic neměla, tak jsme se sešli, napsali jsme plnou moc a všechno jsme nechali napsat na ni. To tak u nás chodí, že jeden druhému pomáháme. My nejsme jeden na druhého závistiví. Spíše je nám druhého líto. Víme o sobě, že nás zplodili jedni rodiče, a ti rodiče nám dali určitou část školy svého života. A to, i kdybysme se snažili ten život odbourat nebo ztratit, tak to nejde. To už je zakořeněno v nás, to už máme v krvi. Že jsme takoví, prostě že máme lidi rádi. Ale odved' si to, co ve svém životě máš. A jestli se budeš ve svém životě flákat nebo nevíš, proč žiješ, tak běž pryč. A tým to hasne.

V Brně teď žiju na Bratislavské. Já tady v domě s nikým nemluvim. Jdu ráno do práce, pozdravím, ale kamarád tu s nikým nejsem. Za komunistů, ježišmarja, to tady byl pořádek. Tady přímo v domě bydlela paní Hladká, její manžel i syn dělali na ropných vrtech, v Sýrii, v Kuvajtu. Takže ona tu byla sama a my jsme bydleli na pavlači tam v rohu, jak jsou ty schody. Měli jsme dvě děcka, holku a kluka, a když jsme potřebovali jít v sobotu na nákup na celý týden, tak ona došla.

Hlídat děti.

A bylo to. A to byla dáma, prostě dáma. Bydlela tady hned po válce. A ona byla taková, že se tady s nikým nekamarádila, jenom prošla a pozdravila. Ale mě poznala, jaký jsem, a měli jsme se pak už rádi. „Jdeš na nákup? No, tak mi nech klíče, já pohlídám děcka.“

Tady bylo kdysi dobrý bydlení, ale dneska ne.

Dřív tady byla domovní důvěrnice, a jak děcka hodily papírek nebo já nevím co, tak už napsala papír a rodiče šli na trestnú komisu na výbor. A zaplatili třeba k nájmu pět set korun navíc. V sobotu večer, tam, jak jsou ty stromy, tak tam byl

ohýnek, lavičky jsme si udělali a vždycky jsme si udělali u stromu táborák, pekly se párky, popíjeli jsme vínečko, slivovičku a to byl ten život, klid, klid. A jak přišla ta demokracie, tak je humbuk. To je ještě horší než v prelese.

Ty malý děti to dělají hodně naschvál. Jako tady sousedka, prostě si nedává na ty děti pozor. Já když si chci jít ven na balkon vypít čaj, tak nemůžu. Ony, přestože bydlí tam, tak si přijdou sednout nadržo až sem a vy máte po chuti. Nemůžete se ani tomu čaji věnovat, abyste si ho vypila, vychutnala. Nemáte šanci.

To nejsou sousedi, já nemůžu člověka odsuzovat, ale to se nedá vydržet. Já nevím, odkud mají tu životní mentalitu, já nemůžu pochopit, jak oni mohli vyrůst. On ví, že máme domovní řád a že v deset hodin je domovní klid a že se nemá rušit. Ale i přes den, soused normálně začne křičet, rádio na plné pecky, tady slušný člověk ztrácí osobní svobodu. Tady člověk nemá klid. Vždyť já platím nájem za slušné bydlení, proč já platím nájem? A to slušné bydlení tady nemám. A když to člověk těm pánům řekne, nemají zájem. Zajímají je jenom peníze. To dělá město. Jak jsem říkal, já nerozeznávám lidi podle barvy. Já беру člověka takového, jaký je. Ukaž mně, že umíš žít, a seš můj. Já to srdce seberu a dám ti. Já chápu, že oni na měště, když umísťujou člověka, tak nerozeznají, jaký je. Ale myslím si, že to je chyba, že všechny hned dají sem: „Jó dobrý, na jednačtyřicítce je prázdná byt. Běžte tam.“ Kdyby rozmísťovali po jedné rodině, po dvou ty Cigány všude, tak by se naučili žít. Nebo kdyby byl tady na Francouzské a ti nájemníci by viděli, že ta rodina neumí žít, tak by napsali na město a už by šel. A pak by výbor věděl, že to není dobrá rodina. „Dobře, nejseš dobrá rodina, tak půjdeš bydlet mezi samý takový, jako seš ty. A jestli se nepolepšíš, ukaž mně papíry, nebo já si zjistím, teďka jsou počítače, odkad' jsi došel. A jó, ty seš ze Slovenska. Ty seš z Malej Ameriky? Tak běž zpátky tam, odkad' jsi došel. Když neumíš žít, běž zpátky tam.“ A tým by to haslo. To je jednoduchá věc. Ale oni se o ně nestarají. A to je jejich majetek a oni by se o to měli starat, město. Kdepak, je zájímají jenom finance.

Život byl lepší než teď, člověk neměl strach. Odpracoval si osm hodin a mohl chodit, kam chtěl. A v tejto době má člověk strach nechat děcko na ulici. Teďka vlastní rodič zabije svoje děcko, taková je teď demokracie. Předtím to nebylo. Předtím si sousedi navzájem posílali jídlo. Tak se měli rádi. Ale teď ne. Teď je samá závist, samá podlost, samé vraždy, samé znásilnění. A kdo to udělal? My sami lidi, tu demokracii jsme si udělali my. Sami jsme si tu demokracii přivolali.

Příběh pana Františka Tuleje, narozeného v roce 1953 ve Slovinkách, nyní bydlištěm v městské části Brno-střed

Předtím museli lidi pracovat, a když nepracovali, tak nejedli. A přišli policajti a hodili těm lidem příživu. A šli do lochu. A v lochu museli pracovat a posílat peníze rodině, aby měla rodina z čeho žít. Ale teď ne. Teď takový člověk, který má deset patnácti roků odseděné a nemá kde bydlet, tak pro něho je lepší být tam. Je v čistém, dostane najíst, tak co. On přijde dom, začne to znovu dělat a za čtrnáct dní je zpátky.

Ještě vám řeknu, co se mi jednou stalo. Zavolal mě v práci vedoucí. „Ladi, prosím tě, běž do Komína do těch unimo buněk za stavbyvedoucím, řekni, že tě posílám, ať ti dá výkresy a ať ti ukáže parcelu, kde budeme stavět rodinné barák.“ Já říkám: „Dobrý.“ Tak jsem vzal telefon, sedl jsem do auta a davaj do Komína. Přijdu tam, zaklepu slušně a říkám: „Dobrý den, hledám toho a toho.“ „No, to su já.“ A von, jak mě viděl, tak tak ruky a: „Ájajajáj, ne ne né.“ Já mu říkám: „Co řvete? Já jsem slušně zaklepal, slušně jsem pozdravil. Proč řvete? Udělal jsem vám něco? Můj šéf mě posílá za váma, že mně máte dát výkresy a ukázat parcelu, kde budeme dělat.“ „Né, ne, ne, né.“ Tak říkám: „Dobrý, nechcete, nechcete.“ Zapnul jsem telefon a říkám šéfovi: „Martine, prosím tě, on na mě řve. Já z něho dostanu infarkt. Pro nic za nic začne řvát a říká, že má se mnou zkušenosti. A já nevím o ničem.“ A ten můj šéf říká: „Dej mi ho k telefonu.“ Tak jsem mu ho dal: „Promluvte si.“ A ten můj šéf mu do telefonu říká: „Okamžitě mu dejte ty výkresy a ukažte mu parcelu, a jestli ne, tak já tu vaši objednávku zruším a zaplatíte penále.“ Položil telefon a já jsem ten telefon sebral a šel jsem ven do auta. Říkám: „Nashle. Nemá cenu se s váma hádat. Vidím, že jste prostě na hlavu. Já mám lepší charakter.“ Nastartoval jsem auto a jel jsem. A on potom ještě zavolal šéfovi, že jsem ujel a že mě má poslat, že mně ty výkresy dá. Tak šéf mi volá: „Ladi, prosím tě, vrať se, otoč auto a vrať se zpátky a on ti dá ty výkresy a ukáže ti.“ Já říkám: „Ne, už nejdu. Když tak ráno se tam stavím, ale teď už se neotočím a už tam nepojedu.“ Normálně, já su černej, ale dostával jsem z toho všelijaký barvy. Prostě tak poniženě jsem se cítil, že to nebylo možný. To je prostě hnus, jací jsou ti lidi. A potom se diví, že si to nějaký Rom nenechá líbit a že mu ublíží a ještě z toho má průser. Ale já říkám tak, dej pokoj, budeš mít taky pokoj. Neotravuj a von tě taky nebude otravovat. To je celá logika života. Buď slušný ke každému.

Vyrůstal jsem na Slovensku v banické obci Slovinky. Slováci, ale Cigáni jsme, no. Byly tam železorzudné baně, jediný podnik, tam jsme všichni pracovali, já jsem od začátku věděl, že tam budu mít práci. Jezdili k nám za práci i z jiných vesnic, byl to dobrý podnik, každého tam práce bavila. Dováželi a odváželi je tam autobusy každý den. Bylo tam přes patnáct set dělníků v dolech a v závodě se dělalo všechno možná. Já jsem dělal na povrchu a sourozenci taky dělali v báni. V patnácti jsem skončil ve škole, nešel jsem do učení a pak už jsem dělal furt. Lebo mě brali za baníka do Ostravy a táta říkal: „Za baníka půjdeš do Ostravy, když tady máme báni? To není žádné učení, na co matura.“ No, tak jsem nastupil na závod a osm hodin každý den odpracoval. Bral jsem osmnáct devatenáct stovek. V šest hodin už jste museli být v práci, a kdo se opozdil o pět minut, musel odpracovat hodinu navíc. Přišel jsem domů a co na vesnici? Kamarádi, kamarádky, v létě jsme měli svoje místo na náměstí, tam jsme pokecali a sem tam do kina, tak dvakrát týdně tam dávali filmy za korunu. No a o půl desátý už doma, spát a ráno zas do práce. A tak dokola.

Od patnácti jsem furt dělal

Pak, když už jsem měl děcka, musel jsem se ohánět. Jel jsem i do Chomutova a tam jsem byl rok jako stavební dělník, ale pak jsem se zase vrátil. Ve Slovinkách jsem dělal jako katriska ve firmě Gatro, vykládky na vagóny. Odpracoval jsem svých osm hodin a kolikrát jsem ani nešel domů a už jsem šel na večerní vykládku. Furt jsem si přivydělával, když jsem si chtěl lepší žít. Já jsem byl věčně v modrákách, a když jsem byl doma dvě tři hodinky, tak to bylo moc. Prošel jsem všelijaký práce, lesní, stavební, zednické, truhlářské, báňské. To všechno bída naučila. Každý si sám stavěl své baráčky, proč by měli platit. Po jiných vesnicích volali, tam sis přivydělal soboty, neděle a taky někdo řekl, pojď mi pomoci olakovat to a to, jednu místnost a nebo zvenku, tak to jsme ještě s jedním měli furt fušky, dva jsme byli, ale to jsme nebrali jak dneska, to bylo sto padesát korun, dvě sta korun na den, ajajaj.

Postavil jsem si tam svůj domek. Měli jsme tam dvoreček, děcka neměly kam utíkat. Když jsme se odstěhovali, nechal jsem ho synovci. Dalo se to, sice nebyly takový platy jako dneska, ale zas nebyla dražota. Kdo

uměl žít, postavil si baráček. Kdo ne, jen se díval. A tak je to i dneska. Kdo chce, bude dělat, kdo nechce, nebude. I dneska mají lidi pohodlí, ale já si myslím, že tuhle generaci nic dobrého nečeká. Jsme jako na bažinách. Měsíc dva nezaplatíte nájem a už jste venku. A nevíte co. Jídlo je drahé, člověk si dneska moc nemůže vyskakovat. Synové podnikají a nevyskakují si. Akorát z ruky do huby mají. A ještě přijde konec roku a musí odvádět velké daně. Akorát se nadřou. Možná že velké firmy, ty ještě prosperují. Oni kupují velké majetky, mohou si to dovolit. Ale takový drobný podnikatel, to nemá význam. Vzpomínám si, že když jsem v šedesátém druhém začal pracovat v přidružené výrobě, vydělal jsem si tehdy patnáct tisíc. Dělal jsem v Novém Jičíně na stavbě, v družstvu, ty prosperovaly. Dělal jsme tam s bratry, chodili jsme raz do měsíce na dva tři dny domů a zase zpátky. Byla to tenkrát hezká doba. Dneska když půjдете dělat do závodu, dostanete minimální plat osm tisíc. I za nás, když jste dostali více v Čechách na přidružené výrobě, tak lidi z bání utíkali. A když padl režim, všichni šli pryč do Čech. Tady v Čechách byly odjakživa, ještě i za komunismu, lepší podmínky, lepší než na Slovensku. A o hodně lepší platové podmínky byly tady v Ostravě, tam byly uhelné bány, tam vydělávali pět šest tisíc; u nás byly železorzudné bány, uran, to jsou horší bány a vydělávali tři, tři a půl,

takže tady v Čechách byly odjakživa lepší podmínky na práci. Když táta ještě žil, jezdil jsem na Slovensko každého půl měsíce. To bylo tak do devadesátého osmého roku. Teď jsem tam zas nedávno byl a už bych tam nevydržel. Teď ještě, jak tam mají euro, je to tam ještě horší. Kdo chce ve Slovinkách pracovat, najde si práci jedině v lesích.

Do Brna jsme došli v devadesátém druhém. Proč jsme došli? Došli jsme kvůli tomu, že přišla ta revoluce. Sametová, říkají. A bylo to. Začali zavírat závody, všechno možný, práce nebyla. Závody pozavírali, zrušili, propouštěli, tak to bylo. Museli jsme odejít kvůli práci. Manželka tady měla tátu, ten tady odešel hned po válce, a taky sourozence, tak jsme šli za nima, bo tady byla práce. Radili mi, ať seberu děcka a odjedu, lebo tam to bylo západisko, východoslovenský kraj. Tam už práce nebyla. Že jsem přišel do České republiky, lituji i nelituji. No, co jsem měl dělat. Musel jsem kvůli děckám. Děcka v Brně nastoupily do školy, vybavilo se občanství, našli jsme si byt. Chodily do školy tady na Starou, nechodily do zvláštní školy, dostaly na Slovensku nějaký papír a tady je hned dali do té školy. Dneska tady

každý Rom chodí do zvláštní školy. Všechny moje děcka dělají, podnikají, my jsme takoví byli od začátku, málokdo je na podpoře. Nejstarší už byla venku ze školy, nedoučila se. Druhý syn taky ne, to už tady přepadávali ti skini a já jsem musel robit, neměl jsem čas lítat do školy, abysem je hlídal. Postupem času jsme si našli práci. Já jsem nebyl na pracáku, dělal jsem hned. Švagr, který tady už byl, tak podnikal, začínal jsem u něho, synové kopali se mnou. Jeden krompáč jsme za tři měsíce zničili, museli jsme pořád kupovat nové nářadí. Manželka nastoupila v romském středisku, pracovala tam sedm let. Od rána do večera jsem dělal kopáčské práce, zednické práce, všelijakou práci, co přišlo.

Dživipen. Dživipen jsme měli lepší za komunistů. Ať si každý mluví, co chce. Měli jsme se lepší, lebo každý musel dělat. Nevěděli jsme, co je to podpora, co je to ta nezaměstnanost a takový věci, nebyli bezdomovci. Když měla ženská odrostlý děcko, šla do práce. Chlapi museli tak jisto dělat. A když si vybírali práci, kam nastoupí do závodu, museli do pěti dnů nastoupit. Kdo nedělal, byl příživník, byl za to potrestán. No a dneska vidíme, co to je ta demokracie. Vychovala už jednu generaci, a co z nich je. Samý lajdák, samé drogy, umí jenom krást. A kvůli čemu? Kvůli práci. Nemají zaměstnání, nemají nic. Ta dnešní mladá generace nemá žádné

předpoklady, nemají žádný život. Předtím to bylo lepší než teď. O tom se vůbec nedá mluvit, jaký je teď život. Rom se nedostane nikam, na dobrá místa se nedostane. Jenom přes známosti a takový věci, přes výběrový řízení se nedostane nikam. Když vidím nějakou práci, posílám děcka, běžte se podívat, zeptat. Ale firmy dneska často vezmou, jen aby se něco dodělalo, a konec. Dneska dělají a zítra nemusí. Mám z toho strach, že zůstanou bez práce a budou mít život bleďý. Dneska není jistota, předtím jsme měli furt jistotu. Člověk jak má práci, tak má všechno. A jak nemá práci, nemá nic. A ta demokratická vláda neukazuje nic dobrého. Jedna generace už je úplně zkažená, jenom čekají na podporu, samý kriminál, samé herny. Ve vládě pletou bič na chudáky a pak se to přenáší na magistráty, na město a město s náma dělá všechno možný. Mateřský a dávky zkracují, tlačí nás dole, takže teď je to o tisíckrát horší, než to bylo za komunistů. Přitom oni kradou ve velkém, miliardy jim tam lítají, ale tlačí na nás chudáky. Já mám strach z toho, co bude dál. Dneska i ti, co jsou vyučení, mají maturitu, práci nemají. Já znám jednoho člověka, který byl milionář a během pěti šesti let je na mizině.

Já se chovám pořád stejně, ale v dnešních podmínkách jsem na tom o moc horší. Kdyby se nic nezměnilo, jsem už dneska velký podnikatel. Předtím se žilo lehko, odpracoval sis svých osm, osm a půl hodiny a byl jsi v klidu. Měl jsi volno, žádné starosti. Akorát že jsem byl na Slovensku na vesnici, tak jsem se musel postarat o tu zimu. Abysme měli dřevo a uhlí, abysme nemuseli v zimě chodit do lesa. A kdo byl přes rok líný, tak musel v zimě chodit do lesa. Ale kdo si uměl uspořádat život, měl se dobře. Měl třeba i nějaká zvířata, prasátka. My jsme nevydělávali moc peněz, osmnáct set, dva tisíce. Ale to byly tenkrát jiné peníze. Rohlík stál dvacet halířů, mlíko čtyři koruny, chleba šest. A když jsme k tomu měli prasata, bylo dobře. Dneska je všechno drahé. Z podpory zaplatíš nájem, elektřinu, plyn a kolikrát ti už nic nezbyde. Však kolik rodin tady jsou bezdomovci. A jak potom mají vyhovávat svoje děcka? Jak mají ty děcka chodit do školy?

My jsme se odsud nikdy neodstěhovali, protože je to tady levné. Měli jsme štěstí, že známé umřela babička a neměli na pohřeb, tak jsme jim to zaplatili a dostali jsme od nich byt. Máme tady práci a jsme tady domovníci. Ale na začátku to tady byla katastrofa, ten hluk, to byl postrach města.

Já si z dětství pamatuju, že všechny svátky a výročí jsme slavili celá rodina. A děláme to tak i dneska. Co se mě týče, u nás doma se ještě tradice

dodržují. Nevím, jaké tradice mají jiné rodiny, ale co já děckám řeknu, to dodržují. Mají ve mě důvěru a já v nich. My si nic netajíme. A co máma řekne, to musí sedět, to je jinačí morálka. Ona je přísnější než já. A mně to tak vyhovuje, u nás doma co táta řekl, to sedělo. Všichni poslouchali, i nevlastní děcka, jak hodinky. Dneska můžete někomu stokrát říct a oni furt stojej. Když je u nás oslava, tak jsou tady obrovský stoly, spousta dětí, to byste nevěřili, kolik se sem vejde lidí najednou. Teď už plánujeme, že příští měsíc zase uděláme zabijačku. Aspoň dvě prasata. Přijdou dva bratři a čtyři sestry od ženy, děti půjdou do pokoje a my tady budeme pracovat. Uděláme jitrnice, tlačanky a pak se bavíme až do rána. A jak jsem dal na Facebook fotky z naší zabijačky, hned mi na druhý den známí volali, jak jsem to a to udělal. Můj kamarád Ignác Zima, ten je taky pořád na internetu. Máma umí i pravý romský pirohy, ale my raději maso. Snažili jsme se vždycky, aby se i děcka měly dobře, aby nebyly hloupé. Ale nikdy jsem se gadžům nepoddal, pořád jsem byl lepší než některý gadžo.

Pokud žijeme a jsme z masa a kostí, tak ten hřích dělat budem

Příběh paní Vlasty Gabčové, narozené v roce 1954 v Brně, nyní bydlíštem v městské části Brno-střed

Můj otec přišel z Chrasce a máma z Nové Vsi. Otec i matka prožili obě války, v té druhé byli zavřeni tam, kde mučili lidi, v lágru. Ale s máma o tom nemluvili. Víam jenom, že matka byla ostříhaná. Dělal práci, matku zavřeli a otec potom utekl do nějakého úkrytu.

Když jsme přišli na svět, tak jsme bydleli po statcích. Rodiče se sem do Čech přistěhovali, aby tady pracovali. Doma na Slovensku nebyla práce. Byli jsme v Sokolnici, v Novém Městě na Moravě, Rychnově. Všude, kde se dalo, tak jsme chodili za prací. I my jsme s nima chodili. Bylo nás dvanáct sourozenců a jeden nám umřel. Pamatuju si, že tam byl takový gadžo, vedoucí, co nám všem Romům dal ubytovnu, a bydleli jsme na ubytovně. A všichni chlapi chodili do práce a ženy doma vařily. Některé ženy pracovaly jako muži, s nima.

Otce jsme měli dobrého, on na nás dělal, on chodil na manévry. To mi bylo asi šest roků, vždycky přišel domů, dal nám takovou koledu a vyprávěl nám, co dělal u gadžů, ruce a nohy nám hladil a vykládal nám, jak byl mladý. Měla jsem moc hezkého otce, když byl mladý. Matka nepracovala, matka byla doma, ona byla pořád těhotná, starala se o děti, dvanáct dětí měla. Neměli jsme špatné rodiče. Ale co, rodiče jsou, jací jsou, my jsme je měli rádi takové, jací byli. Dneska si svoje rodiče ctím. Nechovali se k nám vždycky jaksepattí, ale my jsme je měli rádi. Starali se o nás. Nemůžu si na ně stěžovat.

Já jsem v Brně od mala. Vyrůstali jsme tady v chudobě. Matka pracovala v Chiraně, otec v První brněnské strojírně. Málo peněz dostávali, platili špatně. Moc práce chtěli a málo platili. Tři čtyři tisíce. Já jsem taky pracovala v První brněnské. Vyhazovala jsem špony do vozíku. To, co zůstalo po železe. Oni čistili stroje a z toho padaly špony a my jsme je sbírali a házeli do vozíku. Uklízeli jsme okolo strojů, aby bylo čisto. Byla to

těžká práce, jeden vozík byl moc těžký, ruce bolely. Měla jsem osmnáct roků a dělala jsem tam asi dva roky. Potom jsem toho nechala a šla jsem do Chirany.

Kolik mám dětí? Pět. A šesté umřelo. Potom jsem onemocněla. Můj život byl těžký, moc těžký, Bůh to ví. Bylo nás doma dvanáct lidí, můj muž a já, čtyři švagři a našich pět dětí. Bylo to na mě moc, moc velká zátěž, všechno pro ně dělat, prát, žehlit, vařit. Celý den, jak jsem jednou chytila metlu, tak jsem ji držela až do noci v rukách. Nemohla jsem to vydržet, tak jsem odpadla. Byla jsem ve velké depresi, musela jsem brát silné prášky. Švagři, když viděli, že jsem byla v nemocnici, tak si našli ubytovnu, brali na mě ohled. Pak jsem se z toho dostala, měla jsem dobrou doktorku. Sice peněz jsem měla hodně, ale co, jestli jsem peníze měla, nebo neměla, peníze ti zdraví nedají.

Moje maminka měla moc ráda mého muže. S nikým jiným moje matka na zábavu nešla, jen s ním. Říkala: to je můj jediný zeť, se kterým půjdu, jeho měli rádi. Však i můj muž měl mého otce rád. Chodil k nám, postěžovat si, poptat se, vždycky říkal: Vlasta, to je moje holka. A k nikomu jinému nechtěl jít, jen u mě chtěl bydlet. No a my dva jsme se domluvili, že mu koupíme váleudu a že k nám přijde bydlet, ale nakonec se rozhodl, že bude bydlet v garsonce, a tam i umřel. Já jsem mu nosila jest a jeho syn Gejza se o něho staral.

S tím, jak se dnes lidé k sobě chovají, nejsem spokojená. Nejsme k sobě způsobní. Kdyby všichni chodili do církve, změnilo by se to. Já osobně jsem teď nebyla ve sboru dva týdny a moc mi to chybí. Já věřím, že to, co není ve světě možný, dokázalo by se, že s Bohem to je možný. Někteří Romové věří, někteří nevěří. Tak, my nejsme dokonalí, žijeme na této hříšné zemi a hřích se nás vždycky dotýká. Musíme dělat pokání. Ale když jen pusou jedou prázdná slova, není to od srdce, tak se potom na tebe ty hříchy lepí tak dlouho, dokud člověk neumře z velkých hříchů. Takže málokdo půjde do nebe. Málokdo. A z toho jde velký strach. Někomu je jedno, co pustí z pusy ven. Ale není to jedno, není to jen tak. Však se mu to vrátí.

Seznam zkratk

ČSD	Československé státní dráhy
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
NHKG	Nová huť Klementa Gottwalda
OPBH	Okresní podnik bytového hospodářství
ROI	Romská občanská iniciativa
SNB	Sbor národní bezpečnosti
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration, Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu
VOKD	Výstavba ostravsko-karvinských dolů

Seznam pojmů v romském jazyce

A so kames?	A co chceš?
čuča	prsa
Đa, de, d'a.	Jdi, dej, jdi.
dživipen	život
gadži	žena neromského původu
gadžo	muž neromského původu
Khatar san?	Odkud jste?
marik'a	placky
Papu, babo, vakeren!	Dědo, babičko, vyprávějte!
Roma	Romové
Romane čhave	romské děti, název tanečního souboru
romanes	romsky
Romano džaniben	romské vědění, název organizace vydávající stejnojmenný romistický časopis
Romathan	složenina Roma (romové) a than (místo), název profesionálního romského divadelního souboru
somnakaj	zlato

Informace k nahrávkám rozhovorů

Pamětníci z Ostravska

Olga Dulaiiová (1933)

Zpracováno ze dvou rozhovorů. První realizovaly v červenci 2013 na lavičce před domem, kde paní Dulaiiová bydlí, socioložka Kateřina Sidiropulu Janků a lektorka práce s vyprávěním Jitka Oláh. Druhý rozhovor, který rozšířil a doplnil první, stručnější vyprávění, realizovala v červenci 2014 na stejném místě Kateřina Sidiropulu Janků. U prvního rozhovoru byla přítomna komunitní pracovnice Božena Dudi Kořová, která k rozhovoru předem sjednala souhlas. Dále byli přítomni filmoví dokumentaristé Petra Hlaváčková a Tomáš Hlaváček a také několik dalších členů projektového týmu a děti. U druhého rozhovoru byla přítomna snacha paní Dulaiiové a její dva vnuci a dále filmový dokumentarista Tomáš Hlaváček, pedagožka Lada Červeňáková a děti.

Celková délka stopáže: 33 minut

Michal Čonka (1935)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Čonkou realizovala v červenci 2013 u něj doma socioložka Kateřina Sidiropulu Janků. U rozhovoru byli přítomni filmoví dokumentaristé Petra Hlaváčková a Tomáš Hlaváček.

Celková délka stopáže: 1 hodina 9 minut

Ladislav Dudi Kořo (1938)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Dudi Kořou realizovala v říjnu 2012 u něj doma jeho dvanáctiletá vnučka v doprovodu Jany Kubíkové, knihovnice Knihovny města Ostravy z pobočky v Ostravě-Vítkovicích. U rozhovoru byl přítomen syn pana Dudi Kořa.

Celková délka stopáže: 1 hodina 32 minut

Jan Leško (1944)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Leškem realizovala v dubnu 2013 u něj doma socioložka Kateřina Sidiropulu Janků a komunitní pracovnice Božena Dudi Kořová. Rozhovor nebyl předem domluven, ale pan Leško na naši nabídku kývnul okamžitě. V ulici, kde bydlel, jsme se přišli zeptat místních obyvatel, zda tady nebydlí nějaký pamětník, a lidé nám doporučili právě jeho. V tom čase byl pan Leško posledním obyvatelem domu, který byl v poměrně dezolátním stavu a čekal na rekonstrukci. U rozhovoru byla částečně přítomna družka pana Leška.

Celková délka stopáže: 40 minut

Barbora Ferková (1946)

Zpracováno z rozhovoru, který s paní Ferkovou realizovala v dubnu 2013 u ní doma její patnáctiletá pravnučka Adriana a pedagožka Marie Cudráková.

Celková délka stopáže: 11 minut

Andrej Červeňák (1947)

Zpracováno ze dvou rozhovorů. První s panem Červeňákem realizovala v červenci 2013 na ulici před komunitním centrem v Ostravě-Porubě a cestou před dům, kde pan Červeňák bydlí, socioložka Kateřina Sidiropulu Janků. Druhý rozhovor, který rozšířil a doplnil první, stručnější vyprávění, realizovala v červenci 2014 na zahrádce před domem, kde pan Červeňák bydlí, rovněž socioložka Kateřina Sidiropulu Janků. U prvního rozhovoru byla přítomna komunitní pracovnice Božena Dudi Kořová, která k rozhovoru předem sjednala souhlas. Dále byli přítomni filmoví dokumentaristé Petra Hlaváčková a Tomáš Hlaváček a také několik dalších členů projektového týmu a děti. U druhého rozhovoru byl přítomen filmový dokumentarista Tomáš Hlaváček, pedagožka Lada Červeňáková a děti.

Celková délka stopáže: 30 minut

Jolana Bandyová (1950)

Zpracováno z rozhovoru, který s paní Bandyovou realizovala v dubnu 2013 u ní doma komunitní pracovnice Božena Dudi Kořová. Rozhovor s paní Bandyovou se odehrál nadvakrát, neboť poprvé se jej kvůli technické závadě nepodařilo nahrát. U prvního rozhovoru byla přítomna vnučka paní Bandyové a komunitní pracovnice Božena Dudi Kořová. Druhý rozhovor již realizovala paní Božena Dudi Kořová sama, přítomen byl také fotograf Petr Kiška a manžel paní Bandyové.

Celková délka stopáže: 37 minut

Ribana Ferencová (1966)

Zpracováno z rozhovoru, který s paní Ferencovou realizovala v lednu 2014 u ní doma její dvanáctiletá dcera Vanessa v doprovodu socioložky Kateřiny Sidiropulu Janků. Rozhovor předem domluvila knihovnice Jana Kubíková poté, co Vanessu zaujalo, že její stejně starý kamarád dělal rozhovor se svou maminkou, a chtěla to také zkusit. Na pobídku socioložky Kateřiny Sidiropulu Janků probíhal rozhovor částečně v romštině. U rozhovoru byla přítomna také druhá dcera paní Ferencové a tři její vnoučata.

Celková délka stopáže: 33 minut

Pamětníci z Brna

Jan Horváth (1936)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Horváthem realizovala v říjnu 2012 u něj doma jeho sousedka Mária Tulejová. U rozhovoru byl přítomen filmový dokumentarista Tomáš Hlaváček.

Celková délka stopáže: 1 hodina 18 minut

Ignác Zima (1938)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Zimou realizovala v červnu 2012 u něj doma socioložka Kateřina Nedbálková. U rozhovoru byla přítomna manželka pana Zimy.

Celková délka stopáže: 1 hodina 56 minut

Julius Absolon (1941)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Absolonem realizovaly v listopadu 2012 u něj doma sběratelka pamětí Mária Tulejová a komunitní pracovnice Věra Khaoui Ivicová. U rozhovoru byla přítomna manželka pana Absolona, která se do vyprávění zapojila, a filmový dokumentarista Petra Hlaváčková a Tomáš Hlaváček.

Celková délka stopáže: 1 hodina 53 minut

Margita Lázoková (1945)

Zpracováno z rozhovoru, který s paní Lázokovou realizovala v lednu 2014 u ní doma výstavní kurátorka Alica Sigmund Heráková. U rozhovoru byli přítomni fotograf Tomáš Škoda a filmový dokumentarista Tomáš Hlaváček.

Celková délka stopáže: 1 hodina 49 minut

Marie Absolonová (1952)

Zpracováno z rozhovoru, který s paní Absolonovou realizovala v prosinci 2012 u ní doma sběratelka pamětí Mária Tulejová společně s filmovými dokumentaristy Petrou Hlaváčkovou a Tomášem Hlaváčkem. U rozhovoru byl přítomen manžel paní Absolonové, který se do vyprávění zapojil, a vnoučata.

Celková délka stopáže: 2 hodiny 3 minuty

Vladimír Gabčo (1952)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Gabčem realizovala v březnu 2013 u něj doma jeho příbuzná Mária Tulejová ve spolupráci s filmovými dokumentaristy Petrou a Tomášem Hlaváčkovými. U rozhovoru byla přítomna manželka pana Gabča, která se do vyprávění zapojila.

Celková délka stopáže: 1 hodina 6 minut

František Tulej (1953)

Zpracováno z rozhovoru, který s panem Tulejem realizovaly v říjnu 2012 u něj doma jeho dcera Mária Tulejová a komunitní pracovnice Věra Khaoui Ivicová. Obě tazatelky se pokoušely vyprávěči navést k tomu, aby hovořil romsky, a pokládaly občas otázky v romštině. Pan Tulej místy romsky hovořil, avšak převážná většina jeho vyprávění zazněla v češtině. U rozhovoru byli přítomni filmoví dokumentaristé Petra Hlaváčková a Tomáš Hlaváček.

Celková délka stopáže: 52 minut

Vlasta Gabčová (1954)

Zpracováno z rozhovoru, který s paní Gabčovou realizovala v srpnu 2013 u ní doma její příbuzná Mária Tulejová. U rozhovoru byl přítomen manžel paní Gabčové, který se do vyprávění zapojil. Paní Gabčová o svém životě vyprávěla v romštině.

Celková délka stopáže: 36 minut

Sociální konstrukce paměti

V moderním světě plyne čas vpřed, linearita nahradila tradiční cykličnost. My, lidé moderního světa, vnímáme uplynulé události jako děje jednou provždy minulé. To, co se již stalo, nelze změnit ani zopakovat. Na události, které pominuly, můžeme už jen vzpomínat a tyto vzpomínky konzervovat, glorifikovat nebo tabuizovat. Vzpomínka ale není nic samo o sobě existujícího, musí nejprve vzniknout v procesu vzpomínání, který potřebuje kromě vypravěče postavu posluchače a alespoň základní shodu na hodnotě vzpomínání pro všechny přítomné. Každá privátní vzpomínka má také potenciál stát se pamětí jako pochopitelnou a významnou kulturní formou. Pro pochopení toho, jakým způsobem a za jakých okolností se z před-paměťové podoby vzpomínek paměť vytváří, nebo také nevytvoří, je dobrou ilustrací výrok manželky jednoho ze zde představených pamětníků. Když se náhodou ocitla v situaci vypravěčky, protože její muž se opozdil v příchodu domů, odvětila: „Můj příběh není zajímavý.“ Jiní lidé naopak automaticky v určitém momentu svého života začnou s vědomím toho, že jejich příběh zajímavý je, sepisovat paměti. Některé „osobnosti“ jsou dokonce přímo osloveny spisovateli a nakladateli, kteří se začnou předhánět, kdo první vydá jejich pravé, autorizované paměti. Neustále tak probíhá konstrukce významných osobností a protěžovaných společenských hodnot skrze paměťovou práci, nebo naopak marginalizace paměti (Sidiropulu Janků 2013).

Funkcí moderní paměti je podpora, nebo nabourávání normativních společenských schémat. Na opačném konci spektra pak stojí paměť marginalizovaná a někde uprostřed je asi většina z nás, sem tam si naše vzpomínky najdou své privátní publikum, které jim dodá na momentální dramaturgické vážnosti, ale širší významotvorné publikum, jež by našemu vyprávění dodávalo status poselství a poučení pro budoucí generace, nevyhledáváme. Kromě specifik komunikační situace, kdy se paměť tvoří, je tedy důležitá existence sociální pozice budoucího konzumenta paměti – ať jsou to čtenáři knih, televizní diváci, žáci ve školách či muzejní badatelé. V případě projektu Paměť romských dělníků byli zamýšlenými příjemci paměti kolemjdoucí a návštěvníci pouliční výstavy, stejně jako žáci veřejných škol, masmediální publikum a odborná veřejnost romistů a dalších sociálních a humanitních vědců.

Chápání paměti jako živé a tvárné entity je opřeno o sociologii paměti a vzpomínání (Halbwachs 2009, Le Goff 2007). Pokud rozumíme paměti takto, můžeme přemýšlet i o jejím normativním rozměru – co je pamětmi komunikováno, a co naopak zamlčováno.

V duchu současné sociální teorie studia vzpomínání není záměrem této knihy vzbudit iluzi úplnosti a přirozené existence zde představených biografických vyprávění, editorský řez je veden zcela vědomě a s ohledem na chápání paměti jako moderního sociálního konstruktů.

Tento editovaný vzpomínkový soubor v sobě obsahuje všechny tři roviny vzpomínání. Jsou zde rozsáhlé příběhy zkušených a společensky exponovaných vypravěčů, na první pohled obyčejná a nepřekvapivá vyprávění socialistických dělníků i velmi stručné a svým způsobem neobratné výpovědi prostých lidí, kteří se za celý svůj dlouhý život se zájmem o svou osobu mimo vlastní rodinu setkali poprvé. Pro mnohé z nás akademiků některá vyprávění představovala první systematictější setkání s bernsteinovským základním komunikačním kódem (Bernstein 1971), najednou se tak obnažila existence implicitní normativity určité formy jazykového projevu jakýchkoli komunikačních partnerů v sociálněvědném výzkumu, kde všechny ostatní výpovědi mají tendenci padat pod stůl coby nesrozumitelný materiál bez výtěžnosti nebo přepadnou na stůl ukázkou nedostatečnosti a exotizace. Rozmanitá délka příběhů i minimální zásahy do vypravěčského stylu jsou autorským záměrem. Někdy i stručná a neuspořádaná výpověď může mít velkou hloubku a relevanci. Pokud by dějiny současné společnosti (tedy společnosti dosud žijících lidí) vyprávěli jen zruční epičtí vypravěči, jsou věci, které bychom se nikdy nedozvěděli. Normativita vzpomínání samozřejmě zakládá na to, že „vše“ se nedozvíme nikdy. V každé době existují marginalizované a tabuizované vrstvy sociální reality přítomnosti, které se překlápějí do paměťové práce. Každá doba má svou selektivitu a řada (vlastně většina) životních událostí, jež pominou, zůstane v privátním vzpomínkovém prostoru a nepřetaví se ve společensky rozpoznávanou paměť.

Právě deprivatizace vzpomínek romských dělnic a dělníků byla konceptuálním záměrem knihy Nikdy jsem nebyl podceňované stejně jako celého projektu Paměť romských dělníků. V tomto knižním souboru všichni figurují především jako reprezentanti dělnických profesí, s tím, že u některých se k manuální práci v průběhu života přidaly další pracovní a občanské aktivity. Dělnická a manuální práce obecně nicméně představuje pojítko mezi všemi příběhy a je to také dramaturgický a analytický rámec, v němž jsou paměti představeny. Dělnická paměť, o kterou se tu jedná, je díky specifikům dělnické identity ve studiu paměti menšinovým žánrem (Nedbálková 2012). Stejně tak nebývá

příliš zvykem, aby vycházely společné paměti manželských párů. Zde jsou hned dvoje; v obou případech vidíme tendenci k genderově stereotypnímu ukotvení ženy v domácí sféře, zatímco muži se angažují na trhu práce a v politice, což se odráží i na obsahu a struktuře vzpomínání manželů.

Český čtenář, který by měl zájem o současná studia vzpomínání a paměti, se nachází ve šťastné době. V současnosti vychází množství teoretických i empirických prací, jež téma sociální paměti v kontextu českých reálií zpracovávají. Na teoretické rovině se sociologii paměti dlouhodobě věnuje Jiří Šubr, který v loňském roce spolupracoval s Nicolasem Maslowským knihou Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám (2014). Empirické studie fenomén sociální konstrukce paměti zpracovávají s pomocí nejrozličnějších metodologií, ať se již jedná o analýzu mediálních sdělení (Holubec 2015), kulturní sociologii (Oláh 2013), empirický kvantitativní výzkum (Labischová 2013) či kritickou historickou analýzu (Šustrová, Hédlová 2014).

Zájemce o studium sociální paměti nyní krátce zvou do dílny projektu Paměť romských dělníků, v rámci kterého vznikla tato kniha editovaných vzpomínek, aby se mohli blíže seznámit s tím, jak jsme vzpomínky sbírali, upravovali a jak došlo k jejich přeměně v tuto knihu.

Papu, babo, vakeren!

Na jaře 2012 jsme v Brně a Ostravě začali sbírat vzpomínková vyprávění lidí, kteří po roce 1945 přišli ze slovenských osad do českých měst za prací. Sloganem „Dědo, babi, vyprávějte!“, otištěným v romštině na plakátech, jsme lákali ke spolupráci teenagery, převážně z romských rodin. Nepřihlásilo se jich mnoho, masový zájem jsme ani nečekali; myslím, že ani v naší třídě na základní škole nás takových, kteří jsme k patnáctým narozeninám chtěli diktafon, nebylo moc. Těch několik žáků a žákyň pátých až devátých tříd, kteří se přihlásili, pak společně s komunitními a sociálními pracovníky, učitelkami a knihovnicemi, fotografy a filmovými dokumentaristy a tu a tam i sociálními vědci nasbíralo více než dvacítku vyprávění, z nichž to nejzajímavější přináší tato kniha. Kniha neplánovaná, jež si řekla o své zpracování sama silou životních příběhů zde uvedených.

Pamětníci, které jsme oslovili, ve svém životě manuálně pracovali, to měli společné. Někteří z nich však svým uvažováním či činy překračovali rámec obvyklého a očekávatelného jednání, ať již politickou angažovaností, průbojností v k Romům nepřátelském světě, literární činností nebo zakládáním spolků a institucí. Lidem, kteří se ve svém životě veřejně neangažovali, bylo většinou obtížné vysvětlit, proč s nimi chceme mluvit, protože se sami nepovažovali za nijak významné osobnosti. Smysl uveřejnění takových vyprávění spočívá také v tom; učí nás porozumět vzpomínání ne jako prosté rekapitulaci, ale jako procesu zvýznamňování vlastního života v očích druhých, ať již biograficky blízkých, nebo těch společensky vzdálenějších, symbolických, zobecněných.

Všichni vypravěči byli požádáni, aby se s námi podělili o svůj příběh příchodu do českých zemí za prací. K tomu sloužila jednoduchá sada pěti navozujících otázek, které mohly být podle situace dále rozvedeny. Rozhovor byl nahráván na diktafon, někdy také na filmovou kameru (z projektu vzniká dokumentární film), a pamětníci byli pro výstavní účely fotografováni. Informovaný souhlas ošetřil adresné zveřejňování příběhů po dobu řešení projektu a následnou archivaci materiálů v Muzeu romské kultury. Rozhovory s pamětníky jsme vedli převážně v češtině, i když znalost a používání romštiny často při jejich realizaci sehrály důležitou roli, ať již v pozici prostředku důvěrnější komunikace – tam, kde rozhovor vedli lidé, kteří plynule hovoří romsky, nebo symbolického vyjádření respektu k různosti – v případě kusých znalostí romštiny či heslovitého používání romštiny na projektových materiálech. Obecně vypravěči preferovali češtinu, ať již proto, že romsky sami dostatečně neumějí, nebo protože jsou na veřejnosti a před

lidmi, kteří romsky nerozumějí, zvyklí používat oficiální jazyk země, v níž žijí, i když se ho většinou naučili až na základní škole. Rozhovory se s ohledem na pohodlí a přání vyprávěčů nakonec odehrály bez výjimky u nich doma. Většinou u nich byli přítomni také další rodinní příslušníci, někdy se do rozhovorů i zapojili; pokud byly tyto intervence soustavnější, zachovali jsme je i ve zde publikovaných vyprávěních. Někdy dokonce tyto vstupy přerostly v domluvu a realizaci celého druhého rozhovoru. Vedle sběratele pamětí – zpravidla osoby, kterou pamětník důvěrně znal, se rozhovoru často účastnil také fotograf či filmový dokumentarista. Vnoučatům s vedením rozhovorů pomáhaly komunitní a odborné pracovnice projektu. Za některými pamětníky se kurátoři výstavy posléze vrátili, aby je požádali o tematicky zúžené doplnění. Stalo se také, že jsme z technických důvodů museli stejný rozhovor realizovat dvakrát. Pamětníci s námi byli většinou trpěliví – když už někdo na spolupráci kývnul, byl obrněn buď přirozenou laskavostí, sympatiemi k našemu záměru nebo zkušeností s podobnými situacemi. Do našich plánů také nezřídka vstoupily zdravotní obtíže, stěhování či zahraniční cesta a bohužel i úmrtí.

S pamětníky rozhovory primárně domlouvali a realizovali lidé z jejich přirozeného sociálního okolí – potomci, sousedé, místní komunitní pracovníci. To mělo několik důvodů. Vedle snahy o motivaci generace dospívajících a čerstvě dospělých Romů k občanské angažovanosti jsme v průběhu spolupráce zjišťovali, jaké jsou možnosti a podmínky partnerské spolupráce při zachování etnické různosti (Sidiropulu Janků 2014). Participativní prvek spolupráce se projevil také ve výsledné podobě výstavy *Khatar san?*, kterou mnozí pamětníci a pamětnice navštívili (Sidiropulu Janků 2015). Zvolená koncepce sběru pamětí představovala nesporně limit v profesionalitě a vědomostní historické výbavě tazatelů, což se někdy odrazilo v omezené délce a obsahové zevrubnosti rozhovorů, na druhou stranu tato strategie přinesla předpokládané výsledky v oblastech, které pro nás byly srovnatelně důležité. Pevně věříme, že jsme budoucím badatelům udělali službu tím, že jsme po sobě v pamětnických rodinách, vedle portrétních fotografií na památku, zanechali dobrou zkušenost s výzkumným rozhovorem, včetně důvěry ve smyslnost výsledků takové spolupráce, takže pro kolegy etnology nebude složité na naši práci navázat.

Postavou, která si mezi sběratelkami a sběrateli pamětí zaslouží zvláštní pozornost, je Mária Tulejová, příbuzná a sousedka některých pamětníků, dříve nezaměstnaná

maminka předškoláka, dnes kosmetická poradkyně a maminka školáka. Pamatuji si moment, kdy fotograf Petr Kiška na motivačním setkání půjčil Majce svůj profesionální fotoaparát a ona zaujala pózu, ve které vyfotila svou kamarádku. Slušelo jí to a zdálo se, že by ji to i bavilo. Byla jsem Petrovi za ten okamžitý nápad vděčná. Bylo něco jiného než fotit projektovým kompaktem, kterým Majka nakonec pamětníky portrétovala. Byl to symbol příslibu, že se může naučit i něco víc a při spolupráci na sběru pamětí vyrůst. A to se také stalo. Majka přijala místo placené komunitní spolupracovnice (aby pak přiváděla v údiv své sousedy a kamarády, když říkala, že pracuje na Masarykově univerzitě, a působila zdravé pozdvižení v univerzitních administrativních kuloárech) a, většinou v doprovodu filmového dokumentaristy Tomáše Hlaváčka, přinesla některá z nejpoutavějších vyprávění pamětníků, jež se nám podařilo získat. Její znalost prostředí a romštiny byla rozhodně výhodou a ne jedinou. Majka je v něčem dost svéhlavá, a tím mi je blízká. Snaží se v životě dělat, co ji baví, ale přitom bere vážně nepsané břímě povinností romské ženy-superhospodyně, která pečuje o děti, manžela, rodiče, příbuzné. Neztrácí zvědavost. Majka je vlastně neustále v pohybu a už předtím, než jsme se potkaly, měla pořad co na práci, byť to ne vždy byla práce placená. Její způsob, jak skloubit požadavky rodiny a vlastní touhy a sny, byl a je pro mě inspirací. Několikrát jsem Máriu pozvala i na hodinu sociologické metodologie, když jsme probírali způsob vedení rozhovoru, a věřím, že naše spolupráce bude pokračovat.

Sebrané příběhy měly původně sloužit především jako podklad pro pouliční výstavu, didaktické materiály a jako archiválie pro Muzeum romské kultury. Vyprávění si však nakonec vyžádala několik dalších neplánovaných transfigurací. Nejprve jsem na popud historičky, která byla v našem projektovém týmu, zpracovala příběh pana Michala Čonky do soutěže Příběhy 20. století (Post Bellum 2013), v téměř identické podobě je otištěn i zde. Příběh dostal v internetovém hlasování úctyhodných 126 hlasů. Na verisáži výstavy *Khatar san?* v Praze projevily o vyprávění pamětníků zájem redaktorky romského vysílání Českého rozhlasu, a vznikl tak rozhlasový seriál „Romové hovoří“ (Český rozhlas 2015). Na začátku roku 2015 jsem se nakonec při zpracovávání katalogu k výstavě definitivně rozhodla životní příběhy pamětníků v editované formě vydat. Čtení katalogových medailonků pamětníků jako by najednou dávalo dohromady nový, společný příběh; příběh socialistických dělníků z romských osad.

Perspektivou pamětníků poválečného stěhování slovenských Romů do českých zemí za prací můžeme především vidět, jaké pracovní a společenské podmínky formovaly životy běžných lidí v aktivním věku v období mezi lety 1945 a 1989 (tyto historické mezníky se ve vyprávěních zcela v duchu orální historie ukázaly být výraznými zlomy v životě poválečné generace). Je to svět dobře organizované práce, práce hospodářským systémem vynucované, ale také garantované a doplněné o strukturálně funkční zaměstnanecké benefity, mezi nimiž je nejvýznamnější dostupné bydlení pro zaměstnance. Poměry ve státních podnicích v době normalizace zároveň ve vyprávěních nápadně připomínají úpadek pracovní morálky ztvárněný ve filmu Oldřicha Lipského „Jáchyme, hoď ho do stroje!“ (Lipský 1974). Pozornosti zevrubného čtenáře jistě neunikne, jak dobře byly, v duchu socialistické doktríny vedoucí úlohy pracujícího lidu, dělnické profese honorovány. Na vrcholu platového žebříčku jako by stála hornická šlechta z Ostravska. Jak vzdálená je tomuto světu dnešní situace manuálně pracujících lidí žijících v České republice, můžeme odvodit od prostého myšlenkového experimentu. Pokud si představíme příběhy devíti dělníků a sedmi dělnic současnosti, jejich životní dráhy by jistě byly mnohem rozmanitější a jediným společným jmenovatelem by nejspíš bylo uvěznění v prekariátním systému dočasných pracovních příležitostí s minimem zaměstnaneckých benefitů (Keller 2011). Dnes není pánem ten, kdo pracuje v dole. Dnes je pánem ten, kdo pracuje na pracovní smlouvu, a na vrcholu žebříčku stojí ti, kteří mají smlouvu na dobu neurčitou. Vyšší výdělku jako prioritní hodnotu a vzácný statek vystředala v manuálních profesích hodnota ještě základnější – pravidelnost příjmu.

Nová doba také vyžaduje jiné pracovní kompetence a přístup a nebylo by těžké pochopit, kdyby dnešní poměry naši pamětníci viděli jako nefungující, nepřátelské a kruté. Oni však místo spuštění litanií zpravidla spíše jen se stoickým klidem konstatují, že dnešní podmínky jsou tvrdé a pro jejich děti často představují nepřekročitelnou překážku k seberealizaci. V nejmladší generaci svých vnoučat a pravnoučat spatřují jistou naději, která ovšem snadno pohasne, jakmile se první maturantce v rodině ani po roce hledání nepodaří získat zaměstnání. Důležitost vlastní píle a vědomí, že ne každý je pilný (ať již od přírody, nebo prostě proto, že „je z pracovitě rodiny“), je otupována střetem s politicko-hospodářskými poměry po roce 1989. Hlavně muži vnímají politický vývoj v České republice a nejasnost koncepce pracovní a sociální politiky velmi kriticky. Je

dobré nezaměřovat to za pouhou nostalgii po „starých dobrých časech socialismu“, která zde nicméně občas také zaznívá.

Přestože se jedná o víceméně univerzální výpovědi reprezentantů socialistických manuálních profesí na území českých a slovenských zemí, ve výpovědích, stejně jako v životech pamětníků, existují určité rysy spojené s jejich romskou etnokulturní příslušností. Rozhodla jsem se je, stejně jako náležitosti socialistické politiky a ekonomiky, zevrubně čtenáři nevysvětlovat. Vzhledem k tomu, že moderní dějiny Romů jsou přece jen stále široké veřejnosti hůře dostupné, zmíním zde podrobněji alespoň několik klíčových reálií.

Okolnosti života Romů v období druhé světové války jsou nedílnou součástí vyprávění většiny pamětníků, neboť vytvářejí mnohdy existenčně hraniční rámec, v němž pamětníci strávili dětství a prizmatem kterého hodnotí stěhování do českých měst. Vysvětlují také, proč je většina Romů žijících dnes v České republice de facto třetí a čtvrtou generací potomků přistěhovalců ze Slovenska, neboť většinu Romů žijících před druhou světovou válkou na území českých zemí postihl holocaust. Válečné období zevrubně a srozumitelně zpracoval Ctibor Nečas ve své monografii *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*, která svými zjištěními přinesla v první polovině devadesátých let pozdvižení a prozření české veřejnosti, neboť povědomí o romském holocaustu bylo tenkrát ještě minimální (1994). O jedenáct let později se ke stejnému historickému období obrací Milena Hübschmannová s kolektivem v rozsáhlé knize rozhovorů *Po Židoch cigáni* (2005). V Nečasově historické knize je k nalezení typologie internačních táborů, kde byli Romové během války soustředěni a odkud se mnozí z nich nevrátili živí. Je zde také kapitola o pracovním táboře v Dubnici nad Váhom, kde strávil část dětství pamětník Ladislav Dudi Kofo.

Samotné stěhování slovenských Romů do českých měst za prací nejsoustředěněji zpracovala ve své historicko-politické analýze Nina Pavelčíková (2004). Co se týče života v období socialismu, čtenář může nahlédnout také do etnologičtěji laděné knihy Evy Davidové (2004). Neopominutelným je v tomto období Svaz Cikánů-Romů (Holomek 1999, Víšek 1999); v knize na něj vzpomíná hned pět z šestnácti pamětníků. Svazy vznikající po celém Československu byly dnešními slovy „grass roots“ organizace, které měly podpořit integraci Romů do české společnosti, aniž by tito byli asimilováni. Ignác Zima a Julius Absolon se dokonce kvůli zakládání Svazu stěhovali do Brna, a působení

ve Svazu tak významně ovlivnilo jejich pracovní i rodinný život. Margita Lázoková zůstala celoživotně činná v oblasti kulturních a vzdělávacích aktivit pro romské děti a je, stejně jako Jan Leško, příkladem toho, že zkušenost občanské angažovanosti mění pohled člověka na fungování věcí kolem sebe, ať už v zaměstnání roznášíte hostům jídlo, nebo třeba spravujete kachličky. Pan Dudi Kofo zmiňuje, že na angažmá ve Svazu doplatil ve vztazích mezi svými vrstevníky. Popud k zakládání svazů přišel v roce 1968, ale s příchodem normalizace byla jejich činnost na nátlak postupně v roce 1973 ukončena. Ani ne pětiletá existence těchto organizací je dodnes mezi občansky aktivními Romy živoucím tématem diskuzí a vzpomínek.

Z polistopadových událostí vyniká svým významem nad ostatní rozpad společného československého státu, České a Slovenské federativní republiky na konci roku 1992. Následně vstoupil v platnost zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství ČR, který jak svou podobou, tak způsobem, jakým byl uváděn do praxe, postavil pobyt mnoha slovenských Romů a jejich potomků na území České republiky mimo zákon (Miklušáková 1994). O peripetiích spojených s tímto zákonem vypráví podrobně pamětnice Margita Lázoková.

V neposlední řadě se kniha dotýká, jak již bylo zmíněno výše, česko-romských vztahů perspektivou Romů, jakkoli je tento pojem z hlediska sociologického diskutabilní a hojně diskutovaný (Marada 2006). Způsob budování romské/cikánské (více viz Hašová 1997) sociální identity, proměna celospolečenské odezvy na romskou etnokulturní příslušnost a její projevy, osobní rozhodnutí vypravěčů, jak se svým romstvím zacházet, zda například doma se svými dětmi hovořit romsky, jestli a v jakém kontextu toto sdělovat spolupracovníkům, to vše ukazuje, jak velké společensko-politické dějiny procházely malými životy romských dělnic a dělníků. Někdy je ve vzpomínání zdůrazňováno to, co vypravěči a vypravěčky považují za typicky romské, pokud to chtějí přítomnému etnickému Čechovi vysvětlit či morálně ospravedlnit svou odlišnost. Často v těchto světelných lomech vyvstává z vyprávění specifický humor, který snadno přechází do hluboce tragických vyznění. Musím přiznat, že editovat všechna vyprávění jedno za druhým pro mne představovalo překvapivě náročný úkol z hlediska emočního zvládnutí materiálu. Ve vlastní odborné práci jsem se poprvé setkala s tím, že termín dodání také znamenal nárok na emoční vyrovnávání se v omezeném čase. Kdybych si zpětně

mohla vybrat, zpracovávala bych paměti dlouhé měsíce, abych si mohla od některých příběhů dostatečně odpočinout, než jsem se začala věnovat dalšímu. Z příběhů kromě rodinných tragédií, které se odehrávají snad v každé rodině, vyvěrá alarmující skutečnost, že česko-romské vztahy v současné české společnosti nejen ochládají a vyhrocují se, ale že především nezprostředkovaný kontakt etnických Čechů a českých Romů téměř vymizel, což je ta nejlepší půda pro kvas populismu, nacionalismu a banálního rasismu, a to na obou stranách pomyslného etnického spektra. Tím biografickým pak bylo stručné vyprávění životního příběhu.

Komplikovanost česko-romských vztahů v moderní československé historii není hlavním předmětem tohoto souboru vyprávění, nicméně v jemných tónech zde figuruje a je možné o těchto vztazích přemýšlet v kontextu více než půlstoletí trvajícího dějinného vývoje. Nepřátelství etno-majoritních obyvatel České republiky je ve vyprávěních spíše poníženež konstatováno, což je pozoruhodným doplněním toho, jak aktivně nepřátelští reprezentanti etno-majORITY dovedou vůči Romům být. Diskriminace zde není pojem z příručky lidskoprávních aktivistů, je to žitá zkušenost, které se tiito mluvčí snaží porozumět a zároveň neztrácet vůli k důstojnému životu. Romské stigma je v České republice stále velmi živé (Hirt, Jakoubek 2006, Sirovátka 2006). Naposledy jsem ho zažila ve stylově čisté a až „posřizínově“ příjemné pivnici v historickém centru Pardubic, kde jsem pracovala na dokončení knihy. Úslužný číšník ve vyžehlené košili se mě při placení zeptal: „A mohu se zeptat, co to madam píše?“ Když jsem mu se stejnou noblesou odpověděla, že pamětnickou knihu příběhů slovenských Romů, kteří po druhé světové válce přišli do českých měst za prací, štitivě se odtáhl a o poznání méně úslužně přitakal, jako že rozumí. Nerozuměl, nebo spíše nebyl obeznámen. Když jsem se totiž rozhodla, že se tak snadno nevzdám a na stejnou otázku druhého číšníka nechám odpovědět jeho s tím, že kolega už to ví, řekl, že píše knihu o Romech, kteří se sem vrátili (sic) ze Slovenska, aby tady našli práci. Tolik nejen k česko-romským vztahům, ale také k povědomí obecné veřejnosti o moderní historii místních Romů.

Vytváření paměti

Když jsem po vzoru zpracovaného příběhu pana Čonky začala vybírat vyprávění romských dělnic a dělníků ke knižnímu vydání, na materiál, který ležel přede mnou, jsem se spíše než historicky nebo etnologicky dívala sociologicky. Sociologická imaginace, jeden ze základních nástrojů sociologie jako vědy, spočívá v hledání vztahů individuálního, biografického a sociálního, historického (Mills 1968). Těmi odrážejícími se makrostrukturami byly především socialistická dělnická existence, životněstylový převrat v rodinách v souvislosti s restrukturalizací ekonomiky po roce 1989, česko-romské vztahy a jejich proměna očima žijících pamětníků, dynamika rodinného vztahu muže a ženy a její odraz v privátním i veřejném prostoru.

Stejně jako kolektiv zpracovávající rozsáhlé romistické dílo *Po Židoch cigáni* (Hübschmannová 2005: 65) jsem se při editorské práci potýkala s hledáním rovnováhy mezi autentičností a srozumitelností připravovaného textu, i když jsem od začátku věděla, že nechci připravit odborný komentovaný výbor narativů, ale spíše čtivou knihu pro širší čtenářskou obec, takovou, jaké moji mamince doporučují knihovnice v místní veřejné knihovně. Mým záměrem bylo vytvořit soubor vyprávění, jenž čtenáře upoutá a povede k zamyšlení, nikoli čtenáře navést na jednu interpretaci pamětníky představovaných událostí. Přestože autentičnost ve smyslu zachování dramaturgie rozhovoru nebyla mým záměrem, autentičností jsem se zabývala v souvislosti s jazykovými zvláštnostmi vypravěčů. Vyprávění byla editována s pečlivým ohledem na použité výrazové prostředky vypravěčů, které odrážejí jejich etnolingvistické zvláštnosti. Mluví často hovoří několika jazyky: česky, slovensky, romsky, maďarsky, anglicky, německy; a odrazy těchto jazyků, stejně jako různých nářečí češtiny, ať již jihomoravského či slezského nářečí, nebo romského etnolektu češtiny, je možné v jejich způsobu vyjadřování vysledovat. S korektorkou jsme vážily každé slovo i výraz tak, aby příběh nebyl příliš literárně přepsaný, ale aby byl zároveň čtivý a, navzdory mnohdy dramatickému obsahu, dobře stravitelný. Další výzvou pro smiřování různých požadavků na text pak byl způsob opoznámkování vyprávění. Nakonec jsem se, po kontrolním čtení nezaujatou a generačně dostatečně vzdálenou osobou, rozhodla obšírně nevysvětlovat historické a geografické realie, které jednotliví pamětníci zmiňují, vyprávění nezatěžovat vysvětlujícími poznámkami a uvést pouze na konci seznam použitých zkratk a překlad výrazů v romském jazyce. Podobně jsem se nakonec držela minimálních zásahů co se týče řazení příběhů - jsou

jednoduše uspořádány do dvou souborů, ostravského a brněnského, a seřazeny podle data narození vypravěčů.

Každý z šestnácti použitých rozhovorů byl veden někým jiným, pro studijní účely proto v knize uvádím stručnou souhrnnou informaci o okolnostech realizace rozhovoru a dále použité audionahrávky. Přepisy pořizovali za účelem přípravy výstavy *Khatar san?* magisterští studenti Katedry sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Vzhledem k tomu, že se jednalo spíše o informativní podklad pro připravovanou výstavu, nebylo přepisování nijak standardizováno, a často jsem se proto musela při své editorské práci vracet k samotným nahrávkám.

Každý přepis rozhovoru jsem pečlivě pročítala, dělala si poznámky do časové trajektorie životního příběhu pamětníka a následně zvolila dramaturgické těžiště vyprávění. Tím se často staly události života, o kterých pamětník hovořil nejdéle nebo které měly něčím silný, nevědní náboj. Podle toho jsem také z výroků obsažených v přepise vyprávění nakonec volila i název paměti.

S napětím jsem po zpracování celého souboru očekávala reakci recenzentky a teprve poté jsem se po stručných úpravách, společně s Ladou Červeňákovou a Marií Cudrákovou na Ostravsku a Věrou Khaouni Ivicovou a Máriou Tulejovou v Brně vydala zpět k pamětníkům. Pečlivě jsme s pamětníky prošli návrh vyprávění, konzultovali jsme nejasnosti a mnou zvolený dramaturgický záměr. Vyprávění, v němž by nedošlo k žádnému zásahu ze strany pamětníků, mnoho nebylo. Většinou se však jednalo o drobné úpravy realii a místy o posuny ve významech a dramaturgickém akcentu. V případě, že byli pamětníci v době zpracování již po smrti, autorizovali s námi vyprávění jejich přímí příbuzní. Jedinou výjimkou je vyprávění pana Leška, protože jeho přímí příbuzní, které se podařilo najít, byli buď v zahraničí, nebo těžce nemocní. Protože mě však informovaný souhlas, stejně jako v případě všech ostatních pamětníků, k uvedení jeho příběhu opravňoval, rozhodla jsem se vyprávění pana Leška v souboru ponechat a uvést zde upozornění, že příběh neprošel autorizací.

Někdy vyprávění obsahují nesrovnalosti; týkají se časové souslednosti jednotlivých životních etap se zaměstnáními a dalšími událostmi. Tyto nejasnosti jsou místy ponechány tak, jak byly řečeny. Kdo z nás si přesně pamatuje, co se stalo před čtyřiceti lety a jak po sobě události následovaly? Stejně tak se ve vyprávěních vyskytuje selektivita

vzpomínání. Někteří vypravěči se úplně vyhnuli vzpomínkám na poválečné dětství, jiní zase příliš nemluví o své práci. Taková selektivita může mít i své důvody, existují tabu, nepřebolené zkušenosti nebo také události, kterým samotný mluvčí nepřikládá váhu. Místy překvapivá významová spojení naopak dobře demonstrují, jak pamětníci přemýšlejí, a v některých případech cenným způsobem rozkrývají způsob vzpomínání méně vzdělaných, či dokonce negramotných lidí, z nichž někteří se poprvé v životě snažili svůj životní příběh vmést do přehledné kostky.

Tak, jako jsou všichni představení vypravěči svého druhu dělníky či manuálně pracujícími, tak jsou také všichni svého druhu průkopníky. Věnovali svůj životní příběh veřejnému prostoru, vystavili ho všanc kritické pozornosti neznámých lidí. Za to jim děkuji, bez odvahy vstoupit do neznáma, ať již přestěhováním se za prací, nebo vyprávěním svého životního příběhu na diktafon, by se svět přestal vyvíjet. Můj velký dík patří také recenzentce knihy Heleně Sadílkové za profesionální, citlivý, ale zároveň nekompromisní a zevrubný přístup, který výsledné podobě knihy nesporně kvalitativně prospěl.

Čtení paměti

První a nejužší skupinou čtenářů, pro které jsem knihu zamýšlela vydat, jsou pamětníci samotní. Věřím, že jim i jejich příbuzným a blízkým udělá kniha nejen radost, ale také službu v zacházení s rodinnou historií a kořeny.

Další skupinou čtenářů, jimž je kniha určena, je nepočtená odborná komunita českých a slovenských romistů, etnologů a historiků zaměřených na moderní dějiny Romů žijících na území českých a slovenských zemí. Prosím je o shovívavost v záležitostech jejich odbornosti, kterých jsem se v editovaném souboru paměti letmo dotkla. Pokud zde objeví nějaké nepřesnosti či nedokonalosti, věřím, že, vzhledem k tomu, že poválečné dějiny místních Romů nejsou biograficky dosud příliš zmapovány, pro ně předkládaný soubor pamětnických vyprávění bude přínosem v jejich badatelské činnosti a navedením na archivní materiály, jež v rámci projektu Paměť romských dělníků vznikly. Mezi širší odbornou veřejnost, která by mohla po knize také sáhnout, patří historikové, sociologové, sociální antropologové, ale také sociální pracovníci, urbanisté či jazykovědci.

Skupinou čtenářů, na niž jsem však při psaní myslela nejvíce, jsou lidé, kteří nepůsobí v univerzitním prostředí a podobné knihy čtou z prostého zájmu a potřeby dozvědět se o světě ještě z jiných než masmediálních úhlů pohledu. Ne proto, že je k tomu povinné jejich profese, čistě ze zájmu o svět kolem sebe. Snažila jsem se představit takovým čtenářům každodenní svět jejich sousedů, spolupracovníků, možná příbuzných nebo jich samotných tak, jak ho neznají nebo jak o něm dosud nepřemýšleli. Někteří autoři zmiňují, že napsali takovou knihu, jakou si sami chtěli přečíst a která jim v knižní nabídce chyběla. Já jsem se spíše pokusila o zopakování zážitku z čtení knihy, která již napsaná byla. Tou knihou jsou Neodsunuté vzpomínky Aleny Wagnerové (2000), vzpomínky sudetských Čechů na válečná a poválečná léta. S knihou jsem strávila několik týdnů, svým objemem ode mne nevyžadovala delší pozornost. Věnovala se tématu, o němž jsem odborně mnoho nevěděla, ale zajímalo mne. To, že byl každý příběh představen na zhruba deseti stranách, znamenalo takovou lehce stravitelnou intenzivnější ochutnávku, nahlédnutí do osudů obyčejných lidí v neobyčejné době. Tehdy jsem zrovna četla Vyhnání Gerty Schnirch Kateřiny Tučkové (2009); bylo to příjemné, i když nelehké tandemové čtení. Co tedy čtenáři doporučit jako druhý, tandemový literární chod? Hrabalova Perlička na dně (1964) by se mohla hodit. Nad nejedním z pamětníků v jejich životě někdo zlomil hůl, a stejně jako v Hrabalových povídkách se ocitli v pracovních kolektivech, „kde se lidé hovorem navzájem vyptávají, kdo jsou anebo kým by se chtěli stát“ (1964: 7). Nepřestávejme se ptát, nepřestávejme spolu hovořit.

Literatura

BERNSTEIN, Basil B. *Class, codes and control*. 1st pub. London: Routledge, 1971, xiv, 238 s. Primary socialization, language and education. ISBN 07-100-7060-8.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů: 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface. ISBN 80-244-0524-5.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 289 s. Klas (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-016-2.

HAŠOVÁ, Lucie. *Romové, nebo Cikáni?: Výsledky dotazníkového průzkumu. Naše řeč: listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého*. Praha: E. Šolc, 1997, 80(4).

HIRT, Tomáš (ed.) a Marek JAKOUBEK (ed.). *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 414 s. ISBN 80-868-9876-8.

HOLOMEK, Karel. *Vývoj romských reprezentací po roce 1989 a minoritní mocenská politika ve vztahu k Romům. Romové v České republice: (1945–1998)*. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1999, s. 290-310. *Sešity pro sociální politiku*. ISBN 8090226078.

HOLUBEC, Stanislav. *Ještě nejsme za vodou: obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2015, 310 s. ISBN 978-80-88013-07-5.

HRABAL, Bohumil. *Perlička na dně: hovory*. 2. dopl. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1964, 146 s.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *„Po Židoch cigáni“: svědectví Romů ze Slovenska 1939–1945*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2005, 898 s. ISBN 80-861-3814-3.

KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 211 s. *Studie (Sociologické nakladatelství)*. ISBN 978-80-7419-031-5.

LABISCHOVÁ, Denisa. *Co si uchováme v paměti?: empirický výzkum historického vědomí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013, 282 s. ISBN 978-80-7464-406-1.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2007, 264 s. *Historické myšlení*. ISBN 978-80-7203-862-6.

LIPSKÝ, Oldřich. *Jáchyme, hoď ho do stroje!: Celovečerní film*. 1974.

MARADA, Radim (ed.). *Etnická různost a občanská jednota*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, 310 s. *Sociologická řada*. ISBN 80-732-5111-6.

MASLOWSKI, Nicolas a Jiří ŠUBRT. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014, 319 s. ISBN 978-80-246-2689-5.

MIKLUŠÁKOVÁ, Marta. *Stručný nástin důsledků zákona č. 40/1993 Sb., O nabytí a pozbytí státního občanství ČR*. LISÁ, Helena (ed.). *Romové v České republice: (1945–1998)*. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1999, s. 267-270. *Sešity pro sociální politiku*. ISBN 8090226078.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, 129 s. ISBN 80-244-0497-4.

NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 220 s. ISBN 80-210-0945-4.

NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. Tak daleko, tak blízko: Dělnická třída v České republice. *Sociální studia*. 2012, (3): 85-100. ISSN 1214-813X.

OLÁH, Gábor. Collective Memory, Space and Meanings: Liberty Square in Budapest. *Czech Sociological Review*. 2013, 49(5): 729-. DOI: 10.13060/00380288.2013.49.5.9. ISSN 00380288. Dostupné také z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/167-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-5-2013/3358?culture=en>.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. Romové v českých zemích v letech 1945–1989. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004, 183 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 12. ISBN 80-866-2107-3.

SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina. Marginalizovaní pamětníci, marginalizované vzpomínky: Romští dělníci vzpomínají na příchod do českých zemí po druhé světové válce. Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity. Vyd. 1. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2014, s. 143-153. *Urbánní studie*. ISBN 978-80-87398-43-2.

SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina. O Leperiben: Partnerství, etnizace a orientalismus v aplikovaném výzkumu. *Biograf*. 2014, (59): 5-32. ISSN 1211-5770.

SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina. Bylo to těžké. Ale když člověk chce, tak to dokáže: Příběh pana Michala Čonky, narozeného v roce 1935 u Stropkova, nyní bydlištěm v Ostravě a ve Frankfurtu nad Mohanem. *Příběhy20století.cz* [online]. 2013 [cit. 2015-08-24]. Dostupné z: <http://www.pribehy20století.cz/2013/601>.

SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina (ed.). *Khatar San?: jak slovenští Romové přišli do českých zemí za prací a co se dělo potom = how Slovak Roma came to the Czech lands for work and what happened next*. Vyd. 1. Brno: Katedra sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, 2015. ISBN 978-80-210-7819-2.

SIROVÁTKA, Tomáš. The challenge of social inclusion: minorities and marginalised groups in Czech society. Vyd. 1. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister, 2006, 302 s. ISBN 80-870-2906-2.

Romské vysílání „O Roma vakeren“ – „Romové hovoří“. ŠUSTOVÁ, Jana, Andrea ČÁNOVÁ, Iveta DEMETEROVÁ, Robert HOZA a Alicia HERÁKOVÁ. *Romove.radio.cz* [online]. 2015 [cit. 2015-08-24]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/26943>.

ŠUSTROVÁ, Radka (ed.) a Luba HÉDLOVÁ (ed.). *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014, 457 s. *Historie (Academia)*. ISBN 978-80-200-2411-4.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhánění Gerty Schnirch*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009, 413 s. ISBN 978-80-7294-315-9.

VÍŠEK, Petr. Program integrace: Řešení problémů romských obyvatel v období 1970 až 1989. *Romové v České republice: (1945–1998)*. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1999, s. 184-218. *Sešity pro sociální politiku*. ISBN 8090226078.

WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunutá vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2000, 241 s. ISBN 80-726-0045-1.

Summary

After the end of the Second World War, Slovak Roma became part of the Czech Republic's industrial and construction business development by migrating to Czech cities for work. This part of modern Czech history is neither thoroughly covered by historians and biographic researchers, nor known to the lay public. The project Memory of Roma Workers aims at filling that gap through the participative collection of interviews with Slovak Roma witnesses in co-operation with their descendants, and subsequently displaying the stories in a street exhibition and archiving the interviews in the Czech Museum of Roma Culture. Over the course of the work, it has become apparent that the life stories of most of the witnesses represent suitable material for self-reliant publication. Thus, the collection of nine male and seven female interviews has been edited into the form of stylized life-story narratives. The witnesses come from the industrial region of Ostrava and the city of Brno, and they range in the year of birth from 1933 to 1966. The stories of two married couples are presented as well. The narratives include elements of Czech language local dialects, as well as the expression of the Roma Czech ethnolect. The length as well as the narrative style has been edited in order to express the dramaturgic focal point of each life story as accented by the narrators themselves; nevertheless, the author openly confesses to performing conceptual work with the narratives.

The presented life stories point at, referring to the analytical procedure of the sociological imagination, the equalization of life conditions of socialist workers and biographical fractures in accordance with major historical events. The iconic years are 1945 (returning home to Slovak Roma settlements and the extreme post-war poverty there), 1968 (establishment of the Gypsy-Roma union in the context of the Prague Spring democratic release, and the closing of it in 1973 as normalization developed) and 1989 (changes in the economic system that brought the rise of uncertainty for the workers and the opening-up of a political climate that brought about the release of racist behavior among the majority population). Further presented topics include the development of Czech-Roma relationships and the position of Roma men and women in family and public life. The collection contains the narratives of common workers, Roma intellectuals and civic activists and last but not least, illiterate narrators whose voices tend to be overshadowed in the social sciences.

The collection is concluded through analytic commentary that specifies the position of the author towards the sociology of remembering, emphasizing the normative function of remembering and the relationship between private remembering and public memory. Further, it presents the selected items of modern Roma history that were mentioned in the life stories and it describes how the interviews were collected and edited. The book is supplemented by information about the interviewing situations and the translation of the Roma language expressions used and thus, it is designed for a professional as well as a lay audience.

Kateřina Sidiropulu Janků
Nikdy jsem nebyl podceňovanej
Ze slovenských osad do českých měst za prací
Poválečné vzpomínky

Jazyková revize: Lucie Krejčí (čeština), Helena Sadílková (romština) a Bernadette Nadya Jaworski (angličtina)

Grafický design a sazba: Danila Elvir

Tisk ASTRON studio CZ, a. s., Veselská 699, 199 00 Praha

Vydala Masarykova univerzita, Brno 2015

1. vydání

ISBN 978-80-210-7949-6

ISBN 978-80-210-7950-2 (online: pdf)

„Dneska jako by mezi majoritou a Romy byla postavená virtuální zed'.“

Margita Lázoková, pamětnice z Brna

„Editované vzpomínky přinášejí vhled do žité zkušenosti a reality konkrétních lidí, a tím nastavují zrcadlo některým z českých negativních stereotypů o Romech a zároveň pomáhají chápat jejich životní příběhy jako integrální součást československé poválečné historické zkušenosti.“

Helena Sadílková, Seminář romistiky FF UK

ISBN 978-80-210-7949-6

9 788021 079496